

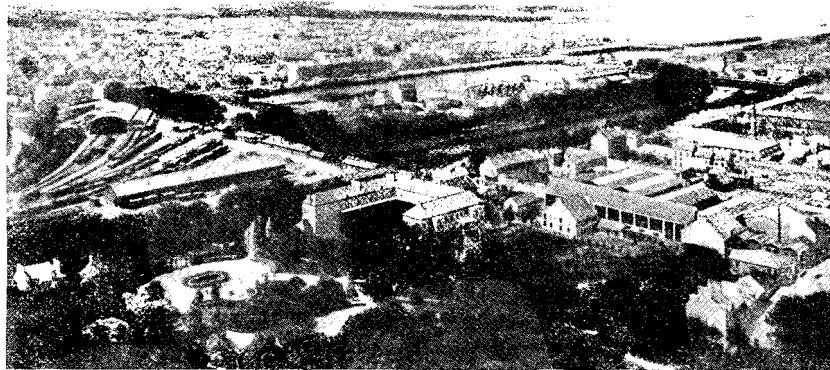
BIBL.: *Les Grandes Epoques de M. Thebault*, 1901; *La Saison balnéaire de Monsieur Thebault*, 1902; *Monseigneur voyage*, 1903; *Champi-Tortu*, 1906; *La Part du feu*, 1909; *La Prison de verre*, 1911; *Le Monstre*, 1913; *L'Oiseau de proie*, 1913; *Le Remous*, 1914; *Valentine Pacquault*, 1921; *La Despélouquero*, 1923; *La Maison de Patrice Perrier*, 1926; *L'Ombre du Maître*, 1928; *Apprends-moi à être amoureuse*, 1929; *La Volupté du Mal*, 1929; *Au Nain bleu*, 1930, i t. d. P. Cl.

CHERBOURG, grad i luka na sjevernoj obali poluotoka Cotentin (Normandie) u sjeverozapadnoj Francuskoj. Ch. je samo 130 km udaljen od velike engleske luke Portsmouth i zbog ovog istaknutog položaja luka je od davnine imala vojničku, a u novije doba i veliku prometnu važnost. Mjesto leži u dnu prostranog, ali i otvorenog zaljeva (Rade de Ch.). U sukobima između Engleske i Francuske u stogodišnjem ratu i polovicom 18. st. Ch. je igrao osobitu ulogu i mnogo stradao. Uviđajući važnost njegova položaja izgradio je 1686 Vauban velike utvrde, a Napoleon I. dao je izvršiti velike radove na izgradnji ratne luke i velikog lukobrana, što su njegovi nasljednici dovršili. Danas je Ch. prvorazredna ratna luka, smještena u umjetnim basenima (22 ha površine i 9 m dubine). Stara trgovačka luka (6 ha površine) u sredini je samog grada, i to u proširenom ušću rijeke Divette. Ispred ovih umjetnih luka su dva velikim lukobranima zaštićena sidrišta: manje unutrašnje (Petite rade) i veće (1500 ha) vanjsko (Grande rade). Do svjetskog rata luka Ch-a imala je malu trgovačku važnost, ali je poslije uvozom američkog petroleja i razvojem veleobrtne promet toliko porastao, da mala stara luka više nije dovoljna, već se za trgovačke potrebe morao ustupiti i jedan dio ratne luke. Osobit je značaj Ch. dobio u brzom putničkom prometu s Amerikom. Istaknut položaj, prostrano sidrište, odlične željezničke i zrakoplovne veze s kontinentom učinile su ga za transoceanske parobrode posljednjom postajom pri odlasku i prvom pri dolasku u Evropu. Najbrži poštanski i putnički promet između Amerike i Evrope vrši se preko Ch-a; tu pristaju nesamo francuski već brzi parobrodi i drugih naroda (engleski, njemački, holandski i dr.). Ovo nam objašnjava, zašto je položaj Ch-a među francuskim lukama po tonaži brodova daleko povoljniji nego po količini uvezene i izvezene robe. G. 1936 Ch. je imao 39.105 stan. U vezi s ovim obilježjem Ch. ima raznovrsne i važne vojničke ustanove, hidrografski zavod i muzeje, a od umjetničkih spomenika ističe se katedrala sv. Trojstva (15. i 16. st.). Vjerojatno je na ovom mjestu bio rimski Corallium. U 10. st. Ch. je važan trgovački grad. U stogodišnjem ratu mnogo je stradao, a ponovno su ga Englezi razorili 1758. Napoleon je Ch-u posvetio osobitu pažnju, stoga mu je ovdje i podignut lijep spomenik. J. R.-č.

CHERBULIEZ, 1. Antoine-Élisée, * Ženeva 29. VII. 1797, † Zürich 7. III. 1869, švicarski ekonom i pravnik. U početku učio je bogoslovlje, ali je kasnije postao odvjetnik pa sudac. Borio se za ostvarenje socijalnog napretka, pa je osnovao časopis »Utilitaire, journal de la doctrine de Bentham«. G. 1835 imenovan je sveučilišnim profesorom javnog prava i političke ekonomije. Nakon pobjede radikalne stranke napustio je kao konzervativac zemlju i otišao 1847 u Pariz. G. 1852 opet je u Švicarskoj i 1855 postaje profesor političke ekonomije i brojidbe na politehničkoj školi u Zürichu.

BIBL.: *Théorie des garanties constitutionnelles*, Ženeva-Pariz 1833; *Précis de la science économique et de ses principales applications*, Pariz 1862; *De la démocratie en Suisse*, Pariz 1834.

2. Victor, * Ženeva 19. VII. 1829, † Combs-la-Ville 2. VII. 1899, francuski književnik. Napisao je velik broj romana (među ostalim *Le comte Kostia*, 1863; *Prosper Randoce*, 1868; *Miss Rovel*, 1875; *Samuel Brohl et Cie*, 1877; *La Bête*, 1887; *Après fortune faite*, 1895; *Un cheval de Phidias*, 1860; *Le Prince Vitale*, 1864; zatim putopisa i kritičko-filozofskih razmatranja (*L'art et la nature*, 1892). Nije pripadao određenoj književnoj struji; uzimao je motive iz obiteljskog i društvenog života, spretno je izmišljao zamršene pustolovine, ali u njegovim junacima ne ključa pravi život. Ch. je najzanimljiviji onda, kad dijalog osoba osniva na najraznovrsnijim pitanjima, bez obzira, da li zasijecaju u područje umjetnosti, znanosti, filozofije ili sociologije. Po tim svojim obilježjima Ch. je u svom knji-

CHERBOURG
(*La France, Géographie illustrée*, II.)

ževnom radu pretežno moralist. Imao je usto i prilično razvijen smisao za humor.

LIT.: V. Rossel-H. E. Jenny, *Histoire de la littérature suisse des origines à nos jours*, Lausanne 1910; F. Ritter, *V. Ch.*, Ženeva 1900; E. Zola, *Les romanciers naturalistes*, 1881.

PRIJEVODI: *Teterolova osnova*, Obzor 1886—87; *Roman jedne čestite žene*, R. Franković, Narodne Novine 1890.

CHERRA-PUNJI, mjesto u Britanskoj Indiji 1385 m nad morem, poznato po potresu od 1897, a znamenito i po najvećem mnoštvu kiše na Zemlji, jer godišnje ima redovno oko 12.000 mm kiše, 1861 oko 16.000 mm, a od toga trećina u srpnju. M. S.

CHERRY BRANDY, liker crvene boje, dobiven previranjem višanja s dodatkom alkohola i šećera, a kod boljih vrsta još i s dodatkom destilata od prevrlih višanja. Sadržava alkohola 27—35% po obujmu, a šećera (invertnog) 16—30%. J. R.-ič.

CHERSA, Antun i Tomo → Kerša.

CHERUBINI, Luigi, * Firenca 1760, † Pariz 1842, talijanski skladatelj. Prvi mu je učitelj u glazbi bio otac, poslije B. Felici i A. Felici, a iza njihove smrti Bizzari i Castrucci. U Mlecima je u Sartorija proučio Palestrinin stil; zato je savršeno svladavao tehniku polifonog načina skladanja. Do 1779 skladao je samo crkvene skladbe. G. 1780 izvedena je prva njegova opera *Quinto Fabio* u Alessandriji, a zatim su slijedile druge. U Londonu je (1785—86) napisao dvije opere, pa je imenovan dvorskim skladateljem. I u Parizu je nastupio sa znatnim uspjehom, pa se ondje i stalno nastanio 1788. Nije priklonio svoj rad ni nastojanjima Glucka ni njegova protivnika Piccinija. Njegov je stavak uvijek motivički živ, pa i onda, kad je homofon. Zato i nije čudo, da je Ch-ja od svih svojih suvremenika Beethoven najviše cijenio. U Ch-jevim se operama osjeća majstor klasičnog razdoblja, koji naginje prema uzorima kasnije glazbene romantike. Operama, napisanim za malo kazalište »Théâtre de la Foire St. Germain«, Ch. je sam upravljao. G. 1795 sudjelovao je kod organizacije konzervatorija kao nadzornik zavoda. G. 1806—1808 bavio se botanikom, a iza toga promijenio je područje svoga skladateljskog rada: počeo je pisati gotovo same crkvene skladbe (brojne mise, requiem, moteti i dr.). Ipak nije sasvim napustio opere, iako više novim djelima nije postizavao prijašnje velike uspjehe. G. 1816 ponovno je pozvan na službu u konzervatorij kao profesor kompozicije i nadzornik, a od 1821 i ravnatelj. Pariski se konzervatorij pod njegovom upravom ubrzo razvio u vrlo ugledan umjetničko-odgojni zavod. Godinu dana prije smrti povukao se Ch. u mir. Popis svojih djela napisao je sam. Skladao je mnogo: 11 velikih misa, 2 requiema, mnogo pojedinačnih dijelova misa, mnoge crkvene popijevke, 15 talijanskih i 14 francuskih opera, mnogo arija uz pratnju orkestra, 1 balet, 17 velikih kantata, 77 romanca i popjevaka, mnogo kanona; među orkestralnim djelima ističu se ouvertura, simfonija, koračnice, plesovi; među komorno-glazbenim pak gudački kvarteti, kvintet, sonate za klavir, za orgulje i sl. Znamenit je i mnogo cijenjen njegov priručnik *Cours de contrepoint*. Od Ch-jevih opera i danas se još prigodice prikazuje *Les deux journées*, u Njemačkoj pod naslovom *Der Wasserträger*.

LIT.: R. Hohenemser, *L. Ch., Sein Leben und seine Werke*, Leipzig 1913; M. Quatrelle *L'Épine, Ch.*, Lille 1913. B. S.

CHESAPEAKE BAY, velik i vrlo raščlanjen zaliv u saveznoj državi Maryland, na atlantskoj obali USA. Zaliv se u pravcu S—J pružio na duljinu od 320 km, a postao je potapanjem čitavog sustava riječnih dolina. Glavni ogranci se dublje u kopno produžuju riječnim tokovima (Susquehanna R., Potomac R., Rappahannock R., York R., James R. i dr.). Zaliv je dovoljno dubok, da u njega mogu ući i najveći oceanski brodovi, tako da su se u njegovim ograncima mogle razviti neke od najvažnijih američkih luka (Baltimore, Norfolk i dr.). Prometni značaj zaliva je povećan prokopavanjem kanala, koji ga spaja sa susjednim zalivom Delaware, kao i kanala »Chesapeake-Ohio«, koji ga uzduž rijeke Potomac spaja s unutrašnjošću zemlje, a i rijeka Susquehanna je daleko plovna. J. R.-ć.

CHESNEY, Francis Rawdon, * 1789, † 1872, engleski general, proputovao 1829 Egipat i Prednju Aziju, 1835—1837 vodio eufratsku ekspediciju, kartografirao Eufrat, proučavao Indiju i Kitaj. Glavno mu je djelo *The Expedition for the Survey of the Rivers Euphrates and Tigris*, 1850. M. š.

CHESSYLIT → Azurit.

CHESTER, 1. grad u Engleskoj, središte grofovije Cheshire; 41.438 stan. (1931); leži na rijeci Dee. Jedini je grad u Engleskoj, koji ima potpuno sačuvane gradske zidove; glaso-vita stara stolna crkva sagrađena je od crvenog kamena.

2. Grad u USA (Pennsylvania), na rijeci Delaware; 59.164 stan. (1930). Dobra luka sa znatnom trgovinom, jedno od najvećih brodogradilišta u USA; ima tvornice pamuka, svile, vune, željeza i t. d.; Ch. je najstariji grad u Pennsylvaniji, osnovan 1645 od švedskih naseljenika. Tu se 1682 iskrcao William Penn. Gradska vijećnica sagrađena je 1724.

CHESTERFIELD, grad u Engleskoj, u grofoviji Derbyshire, na rijeci Rother, 64.146 stan. (1931), slobodan grad od 1204, poprište bitaka 1266 i 1586. Ima znamenitu povijesnu crkvu St. Marie and All Saints, stare škole, veleobrt pamuka, svile, glinene robe, strojeva, ljevaonice željeza i rudnike (željeza i ugljena) u okolici. U nedalekom dvoru Hardwick Hall bila je zatočena Marija Stuart.

CHESTERTON, Gilbert Keith, * Kensington, London 29. V. 1874, † Beaconsfield, Buckinghamshire 14. VI. 1936, engleski književnik i novinar. Nakon svršene srednje škole sv. Pavla u Londonu polazi umjetničku akademiju Slade, također u Londonu. Počeo je književni rad kao umjetnički kritik u časopisu »The Bookman«. Protivnik kapitalizma isto tako kao i socijalizma Ch. je poslije rata 1914—18 postao vođa pokreta »The Distributist Movement«, kojemu je bila svrha pružiti čovječanstvu nov ekonomski sustav s pravednijom podjelom dobara u svijetu. G. 1922 stupio je u katoličku crkvu, kojoj je od rane

(Foto Atlantic Presse)

GILBERT K. CHESTERTON

mladosti naginjao, tako da idejno nema velike razlike između njegovih djela pisanih prije i poslije obraćenja. Osnovao je i do smrti uređivao tjednik *G. K.'s Weekly*. G. 1930 predavao je na sveučilištu Notre Dame u Americi. Dobio je počasne diplome sveučilišta u Edinburghu, Dublinu, Notre Dame i Indiani. Pisao je eseje, kritike, romane i novele, pjesme i drame, a kao slikar ilustrirao je desetak romana prijatelja i sumišljenika Hilaire Belloc. Djela mu se odlikuju paradoksalnim i ekstravaganantnim stilom, kojim izrazuje i promiče »katolički liberalizam«, te borbenu reagira na spise svojih starijih suvremenika u književnosti, Wellsa i Shawa.

Od Ch-ovih pedesetak knjiga eseja najbolje su *Heretics* (1905), *All Things Considered* (1908), *Orthodoxy* (1908), *Tremendous Trifles* (1909), *What's Wrong with the World* (1910), *A Short History of England* (1917), *The Superstitions of the Sceptic* (1925), *Generally Speaking* (1928), *Avowals and Denials* (1934) i *As I Was Saying* (1936). U csejima o vjerskim pitanjima i suvremenoj politici Ch. »na nekonvencionalan način brani konvencionalnost«, te je stoga dobio nadimak »majstor paradoksa«.

Sjajnom studijom o R. Browningu (1903) Ch. je došao na glas kao ozbiljan književni kritičar. Njegova knjiga o Dickensu (1906) proglašena je jednim od najboljih kritičkih djela u engleskoj književnosti. Zatim su slijedile knjige o G. B. Shawu (1909), W. Blakeu (1910), Tolstoju (1912), o Viktorijinoj eri u književnosti (*The Victorian Age in Literature*, 1913), o sv. Franji Asiškom (1923), W. Cobbettu (1925), R. L. Stevensonu (1927), Chauceru (1932) i sv. Tomi Akvinskom (1933).

U romanu je Ch. našao prikladno sredstvo za svoje ideje. *The Napoleon of Notting Hill* (1904) u fantastičnom okviru prikazuje građanske ratove između londonskih predgrada. *The Club of Queer Trades* (1905) prvi je njegov pokušaj u detektivskom romanu. U alegorijskim romanima *The Man Who Was Thursday* (1908) i *The Ball and the Cross* (1909) savršeno stapa filozofiju života sa živahnim maštom. Izvrsne su dvije socijalno-političke alegorije *Manalive* (1912) i *The Flying Inn* (1914), kao i posljednji njegov satirički roman *The Return of Don Quixote* (1926).

Kao pisac detektivskih pripovijesti Ch. se osobito proslavio nizom od četiri knjige, u kojima igra glavnu ulogu katolički svećenik Brown (*The Innocence of Father Brown*, 1911; *The Wisdom of F. B.*, 1914; *The Incredulity of F. B.*, 1926, i *The Secret of F. B.*, 1927). Ova je posljednja knjiga prevedena i na hrvatski. U svim tim knjigama Ch. spaja senzacionalne zaplete s promicanjem svojih ideja, u prvom redu katolicizma. Osim toga ostavio je Ch. još osam knjiga novela, među kojima se ističu *The Man Who Knew Too Much* (1922) i *The Poet and the Lunatics* (1929).

U razmacima Ch. je objavio dvanaest knjiga stihova. Zbirka *The Wild Knight and Other Poems* (1900) bila je ujedno prva njegova objavljena knjiga. Istom 1911 slijedile su *The Ballad of the White Horse*, *Lepanto* i *A Song of the Wheels*, napisana prigodom željezničkog štrajka. Posljednja njegova zbirka bila je *The Grave of Arthur* (1930). U svojim šaljivim stihovima Ch. je znao spojiti komičnu žicu s pravim pjesničkim osjećajem, dok je svojim ozbiljnim pjesmama zauzco mjesto posljednjega velikog retoričnog pjesnika u engleskoj književnosti.

Ch-ova simbolička drama *Magic* (1913) polučila je velik uspjeh, ali se još samo jednom vratio pisanju za kazalište, i to komedijom *The Judgement of Dr. Johnson* (1927). Ch. je ostavio i jedan putopis pod naslovom *What I Saw in America* (1922).

LIT.: W. T. Scott, *Ch. and other essays*, 1912; J. West, *G. K. Ch., a critical study*, 1916; A. Handsacre, *Orthodoxy, being a discursive examination of Mr. G. K. Chesterton's »Orthodoxy«*, 1921; P. Braybrooke, *G. K. Ch.*, 1922; G. W. Bullett, *The Innocence of G. K. Ch.*, 1923; C. Arns, *G. K. Ch., Umris seiner Künstlerpersönlichkeit und Proben seines Schaffens*, 1925; P. Braybrooke, *The Wisdom of G. K. Ch.*, 1929; G. K. Chesterton, *Autobiography*, 1936. J. T.-a.

CHEVALIER → Viteštvo.

CHEVALIER, 1. Michel, * Limoges (Francuska) 13. I. 1806, † Montpellier 28. XI. 1879, ekonomist, inženjer, profesor, član Akademije i državnik. Po svom talentu i poduzetnom duhu ide među najveće Francuze 19. st. Bio je čovjek dalekovidnih misli i praktičkih djela, koji u sebi obuhvaća sve oznake genija. Za svoje doba gledao je unaprijed, zato je u mnogom ostao neshvaćen; gledao je predaleko izvan granica svoje domovine, zato je pristaša ideja gospodarske slobode, saveza naroda, podizanja blagostanja u svih naroda. Svojim praktičkim djelima i mislima na gospodarskom polju zacrtava čitavu povijest u Francuskoj. U ranoj mladosti kao svršeni tehničar u 17. godini pristaša je saint-simonizma, toga za mladu, a genijalnu dušu najzavodljivijega pokreta. I ako ga suradnja u časopisima toga pokreta »L'Organisateur« i »Le Globe« dovodi 1832 u sudnicu i do utamničenja s ostalim saint-simonovcima, biva uskoro oslobođen tamnice. Njegov talenat nalazi pravo polje rada u Sjevernoj Americi, kamo ga je poslala vlada, da proučava sustav željeznica. Ondje će crpsti planove za svoja kasnija velika djela, kao što ih je ondje crpao i Friedrich List za Njemačku, i ako u protivnim ideološkim smjernicama: Michel Chevalier kao internacionalac, a Fr. List kao njemački nacionalist. U Americi mladenački duh nesamo da će sve gledati nego i sve vidjeti: izgradnju željezničkih putova, kanala, brzog razvoja veleobrtne i bankarstva; upoznat će i obilježja čovjeka novoga svijeta. Sve će to biti pobuda ne samo velikom djelu u dva sveska: *Histoire et description des voies de communication aux États-Unis et des travaux d'art qui en dépendent* (Pariz 1840—1842) nego i nizu najzapaženijih čla-

naka u časopisu »Journal des Débats« (1833—1835), koji će izići sabrani u dva sveska pod naslovom *Lettres sur l'Amérique du Nord* (1836). Kad se vratio iz Amerike, polazi u Englesku, da ondje upotpuni svoja opažanja. Nakon povratka iz Engleske stupa u državnu službu, ali već 1838 objavljuje djelo, koje je bilo prevedeno na više jezika *Des intérêts matériels en France, travaux publics, routes, canaux, chemins de fer*. Tim djelom postaje prvi stručnjak za javne radove. G. 1845 biran je za narodnog zastupnika, što ga uvodi u političko-državnički rad, koji prekida tek 1870. Već prije toga postaje profesor na Collège de France za političku ekonomiju. Tu je otkriven kao učenjak. Svoje profesorske karijere zapravo nikad ne napušta, i ako će vršiti različita državnička zvanja. — U svim spisima Ch-a odsijeva veliki duh mislioca, čovjeka vjere i pravog apostola za djelo oko poboljšanja svih staleža i svih naroda. Iz homerske prošlosti gleda u novi gospodarski svijet nesamo Evrope nego i cijeloga svijeta u toku 19. st. Zauzima odlučno stanovište protiv svakoga državnog protekcionizma, a naročito protiv komunizma Louisa Blanca. Osniva s drugim francuskim ekonomistima Ligu za slobodnu trgovinu, Društvo za političku ekonomiju i Društvo za brojidbu. Za svoje slobodarske ideje u gospodarskom životu vidi kao najbolje sredstvo izložbe, a naročito svjetske izložbe. To će biti i povod glasovitom njegovu djelu *Introduction aux Rapports du Jury international de 1867*.

Ime M. Ch. vezano je međutim za čitav gospodarski sustav Francuske za vrijeme t. zv. drugog carstva. U to doba (1860) pada glasoviti trgovački ugovor između Engleske i Francuske, koji po ugovorima nosi ime »Cobden-Chevalier«. Taj je ugovor od općeg međunarodnog značenja, jer se njim otvara era slobodarske izmjene dobara po načelu »klauzule najvećega povlašćenja«. Zakonodavstvo i nagli gospodarski razvoj u Francuskoj do 70-tih godina prošloga stoljeća, a naročito izgradnja željezničkih pruga (kao dioničarskih društava, a ne države), kanala i cesta, otvaranje novih rudnika, djelo je državnika-ekonomista-inženjera Ch-a. Taj je polet gospodarskog liberalizma imao međutim svoje crno naličje, jer je jačanjem pojedinaca i stvaranjem anacionalnoga kapitala slabio etičke i socijalne snage francuskog naroda. Porazi na ratnim poljanama bit će samo vanjski znak tih slabosti.

Nakon 1870 povlači se Ch. iz javnog života, ali se tim jače posvećuje privatnomu praktičnomu gospodarskom životu.

Prikaz rada Ch-a, naročito kao inženjera, upotpunjuje se tim, što je već u mladosti načinio nacрте za izgradnju svjetskih kanala Suez i Paname. Zamisao Ch-a izvest će kasnije Lesseps, također pristaša saint-simonizma. Od Ch-a potječe i trasa kanala u morskoj razini, za koju su ga ovlastle države Nicaragua i Porto Rico. Ta se trasa smatra i danas aktuelnom. Veliko je njegovo predsmrtno djelo bila zamisao i osnutak dioničarskog društva za izgradnju tunela ispod kanala La Manche. Smrću Ch-a, a i novom političkom orijentacijom Engleske, propala je osnova izgradnje toga tunela, i ako ni u 20. st. nije posve otklonjena.

Književni rad Ch-a, koji je preveden u više svjetskih jezika, golem je. Osim napomenutih djela još su i ova: *La presse* (Pariz 1831); *Religion St.-Simonienne, Politique industrielle, Système de la Méditerranée* (Pariz 1832); *De l'industrie manufacturière en France* (1841); *Les fortifications de Paris* (1841); *Lettres sur l'inauguration du chemin de fer de Strasbourg à Bâle* (1841); *De la question de l'intervention dans les travaux publics du gouvernement fédéral et des gouvernements particuliers d'États dans l'Amérique du Nord* (1842); *Essais de politique industrielle; souvenirs de voyage: France, république d'Andorre, Belgique, Allemagne* (1843); *Comparaison des budgets de 1830 et de 1843. Budget des recettes* (1843); *Cours d'économie politique fait au Collège de France*, 3 sveska (1842—1850); treći svezak toga djela nosi naslov *La monnaie*; tu zagovara Ch. srebro kao metalni novac, dok bi se zlato imalo upotrijebiti u industrijske svrhe; *L'isthme de Panama, suivi d'un aperçu sur l'isthme de Suez* (1844); *Lettres sur l'organisation du travail, ou études sur les principales causes de la misère et sur les moyens proposés pour y remédier* (1848); *Questions des travailleurs. L'amélioration du sort des ouvriers. Les salaires. L'organisation du travail* (1848); *La liberté aux États Unis* (1849); *L'économie politique et le socialisme* (1849); *Examen du système commercial, connu sous le nom du système protecteur* (1852); *Chemins de fer* (1852); *Questions politiques et sociales* (1852); *De la baisse probable de l'or, des conséquences commerciales et sociales qu'elle peut avoir et des mesures qu'elle provoque* (1859); *Enquête sur l'exploitation et la construction des chemins de fer* (1863); *L'industrie et l'octroi de Paris* (1867); *Le monopole et la liberté* (1867); *La richesse au point de vue moral et politique* (1868); *La constitution de l'Angleterre* (1869); *Comment une nation rétablit sa prospérité; erreurs qu'elle doit éviter* (1871); *Turgot et la liberté du travail* (1873); *Étude sur Adam Smith et sur la fondation de la science économique* (1874); *Des moyens pour un État de refaire ses finances. La liberté du travail* (1875); *Les brevets d'invention examinés dans leurs rapports avec le principe de la liberté du travail et avec le principe de l'égalité des citoyens* (1878). M. I.

2. Ulysse, * Rambouillet 24. II. 1841, † Romans 26. X. 1923, kanonik, francuski učenjak. Profesor crkvene povijesti na katoličkom bogoslovnom fakultetu u Lyonu (1887), zatim arheologije na velikom sjemeništu u Romansu (1891), član Akademije natpisa (Ac. des Inscriptions). Objelodanio je osim solidnih radova iz područja hagiografije važna historijska pomagala, tako *Répertoire des sources*

historiques du moyen-âge: I. Bio-bibliographie, 2 sv., 2. izd., Pariz 1905—07, II. *Topobibliographie*, 2 sv., Montbéliard 1894—1903; *Repertorium himnologicum*, 6 sv., 1892—1912; *Régeste dauphinois*, 1912—20 i t. d. J. D.-e.

CHEVIOT (Cheviot Hills), granično gorje između Engleske i Škotske; najviši vrh Cheviot (815 m). Pruža se JZ—SI, a jezgra mu se sastoji od vulkanskih stijena, koje su prekrivene paleozojskim naslagama. Kraj bogat rijekama nije utjecajem čovjeka ništa izgubio od svoje prvobitne ljepote. Gorje je manje obraslo šumama, a više dobrim pašnjacima, na kojima pasu stada ovaca, koje daju izvrsnu vunu za izradbu čuvenih tkanina (cheviot). Ta se vuna preraduje najvećim dijelom u malim naseljima u dolini rijeke Tweed na škotskom podnožju. J. R.-č.

CHEVIOT, tkanina izrađena od češljane vune (Kammgarn), rjeđe od grebenane (Streichgarn) u dvojnog keperu. Površina je ovih tkanina često puta grebenanjem raščupana, tako da se ne vidi osnovno tkanje. Upotrebljava se za izradbu muške i ženske odjeće, a vrlo je trajna. J. R.-ič.

CHEVREAU → Koža.

CHEVY CHASE (bitka u Cheviot-gorju), staroengl. balada u 64 strofe po 4 stiha o boju između grofova Percy i Douglas na škotsko-engl. granici (povijesna podloga: bitka kod Otterburna 1388). Izdao Percy u *Reliques* (1765). Lj. M.

CHEYNE, 1. John, * Leith kod Edinburgha 3. II. 1777, † Buckinghamshire 31. I. 1836, znamenit liječnik. Kao »čudo od dječaka« postao je sa 18 godina doktor medicine u Edinburhu. Isprva je pomagao ocu liječniku, zatim se napose posvetio dječjim bolestima, o kojima je napisao vrijednih djela. G. 1809 dođe u Dublin, gdje je 1811 postao profesor ratne medicine, a 1820 vrhovni liječnik vojske u Irskoj. Pod kraj života povukao se u mirovinu i radio znanstveno na svom dobru u Buckinghamshire. Njegovo je ime poznato po t. zv. Cheyne-Stokesovom disanju.

Cheyne-Stokesovo disanje respiratorni je fenomen intermitiranog i periodičnog disanja, često predsmrtna pojava; sastoji se u dugim stankama disanja, iza kojih slijede udisaji i izdisaji najprije kratki i površni pa sve veći i dublji do posve dubokih naprežanja disanja uz istodobno hvatanje za zrakom i napadno, kratkotrajno napinjanje pomoćnih dišnih mišića. V. B.

2. Thomas Kelly, * London 18. IX. 1841, † Oxford 16. II. 1915, engleski istraživač Sv. Pisma. Nakon sveučilišnih nauka u Oxfordu upoznao se u Göttingenu sa stanjem proučavanja biblije u Njemačkoj, pa je nakon toga u Engleskoj utemeljio novu, kritičku školu bibliologije; djelovao je i kao protestantski svećenik i sveuč. profesor biblijske eksegeze u Oxfordu.

BIBL.: *The Prophecies of Isaiah* (1880—81); *Jewish Life after the Exile* (1898); *The Reconciliation of Races and Religions* (1914).

CHÉZY, Antoine de, * Châlons-sur-Marne 1718, † Pariz 1798, inženjer i hidrauličar. Ravnatelj glasovite École des ponts et chaussées i graditelj velikih mostova u Francuskoj. Kad mu je 1768 povjerena izradba osnove za pariski vodovod, poduzeo je dugogodišnje opsežne pokuse, da ustanovi praktični zakon gibanja vode u kanalima. Rezultate je objelodanio 1755, a po njemu pronađena formula priznata je do danas ispravnom.

LIT.: *Annales des ponts et chaussées*, Pariz 1921. S. S. N.

CHIABRERA, Gabriello, * Savona 18. VI. 1552, † Savona 14. X. 1638, talij. pjesnik. Uživao je naklonost mnogih talijanskih prinčeva, koje je veličao i kojima je spremao različita djela za dvorske priredbe. Ch. obožava grčke klasike, osobito Pindara i Anakreonta, te po njihovu uzoru nastoji uvesti u talijansko pjesništvo nove oblike i metre. Ugledao se i u Horacija. Plodan je stihotvorac; njegova se poezija ne ističe originalnošću, ali se je veoma svidala radi vanjske ljepote. Osobito su omiljele njegove male ode i melodiozne anakreontske kanconete; tako postaje preteča sladunjave arkadske lirike. U njegovu se Liriku kod nas ugledao Dživo Bunić Vučićević, a u strofu Dživo F. Gundulić u *Suzama sina razmetnoga*.

BIBL.: *Poesie liriche, sermoni e poemetti*, scelti da F. L. Polidori, Firenca 1865; *Liriche*, con introduz. di F. L. Mannucci, Turin 1926.

LIT.: F. Neri, *Il Ch. e la Pleiade francese*, Turin 1920; F. L. Mannucci, *La lirica di G. Ch.: storia e caratteri*, Napulj 1925; A. Belloni, *G. Ch.*, Turin 1931; M. Ciccarino, *La poesia di Ch.*, Salerno 1935; F. Kulišić, *Dž. Bunić Vučićević*, Dubrovnik 1911; D. Pavlović, *Marinizam u ljubavnoj lirici I. Bunića*, u *Glasu SA*, 93, Beograd 1940. M. D.-ič.

CHIALA, Luigi, * Ivrea 29. I. 1834, † Rim 27. IV. 1904, talijanski pisac i političar. Služio u vojsci do 1878, zatim se dao na politički rad i postao zastupnik i senator. Bio je i ravnatelj talijanskih vojničkih listova »L'Italia militare«

i »Rivista militare italiana«. Napisao je više djela o talijanskom preporodu.

BIBL.: *Lettere edite ed inedite di Camillo Cavour*, Turin 1882—89; *Il Conte di Cavour, Ricordi di Michele Angelo Castelli*, Turin 1886; *Dal 1858 al 1892; pagine di storia contemporanea*, Turin 1892—98; *Giacomino Dina e l'opera sua nelle vicende del Risorgimento italiano*, Turin 1896—1903, 3. sv.

CHIANG-KAI-SHEK → Čang-Kai-Šek.

CHIANTI → Vino, vrste.

CHIAPAS, najjužnija savezna država Mexica između prevlake Tehuantepeca i srednjoameričke republike Guatemale, 74.415 km², 529.983 stan. (1930), 7 na km². Većim dijelom planinska zemlja (preko 1000 m nad morem), plodna i zdrava, najguta na S prema Mehličkom zalivu, kamo teče i glavna rijeka Grijalva. Uporedo s Pacifičkom stere se kordiljerska Sierra Madre. Na njoj je kod guatemalske granice vulkan Tacaná, visok 4057 m. Ova se strana zemlje spušta u stepenicama prema Pacifiku. Tu su na obali goleme solane, a na prastrancima Sierre bujne kulture kave (okružje Soconusco) i šećerne trske; razvijeno je govdarstvo; eksploatacija šume. Svega toga ima još više na sjevernoj strani prema Mehličkom zalivu, gdje su prilike tla i podneblja još povoljnije. Nađeni su i izvori petroleja. Stanovništvo, koje je pretežno indijansko iz skupine kulturnih Maya, živi od zemlje i plantaža (kava, kukuruz i šećerna trska), a sporedno od stoke i šume. Glavni grad Tuxtla Gutiérrez ima 14.849 stan. Trguje najviše kavom. Usred plantaža kave leži također stari glavni i brojem stanovnika veći grad San Cristobal na jednom pritoku Mescalape, koja teče u Grijalvu. N. Z.

CHIARELLI, Luigi, * Trani 1884, talijanski komediograf. Autor mnogih drama, između kojih mu je pronijela glas *La maschera e il volto* (1916), prevedena na mnoge jezike, i kod nas pod naslovom *Maska i lice*, prikazana u zagrebačkom kazalištu (1928—29). Ch. je tim svojim djelom dao naziv »groteskni teatar« jednoj modernoj struji talijanske dramske umjetnosti, »teatru relativnosti« (A. Tilgher), koji u svojoj ironiji, skepsi i pesimizmu ima veza s Pirandellovim, ali je apsurdniji i donekle se približuje i futurizmu. Na hrvatski su prevedena još neka njegova djela.

LIT.: G. Antonini, *Il teatro contemporaneo in Italia*, Milan 1927; C. Pellizzi, *Le lettere italiane del nostro secolo*, Milan 1929; S. D'Amico, *Il teatro italiano del Novecento*, 2. izd., Milan 1937. M. D-ić.

CHIARI, Pietro, * Brescia 1711, † Brescia 1785, talijanski književnik. Najprije isusovac, zatim svjetovni svećenik i dvorski pjesnik na dvoru Francesca III. d'Este u Modeni. Htio je reformirati talijanski teatar, i odatle njegova borba s Goldonijem, čije komedije oponaša i izobličuje. Ali dok je Goldoniju lebdio pred očima viši umjetnički cilj, Chiarija su pokretali osobni momenti. On je usto najplodniji i najpopularniji talijanski pripovjedač svoga doba, višeput se ugleda i u suvremene strane pisce (na pr. Swift, Montesquieu, Voltaire).

BIBL.: *La Filosofoessa italiana*, 1753; *La Ballerina onorata*, 1754; *La Cantatrice per disgrazia*, 1754; *La Commediante in fortuna*, 1755; *La giuocatrice di lotto*, 1757; *La bella Pellegrina*, 1759; *La Francese in Italia*, 1759; *L'uomo d'un altro mondo*, 1760; *La donna che non si trova*, 1762.

LIT.: N. Tommasco, P. C., *la letteratura e la moralità di suo tempo*, u Storia civile nella letteratura, Turin 1872; G. F. Sommi-Piccenardi, *Un rivale del Goldoni: l'abate Chiari e il suo teatro comico*, Milan 1902; G. Marchesi, *Romanzieri e romanzi italiani del Settecento*, Bergamo 1903; P. Toldo, *L'oeuvre de Molière et sa fortune en Italie*, Turin 1910. M. D-ić.

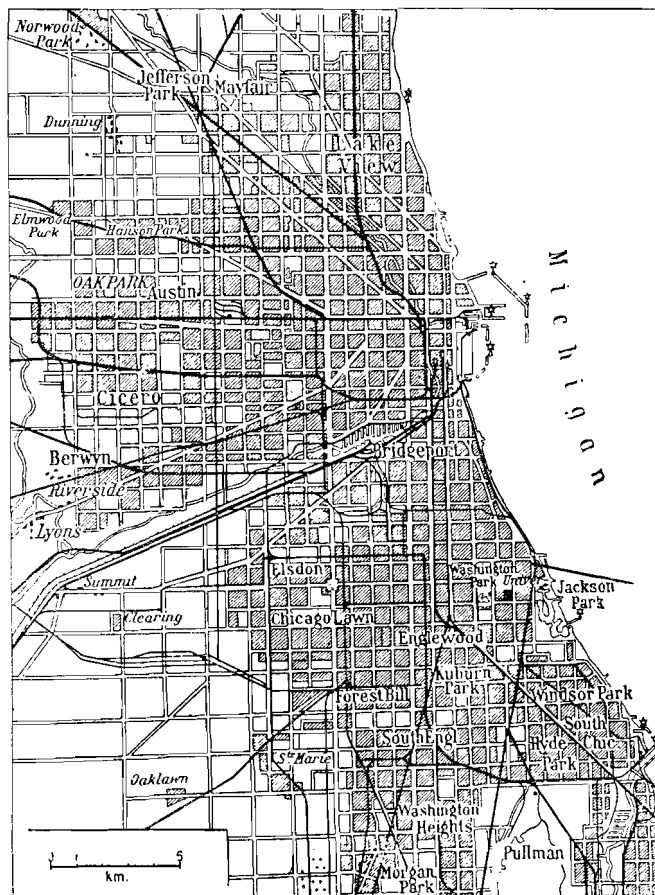
CHIARINI, Giuseppe, * Arezzo 17. VIII. 1833, † Rim 4. VIII. 1908, talijanski književni kritičar. Prisan prijatelj Carducciya, čijom se poezijom i pojavom bavi u svojim spisima. Piše i o drugim pjesnicima, ne samo talijanskim; svojim je kritičkim studijama i prijevodima mnogo doprinio poznavanju stranih književnosti u Italiji, osobito engleskih i njemačkih pisaca.

BIBL.: *Ombre e figure*, 1883; *Studi shakespeareani*, 1896; *Studi e ritratti*, 1900; *Memorie della vita di G. Carducci*, 1. izd. 1903, 2. izd. 1907; *Vita di Leopardi*, 1905; *Vita di U. Foscolo*, 1910; *Poesie*, 1903.

LIT.: A. Pellizzari, G. Ch.: *la vita e l'opera letteraria*, Napulj 1912; B. Croce, *La letteratura della nuova Italia*, 1., 3. izd., Bari 1929; S. D'Amico, *Il teatro dei fantocci*, Firenze 1920; C. Pellizzi, *Le lettere italiane del nostro secolo*, Milan 1929. M. D-ić.

CHIAROSCURO → Clairobscur.

CHIASMA (od grč. slova χ), naziv za ukrštavanje živaca ili tetiva. Ch. fasciculorum opticorum ukrštavanje je jednoga dijela vidnoga živca kod čovjeka. Snopovi desnoga vidnoga živca, i to oni, koji dolaze od nosnoga dijela mrežnice oka, prelaze na lijevu stranu, a oni od lijevoga živca na desnu, dok se ostali snopovi vidnoga živca ne ukrštavaju, nego ostaju na istoj strani. To je t. zv. poluukrštaivanje (semidecussatio). Ch. tendinum je ukrštavanje tetiva

TLOCRT CHICAGO

površnog i dubokog mišića pregibača prsta na ruci, odnosno dugog i kratkog pregibača nožnih prsta. V. D.

CHIASTOLITH (hijastolit) → Andaluzit.

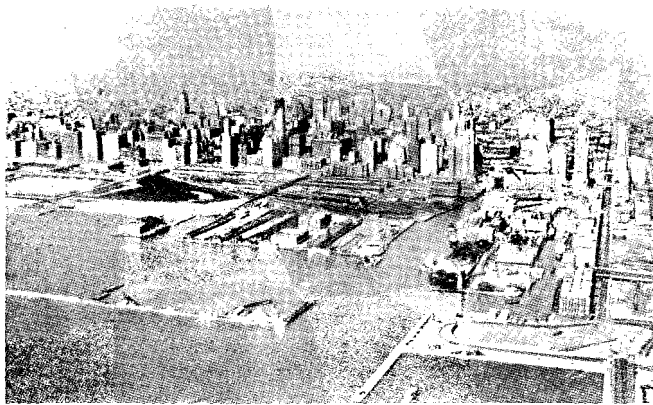
CHIAVACCI, Vincenz, * Beč 15. VI. 1847, † Beč 2. II. 1916, njemački pisac; bio je urednik dnevnika Neues Wiener Tagblatt, feljtonist, dramatik, a uz to jedan od prvih zastupnika t. zv. starobečkog humora, stvorio cijeli niz izvrsnih tipova iz bečkog života, od kojih je najpoznatija *Frau Sopherl vom Naschmarkt* (1901). S. T.

CHIAVARI, grad u talijanskoj Liguriji, 33 km na JI od Genove, u Rapallskom zaljevu na Riviera di Levante, s 12.501 stan. (1921). Grad trguje mnogo vinom, uljem, sirom i srdelama. Poznata je izradba slamatnih stolica. A. M. S.

CHIAVENNA, grad u južnim Alpama, 17 km na S od Comskoga jezera, na sastavcima triju dolina, stoga važan za trgovinu i promet; zaključna postaja talijanske željeznice i početna postaja dviju planinskih cesta u istočnu Švicarsku: na S dolinom rijeke Lira (Val San Giacomo) preko prevale Splügena k Rajni i na SI dolinom rijeke Mere (Val Bregaglia) preko prevale Maloje u Engadin. Ch. izrađuje robu od pamuka i gline, a trguje vinom i voćem. Ima 3201 stan. (1921). U blizini su najjači vodeni pogoni u Italiji. A. M. S.

CHIBA, 1. japansko okružje (ken) na poluotoku istočno od Tokija; 5062 km² i 1.546.394 stan. (1935), 305 na km²; 2. glavni grad istoimenog okružja, na Tokijskom zaljevu, ima 57.446 stan. (1935). N. Ž.

CHICAGO, za New Yorkom najveći grad USA i peti na Zemlji, glavni grad savezne države Illinois, 1830 seoce od 12 kuća i 70 stan., 20.000 (1848), 50.000 (1850), 300.000 (1870), 503.000 (1880), 1.699.000 (1900), 2.700.000 (1920), 3.376.000 (1930), a sada s predgrađima oko 5 mil. stan. Najveći dio stanovništva je doseljenički, dok rođenih u Americi nema više od 1/6. Nijemaca je 1/4, Iraca 1/8, Engleza i Škota 1/10, isto toliko Skandinavaca, a velik je i broj Slavena, osobito Poljaka, Hrvata i Čeha, kojih potomci znatnim dijelom zaboravljaju stari kraj, govore engleski i osjećaju američanski. U Ch. žive bijelci, crnci, Indijanci i mješanci, a po vjeri pripadaju gotovo svim kršćanskim crkvama i sljedbama, koje podiže stotinu crkava i bogomolja. Zametak

CHICAGO, Pogled s jezera

gradu bijaše tvrđava Dearborn, koja je sagrađena 1804, a poticaj za golemi razvoj u drugoj polovici 19. st. dade mu sve jači izvoz pšenice i stoke. U tome ga nije spriječio ni požar 1871, kad je bilo upropašteno gotovo sve.

Prostire se uz jugozapadni rub jezera Michigan od S k J u dužini od 40 km na ravnoj površini od 516 km², 179 m nad morem, kraj ušća rijeke Chicaga i Calumeta te na kanalu, koji spaja jezero Michigan i rijeku Illinois. Podneblje mu je kontinentalno s vrućim ljetom (do 46° C, česte upale od sunca) i s ledenom zimom (do —30° C, luka se smrjava).

Plan je grada tipično američki. Slika je i prilika šahovske ploče s ulicama u smjeru meridijana i paralela. To pokazuje njegovu mladost i brzinu rasta. Središte je na obali jezera kod ušća rijeke Chicaga. U gradnji se očituje praktičnost. Ima mnogo nebodera: gradska vijećnica, pošta, palača slobodnih zidara i t. d. Unutrašnji dio ograničen je boulevardima, koji spajaju u dužini od 60 km mnogobrojna šetališta, ukrašena spomenicima (Lincoln). Kraj jezera je Jackson Park, gdje je 1893 održana međunarodna izložba u zgradama, koje su dobrim dijelom sačuvane. U vanjskim četvrtima ina još uvijek mnogo drvenih kuća. I one potvrđuju žurbu u razvoju grada. Promet se u gradu vrši mnoštvom samovoza i gustom mrežom električne željeznice po ulicama i parne željeznice iznad palača, a robni promet u poslovnoj četvrti obavlja podzemna električna željeznica uskoga kolosijeka (»grad čudesa«).

Ch. sabirc, prerađuje i promeće drvo, rude, žitarice i stoku svoje bogate okoline. Ovdje je gospodarsko, tvorničko, trgovačko i prometno središte svega žitnog, stočnog, šumskog, rudnog i ugljenog područja među Velikim jezerima i Stjenjakom (Rocky Mountains), najveće željezničko raskršće na Zemlji, konačna stanica velike plovidbe po rijeci Sv. Lovrinca i po Kanadskim jezerima (»kraljica jezera«), obalna (na jezeru) i unutrašnja (na rijeci Ch.) luka, spojena kanalom s rijekom Mississippijem, dakle idealna kombinacija za promet kopnom, rijekom, jezerom i morem.

Ch. je svjetsko tržište za pšenicu (cijene ondješnje burze mjerodavne su i za Evropu) s golemim skladištima i elevatorima, nadalje za stoku i meso (čitava gradska četvrt sa zasebnim kolodvorom) i napokon za drvo, ocelj i željezo, a od važnosti je i druga trgovina (duhan, brašno, ugljen, sol, rude). Ovdje su najveće klaonice na svijetu i s njima u vezi mnogo je tvrtki za konzerviranje i otpremu mesa, masti i mesnih proizvoda (stoga mu šaljivo kažu Porcopolis — grad svinja), a sav je gospodarski rad izazvao opstanak mnogobrojnih poslovnih kuća i velikih banaka. Nadalje su se razvili znatni veleobrti ocjela i željeza, koji izrađuju poljodjelske i druge strojeve, željeznički pribor (vagone Pullman, koji se tako zovu po predgrađu, gdje se izrađuju), onda veleobrti papira i knjižarstva, rukavica, konfekcije i odijela, orgulja i glasovira, čilima i pokušstva i t. d. Velikih tvornica ima više od 10.000.

Ch. je s Filadelfijom prvi proizvađač, a iza Londona i New Yorka prvi trgovački svjetski grad. U nekim granama nema mu premca, ali odlično mjesto zaprema i u prosvjeti: ima tri sveučilišta, političniku, sveučilišne ekstenzije, nekoliko knjižnica (sveučilišnu i Newberry), muzeja, različitih sjemeništa, pa 50 bolnica, sirotišta i drugih velikih humanitarnih zavoda. Sveopći utjecaj ovoga velegrada usred USA i Sjeverne Amerike najjasnije potvrđuje neizmjereno želje-

CHICAGO, Pogled na središte grada (The Loop)

zničko raskršće s osam kolodvora i četrdesetak pruga na sve strane svijeta svakog dana s tisućom vlakova u okolici i s pola tisuće vlakova do obala Atlantika i Pacifika.

Od neznatne tvrđave 1804 nastaje važno naselje, kad je 1827 izgrađen kanal Michigan-Illinois, a gradom (city) postade 1837. Naglije se počeo razvijati, kad su izgrađene željezničke pruge i uređene plovidbe po Velikim jezerima Kanade. Tako postade Ch. »kraljicom Zapada« u USA, u kojoj je uvijek jako ognjište republikanske stranke. N. Ž.

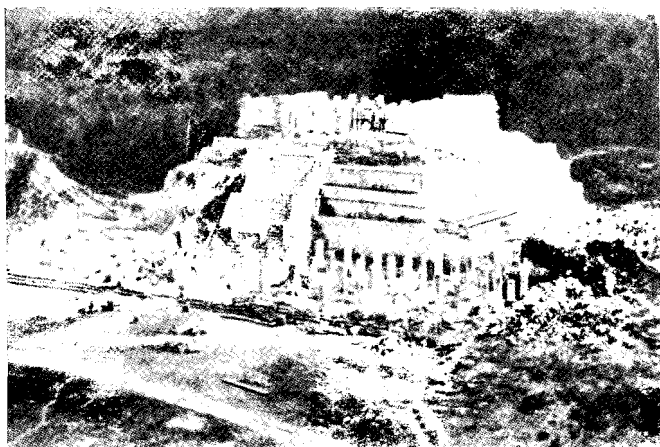
U Chicagu je iza Pittsburgha najveća hrvatska naseobina sa preko 50.000 ljudi. Dok je Pittsburgh središte našega radničkog svijeta i hrvatskih pripomoćnih i ekonomskih organizacija, u Ch. se više izražavaju hrvatske kulturne težnje i šire društvene inicijative. Zato je čikaška naseobina u svim minulim političkim i kulturnim borbama narodnim prednjačila u mnogim važnim i odlučnim akcijama i u korist iseljeničtva i u korist domovine u starom kraju. Ondje se odnjihalo nekoliko naraštaja naše djece, od prvih početaka naše selidbe u svijet pred sto godina, pa se u Ch. razvila hrvatska inteligencija, koja je sačuvala u dva tri pokoljenja narodnu svijest s prinovom novih doseljenika. Imovina čikaških Hrvata cijeni se na pet milijarda kuna.

U Ch. ima oko 150 hrvatskih društava: oko 70 potpornih (62 ogranaka Hrvatske bratske zajednice i 7 ogranaka Hrvatske katoličke zajednice), 14 vjerskih društava, 17 vjerskih škola, 20 društvenih ustanova (domova, dvorana, klubova), 21 kulturno-prosvjetno (pjevачkih, ženskih i dr.), 15 političkih, ekonomskih, dobrotvornih i t. d. Među iseljenicima ima umjetnika, arhitekta, novinara, stručnih činovnika, hotelijera, pekara, brijača, mehaničara, glazbenika, ljekarnika, tiskara, liječnika, gostioničara u mnogim dijelovima grada. U Ch. je održano bezbroj konvencija hrvatskih potpornih saveza, kongresa političkih vijeća, radničkih, vjerskih, sokolskih, pjevačkih konferencija. Za prvoga svjetskoga rata osnovano je Hrvatsko narodno vijeće pod predsjedništvom Ante Biankinija. G. 1891 bio je pokrenut prvi hrvatski list »Chicago« (urednik Nikola Polić iz Hrvatskoga Primorja). Važniji listovi bijahu: »Hrvatski glasnik (1901—28)«, »Američki Hrvat« (1905—22)«, »Hrvatska zastava« (1904—17)«, »Naša nada« (1920—26)«. M. B.

Čikaška izjava. Protiv krfske deklaracije (v.) izdalo je »Slovensko republikansko združenje« pod vodstvom Etbina Kristana 29. VII. 1917 izjavu u Chicagu, u kojoj se naglasila etnološka istovjetnost Slovenaca s Hrvatima, Srbima i Bugarima, ali u isti mah i zasebna kulturna individualnost. Političko ujedinjenje južnih Slavena može biti samo na osnovi federacije i republikanizma, ali da svaki narod sačuva političku autonomiju. U demokratskom duhu u rezoluciji se traži narodni referendum, odgovornost svih javnih dužnosnika, sloboda govora, tiska, nauke i savjesti i t. d.

LIT.: E. Kristan, *Krfska deklaracija in demokracija*. Chicago 1917; Lončar, *Politično življenje Slovencev*, Ljubljana 1921². A. P. c.

CHICAGO, najstariji hrvatski tjednik, tiskan u Hrvatskoj tiskari u Chicagu i prvi naš iseljenički list u USA. Počeo je izlaziti 1891 svake srijede, a uređivao ga je Nikola Polić iz Hrvatskog Primorja kao »hrvatskoga naroda list« donoseći stalno članke, vijesti iz hrvatskih naseobina, pregled američkih i naših domaćih događaja, književne priloge i oglase. List je pisao u hrvatskom duhu nastojeći, da život hrvatskih iseljenika uskladi s američkim

CHICHEN ITZA, Hram ratnika

(Klute, *Handbuch d. geogr. Wissenschaft, Nord- u. Mittelamerika*)

životom. U 41. broju III. god. od 10. X. 1894, koji se čuva u Iseljeničkom muzeju, donesen je nekrolog pomorskom kapetanu i suradniku u Chicagu Vinku Poliću, ujaku književnika M. Cihlara-Nehajeva. Iz vijesti, koje je list donio iz naših naseobina, saznaje se, da je u Chicagu bilo više hrvatskih društava (»Strossmayer« s glazbom, pjevačko društvo »Zvonimir«, Amerikansko-hrvatski politički klub, Hrvatska sloga u Americi i Hrvatski dom), nadalje, da je u Pittsburgu radila Amerikansko-hrvatska banka i da su se mnogi naši iseljenici isticali domoljubnim radom. M. B.

CHICHEN-ITZA (u Maya-jeziku »na zdenču Itzá«), ruševine glavnoga grada, koji je posred šumovite i vodom bogate ravnice u sjeveroistočnom Yucatanu podiglo Mayapleme Itzá. Ostaci pokrivaju površinu od neko 2½ km² i potječu iz različitih razdoblja, ponajviše iz 13. do 15. st. pos. Kr. Grad je razvaljen još prije dolaska Španjolaca na početku 16. st. Građevine se uglavnom dijele u dvije skupine, od kojih jedna, oko južnog zdenca, pripada stilu Mayá, a druga nešto sjevernije, stilu Tolteka. Urešene su uz ostalo mnogim reljefima i freskama. U prostranijoj drugoj skupini ističu se: »hram štitova i jaguara«, »hram ratnikâ«, hram »s tisuću stupova«, t. zv. mauzoleji i dr. Iskapanja, koja je poduzeo Carnegiev institut u Washingtonu, iznijela su na vidjelo i mnoštvo ukrasnih predmeta, koji su se, osim ljudi, prinosili kao žrtve bogovima.

LIT.: E. Seler, *Die Ruinen von Ch. in Yucatan*, 1915; S. Griswold Morley, »Chichen-Itzá«, *National Geographic Magazine*, 1925/1.

CHICHESTER, grad u Engleskoj (grofovija Sussex), 13.911 stan. (1931). U rimsko doba bio je tu grad Regnum ili Regni. Razoren od saskog vođe Ella, ponovno sagrađen od njegova sina Cissa, po kome je dobio ime Cissae castrum. Ima veličanstvenu stolnu crkvu, kojoj je gradnja počela koncem 11. st. i dovršena 1108 u francusko-normanskom stilu; u 13. st., nakon požara, pregrađivana je u engleskoj gotici. Tvornice vunene i kožne robe.

CHICKAMAUGA, malen pritok rijeke Tennessee u sjeveroameričkoj državi istog imena. Za t. zv. secesijskog rata, koji se 1861—65 vodio između sjevernih (federalnih) i južnih (konfederalnih) država sjeveroameričke Unije zbog otpada (secesije) južnih država, pobijedio je na Ch-i 1863 general Bragg sa četama konfederata vojsku Unije pod Rosecransom. Bojište je 1865 pretvoreno u narodni park.

CHICLANA DE LA FRONTERA, grad na jugu Španjolske u pokrajini Cadiz, ima 15.090 stan. (1930) i arenu za borbu s bikovima; sumporno vrelo (18,5°). U okolici je mnogo vila i vinograda. N. Ž.

CHICLAYO, glavni grad okružja Lambayeque na SZ južnoameričke republike Perú, važan trgovački grad usred plantaža šećerne trske; šećer izvozi željeznicom u luku Pimentel, ima 35.000 stan. (1927), većinom Indijanaca. N. Ž.

CHICO, grad u sjevernoj Kaliforniji. Leži blizu rijeke Sacramento. Važno je tržište ratarskih proizvoda i prometno raskršće, sa 7.961 stan. (1930).

CHICOMOZTOC (»mjesto sa sedam spilja«), u mehičkoj predaji mnogo spominjano ime pradomovine, iz koje su izašla plemena, koja su naselila Mexico.

CHICOPEC (indijanski »drvo cedar«), grad u saveznoj državi Massachusetts, u sjeveroistočnom dijelu USA. Važna prometna raskrsnica na rijeci Connecticut. Grad se

razvio u veliko veleobrtno središte (raznovrsni strojevi i tkalačka roba). Osnovan je 1638, a 1930 je imao 43.930 stanovnika.

CHICO RIO (španj. »mala rijeka«), ponekad je zovu i Rio Seco, rijeka u južnoj Patagoniji. Izvire na istočnim padinama Anda, protječe kroz patagonsku stepu i velikim estuarom utječe u Atlantski ocean.

CHIDR (ili Chidir, Hidr). Ime jednoga bogougodnika iz vremena Božijeg poslanika Muse (Mojsija). Kur'an ne spominje njegovo ime, ali iznosi nekoliko njegovih doživljaja s Musom u suri El-Kehf. Oko ove osobe, za koju neki drže, da ide u red Božijih poslanika, razvio se čitav niz legenda. Tako se iznosi, da je on našao t. zv. »vrelo života«, da se odatle napio te da zbog toga živi i danas skriveno. Od vremena do vremena pokaže se dobrim ljudima. Kaže se, da je on živ na kopnu, a na moru je Iljas. Međutim ove legende nemaju potvrde u islamskim izvorima, pa su neki islamski teolozi napisali i posebne rasprave dokazujući, da ovakvo lice danas ne postoji. I kod nas u Bosni i Hercegovini među muslimanima živi veliki broj legenda vezanih za osobu Chidra, u kojima se on naziva »Hazreti Hrzul«. M. H.

CHIEMSEE, najveće jezero na bavarskoj visoravni jugoistočno od Münchena (»Bavarsko more«). Sa J-a iz Alpa jezeru pritječu Ache i Prien, a prema S-u u Inn otječe Alz. Razina vode je na 519 m, površina zaprema 80 km², a najveća dubina je 73,6 m. Prije nego što je (1909) razina umjetno spuštena za 0,60 m, površina jezera je bila 85,06 km². Jezero je nastalo u udubljenju iza morena diluvijalnog ledenjaka, koji se spuštao s Alpa dolinom rijeke Ache. Riječni su nanosi prvobitnu površinu jezera smanjili gotovo za polovicu, tako da je južna obala močvarna i niska. Jezero je dosta nepravilna izgleda, a tri ga otočića (Herreninsel s lijepim kraljevskim dvorcem, Fraueninsel sa starim benediktinskim samostanom i ribarskim selom, nenaseljeni Krautinsel) dijele u manji i plići dio na JZ i veći i dublji na SZ. Jezero je poznato po bogatstvu ribom i čestim olujama. Zbog ljepote i raznolikosti pejzaža Ch. S. je jedno od najomiljelijih njemačkih ljetovališta, a tome pogoduju dobre veze s drugim krajevima i suvremeni promet na samom jezeru. J. R.-ć.

CHIESA, Francesco, * Sagno (kanton Ticino u Švicarskoj) 5. VII. 1871, talijanski književnik, profesor, pjesnik i pripovjedač. U poemu u sonetima *Calliope* (tri dijela, 1907; 2. izd. Rim 1921) nadahnjuje se kulturnom prošlošću od srednjeg vijeka do danas: *La Cattedrale* (1903) je simbol religioznog srednjeg vijeka, *La Reggia* (1904) sjajnog Rinascimento, *La Città* složenog modernog vremena. U oporotnoj zbirci stihova *Fuochi di primavera* (1919) obraća se zemlji i životu. Dao je još neke zbirke lirike: *I viali d'oro* (1910), *Consolazioni* (1921), *La stellata sera* (1933). Od pripovijesti najbolje su mu *Racconti puerili* (Milan 1920), u kojima na jednostavan, a pjesnički način oživljuje uspomene na svoje djetinjstvo u selu i roman *Tempo di marzo* (1925), gdje crta mučno formiranje dječake duše na pragu puberteta, da dođe do svijesti i smisla života, da postane čovjek. Među ostalim djelima zaslužuju da se spomenu: *Racconti del mio orto* (1929), *Compagni di viaggio* (1931), *Scoperte nel mio mondo* (1934), *Voci nella notte* (1935), *San' Amarillide* (1938).

LIT.: G. Zoppi, *La poesia di F. C.*, Milan 1920; A. Momigliano, *Impressioni di un lettore contemporaneo*, Milan 1928; A. Janner, *Scrittori della Svizzera Italiana*, I. Bellinzona 1936; P. Pancrazi, *Scrittori italiani del Novecento*, 2. izd., Bari 1939. M. D-ić.

CHIETI, 1. glavni grad pokrajine istog imena u srednjoj Italiji, na istočnom podnožju Abruzza, kod rijeke Pescara i 12 km od Jadrana, veoma staro naselje Šabela (Teate Marrucinorum), bogato spomenicima rimske i normanske prošlosti, kolijevka reda teatinaca od 1524, sada mjesto znatnog veleobrta (sukna i svile) i žive trgovine (žitom, vinom i uljem), ima 30.266 stan. (1936). — 2. Pokrajina u srednjoj Italiji između Abruzza i Jadrana, spušta se od Monte Amaro (2795 m) do morske razine. Protječu je mnogobrojne rječice, a glavna je rijeka Pescara. Primorje i doline su plodne (pšenica i kukuruz), a goroviti dio zaprema površinu od 2.587 km², na kojoj stanuje 374.727 ljudi, dakle 145 na km². N. Ž.

Grad, pod imenom Teate glavno naselje Marucina, postade zatim rimski municipij. Od 10. st. sve do kasnog srednjeg vijeka, izuzevši vladanje Normana, Ch. je glavni grad posebne grofovije. G. 1556 osnovano je tu sudište za čitavo područje Abruzza. Pošto je stara biskupija u Ch. 1526 po-

dignuta na nadbiskupiju, stolovao je ondje kao jedan od prvih nadbiskupa Giov. Ant. Carafa, kasnije papa Pavao IV. (v.), i zato se na lat. oblik njegove službene oznake »archiepiscopus Teatinus« svodi ime svećeničke kongregacije teatinaca, koja je bila vrlo znatna za povijest katoličke obnove u 16. st.; rečeni Carafa bio je jedan od najpoznatijih njenih osnivača. Iz istoga se razloga talijanska oznaka »Chietini« rado upotrebljavala u 16. st., da se njome ocrtaju izrazito pobožne osobe i krugovi, a bilo je to s nekim prizvukom poruge. F. C.

CHIGI-ALBANI, rimska kneževska porodica. Glavar porodice Chigi *Don Agostino* († 1855), po majci Albani, uzeo je taj naslov, kad je izumrla rimska kneževska porodica Albani (1852).

Porodica *Albani*, koja je vjerojatno 1464 dospjela na bijegu pred Turcima iz Albanije u Urbino, istakla se za pregovora o pripojenju vojvodine Urbino papinskoj državi. Značenje joj je poraslo, kad je *Gian Francesco A.* izabran papom pod imenom Klementa XI. (1700—21). Od njegovih nećaka-kardinala bio je *Annibale* (1682—1751) iskusan diplomat, a *Alessandro* (1692—1779) znamenit mecena i ljubitelj starina. Dio njegove zbirke tvori danas jezgru kapitolskog muzeja; neka je djela Napoleon smjestio u Louvre, a neka su kasnije prodajom došla u München. Unatoč tome je Villa A., koju je Alessandro sagradio, još uvijek jedna od najznatnijih antiknih zbirka na svijetu. Kardinal *Giov. Francesco A.* (1720—1803) bio je zaštitnik Dubrovnika.

Porodica *Chigi*, koja je katoličkoj crkvi dala dva blaženika, potječe od toskanskog trgovačkog patricijata; 1377 dobiva plemstvo, a već u 15. st. pripadaju Ch. utjecajnim novčarima na papinskom dvoru. *Agostino Ch.*, prozvan *il Magnifico*, preselio se 1485 iz Siene u Rim i postao jednim od najsajnijih predstavnika visoke renesanse; novčano je pomagao Borgie i Medicije, držao je u zakupu državne rudnike i podupirao umjetnike. Rafael je ukrasio slikama porodične kapele Ch. u S. Maria del Popolo i S. Maria della Pace kao i Agostinovu vilu, prozvanu kasnije Villa Farnesina. Poslije Agostinove smrti povukli su se doduše Ch. u Sienu, ali su se opet istakli izborom *Fabija Ch.* za papu pod imenom Aleksandra VII. (1655—67). Oni postaju knezovi od Campignana, vojvode od Ariccije, a 1712 nasljedni maršali rimske crkve. Znamenitu knjižnicu, koju su sakupili neki učeni kardinali iz kuće Ch., otkupila je 1918 talijanska država i pripojila je vatikanskoj knjižnici. Državno je vlasništvo i porodična palača na Piazza Colonna, koja je prije pripadala Aldobrandinima, a koju su u otmenom baroknom stilu sagradili Giacomo della Porta, Maderna i Fil. della Greca; danas je u toj palači ministarstvo vanjskih poslova.

LIT.: G. Moroni i P. E. Visconti, *Città e famiglie dello stato pontificio*, III.; A. v. Reumont, *Fabio Ch.* — *Alex. VII.*, 1885; G. Cugnani, *Agostino Ch. il Magnifico*, 2 sv., Rim 1878—83; U. Frittelli, *Albero genealogico della nobil famiglia Ch.*, Siena 1922. F. C.

CHIHU → Hopei.

CHIHUAHUA, 1. površinom najveća savezna država Mexica (245.612 km²), odijeljena rijekom Rio Grande del Norte od saveznih država Texasa i Novoga Mexica u USA, ali rijetko naseljena, 491.792 stan. (1930), 2 na 1 m². Zapadnu stranu zaprema rudama bogata Sierra Tarahumare (2966 m), na JZ se izdiže Sierra Madre, a sredinom i istočnom stranom zemlje širi se visoka ravan (1200—1600 m nad morem) stepskog i pustinjanskog izgleda. Rijčke otječu dubokim kanjonima u Kalifornijski zaliv ili u Rio Grande, a većina drugih nestaje u solnim močvarama. Podneblje je suho i kontinentalno (krajnje temperature 40° i —15° C). Biljke, osobito pšenica, uspijevaju dobro samo u dolinama, ako se umjetno natapaju. Po planinama rastu bor i cedar. Ondje je razvito stočarstvo, a mnogo se kopaju i rude (srebro, olovo, mjed i kositer). Žiteljstvo je na ravnjacima indijansko (na S nemirni Apači), a u nižim krajevima mestici i kreoli.

2. Glavni grad usred istoimene mehičke države, 1450 m nad morem, 45.595 stan. (1930), na željezničkoj pruzi El Paso del Norte-Mexico, s velikim talionicama ruda iz okolnih i zapadnih rudnika, osnovan 1539. N. Ž.

CHIKUGO-GAWA → Čikugo-gava.

CHILD, 1. Francis James, * Boston 1. II. 1825, † Boston 11. IX. 1896, američki učenjak i pjesnik. Poslije svršenih nauka u Harvardu i dvije godine nauka u Evropi postaje 1851 profesor retorike na Harvardskom sveučilištu, a 1876 profesor engleskog jezika i književnosti. Proučavao je staru

englesku književnost, naročito dramu. G. 1848 izda *Four Old Plays*, a 1855 *Poetical Works of Edmund Spenser* u 5 knjiga s dobrim uvodom, bilješkama i tumačenjima. Životno mu je djelo *English and Scottish Ballads* (1857—8) u 8 knjiga, popunjeno i popravljeno izdanje u 10 knjiga pod naslovom *The English and Scottish Popular Ballads* (1882—98). Tu je skupio oko 350 balada u 1300 inačica. Baveći se lingvistikom napisao je raspravu o jeziku Chaucerovih djela (*Observations on the Language of Chaucer's Canterbury Tales*, 1863). Kao pjesnik izdao je zbirku pjesama *Poems of Comfort and Sorrow* (1865).

2. **Lydia Maria**, * Medford (USA) 11. II. 1802, † Wayland (USA) 20. X. 1880, američka spisateljica i društvena reformatorica. Piše pripovijetke, s kojima stječe veliku popularnost: *Hobomok* (1824), *The Rebels* (1825) i *Philothea* (1836). Izdaje prvi dječji časopis u USA *Juvenile Miscellany* (1826—34). Bori se protiv ropstva, te piše jednu od prvih knjiga za ravnopravnost svih stanovnika Amerike *Appeal for That Class of Americans Called Africans* (1833), a s mužem izdaje *Anti-Slavery Standard* (1840—44). Piše niz knjiga o feminizmu, zatim vjerskog, povijesnog i biografskog sadržaja, od kojih su neke postigle rekordnu nakladu: *Frugal Housewife* (1829) 35 izdanja, a *Mother's Book* (1831) 20 izdanja. Kasnija su djela: *Progress of Religious Fact and Fiction* (1846), *Ideas* (1855), *Miria: A Romance of the Republic* (1867), *Aspirations of the World* (1878). Njezina pisma *Letters of Lydia Maria Child* izdana su s biografskim uvodom J. G. Whittiera 1882. R. F.

2. **Sir Josiah**, * 1630, † 1699, engleski trgovac, ekonomist, guverner Istočno-indijske kompanije. Više puta bio član parlamenta. Svojom trgovačkom vještinom koristio je mnogo kompaniji i postao njezin stvarni gospodar. Pisac je nekoliko znatnih ekonomskih djela. C. se u ono vrijeme krutog merkantilizma drži umjerenijeg smjera. Zagovara, po nizozemskom primjeru, niske kamate i smatra ih odlučnima za bogatstvo naroda. Za njega je značajno shvaćanje merkantilista o potrebi brojnog pučanstva kao predujeta za blagostanje naroda. Jedino zemlja-matica ima pravo trgovanja s kolonijama.

LIT.: Važna su mu djela: *Brief observations concerning trade and the interest of Money* (London 1668) i *A treatise wherein it is demonstrated that the East India trade is the most national of all foreign trades etc.* (London 1681). M. A. Č.

CHILE → Čile.

CHILIA, rumunjski grad na istoimenom rukavu u delti Dunava, na polovini puta između grada Ismaila i ušća, 17.050 stan. (1930), koji se bave ribolovom, proizvodnjom kavijara i izvozom besarabijskoga žita u Galac. Zamuljeno ušće ovoga ručava nije plavno za morske parobrode. N. Ž.

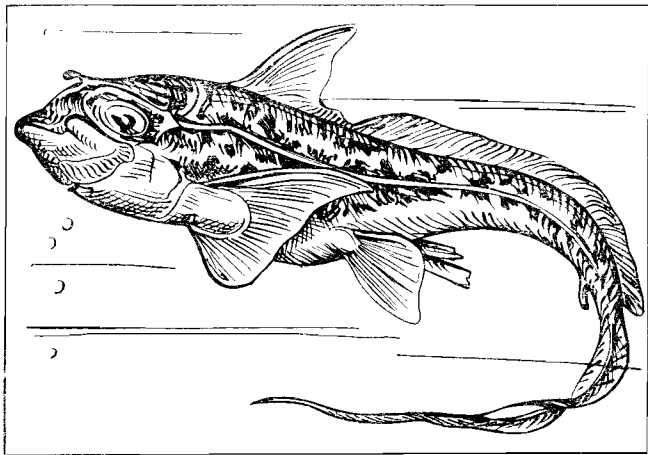
CHILLAN, glavni grad pokrajine Ñuble usred južno-američke republike Čile, s postajom na uzdužnoj željeznici države; u plodnoj dolini razvilo se poljodjelstvo i stočarstvo, stoga je u gradu razgranjen poljodjelski i veleobrt (mlinovi, pivovare, kožare, tvornice cipela), i održavaju se golemi sajmovi stočom. Sumporne su toplice (Baños de C., 60°) u visini od 1750 m, na padini vulkana C., koji je visok 3180 m. Grad je osnovan 1579; g. 1833 porušen od potresa. Ima 39.511 stan. (1930). N. Ž.

CHILLON, dvorac, sagrađen na litici, koja strši iz Ženevskog (Lémanskog) jezera tik uz obalu južno od Montreuxa. Dvorac je opasan bedemima i kulama, a s obalom spojen mostom, koji se diže. Najzanimljiviji su podzemni svodovi, ulesani u stijenu. Potječe još iz 9. st. Dugo je bio u vlasti savojskih vojvoda. G. 1536 osvojili su ga Bernci i oslobodili iz podzemne tamnice poslije šestogodišnjeg sužanjstva Franju de Bonivarda, priora sv. Viktora u Ženevi, neustrašivog protivnika tuđih savojskih gospodara. Ovaj je događaj opjevao Byron (*Chillonski sužanj*), a po tome se pročulo ime dvorca. S. R.

CHILOÉ, 1. otok republike Čile, odijeljen od kopna kanalom Chacao i zaljevima Ancud i Corcovado, 8395 km², na istočnoj obali raščlanjen i bogat lukama i otočićima, a na zapadnoj obali prema Pacifiku jednoličan i gorovit, dok mu je unutrašnjost ispunjena šumovitim isponima (do 800 m), koji predstavljaju odcijepljenu granu primorskih Korđiljera. U blagom i vlažnom, ali zdravom podneblju, uspijeva krumpir, zelen i zob, a od domaćih životinja ovca. Stanovnici (Chiloti) su mješanci starosjedilačkih i plemena araukanskih Indijanaca i bijelaca. Ima ih preko 100.000. Gusto su naseljeni u nizinama po selima i gradovima istočnog i sjevernog primorja. Glavnu luku Ancud na S i Castro na istočnoj obali spaja jedina uskotračna željeznica na otoku. Otočani love u moru ribe i tuljane, a preko ka-

nala prevoze drvo (crnogoricu). Otok je otkriven 1558, bijaše postaja za plovidbu u Perú. Na njemu ostadoše Španjolci do 1826, kad im ga osvoji Čile. — 2. Djelomice otočna pokrajina na Pacifiku u republici Čile između 42° i 46° sjev. šir., u kojoj na površini od 32.988 km² stanuje 183.499 ljudi (1930). Glavni je grad Puerto Montt, a ima 16.150 stan. N. Z.

CHILOPODA → Strige.

ČUDNOVATA HIMERA, *Chimaera monstrosa*, morska riba prečnousta

CHIMAERA MONSTRUOSA (čudnovata himera), riba prečnousta iz hrpe holocefala; debele je i čudnovate glave s velikim očima bez kapaka, mužjak ima među očima tanku izraslinu, u ustima nekoliko zubnih ploča (gore 4, dolje 2), a škržna je pukotina pokrivena kožnim poklopcem. Ta riba glatke kože naraste do 1 m. Rep joj se nitasto produžuje, pa je zbog toga zovu i »morski štakor«. Rado živi u dubljini mora i hrani se školjkašima, racima i sitnim malenim ribama, a jaja su joj u rožanoj lupini. K. B.

CHIMAPHILA, biljni rod iz por. krušičnica (v.). Među malobrojnim vrstama ovoga roda najraširenija je *Ch. umbellata* (L.) D. C., koja raste najčešće na pjeskovitom tlu u borovim šumama srednje, sjeverne i istočne Evrope, srednje Azije i Sjeverne Amerike, pa prema tome ide u skupinu cirkumborealnih elemenata. U flori Hrvatske nije zapisana. Kao trajna biljka razvija se u obliku niskog polugrma ovalnih i na rubu pilastih listova. Na posebnoj uspravnoj stapci razvija se rahli cvat malobrojnih plonasto zvoncastih cvjetova, kojima se ocvijeće sastoji od pet latica i pet ružičastih i dobrim dijelom slobodnih latica. Prašnika ima 10. Plod je tobolac. Zimzeleni se dijelovi ove vrlo lijepe biljke upotrebljavaju kao lijek — *Folia Chimaerophylae*, koji liječi pojačavajući izlučivanje mokraćne kamence u bubrezima i slične bolesti. Ovaj se lijek vrlo mnogo upotrebljava u Sjevernoj Americi. U novije se doba mnogo uzima tekući ekstrakt ove biljke kao lijek protiv šećerne bolesti. F. K-n.

CHIMAY, knezovi, dobili su ime po istoimenom gradu u belgijskom Hennegau. Kneževski naslov Ch., najprije 1486 podijeljen porodici Croy, došao je nasljedstvom 1804 na grofa Filipa Riqueta de Caraman (1777—1835), čiji je predak Paul de Riquet sagradio južnofrancuski kanal Languedoc; Filip se oženio gospodom Tallien, rođenom Španjolkom, koja se potkraj francuske revolucije istakla kao »Madame Thermidor«. U toj porodici rođeni knez Josip od Ch. (1836—92) pripadao je — kao i njegov otac istoga imena (1808—86) — istaknutim belgijskim katoličkim političarima (od 1884 bio je ministar vanjskih poslova).

CHIMBORAZO, 1. davno ugasli vulkan od 6310 m visine. Humboldt ga je smatrao najvišim vrhom na Zemlji. Diže se sa 4000 m visoke grbine zapadnih Anda u republici Ecuadoru, a nalik je na pet sraslih stožaca. Pokrit je vječnim snijegom do 4700 m visine, a na bokovima su brojne morcne i prostrani izlivi stvrdnute lave. Humboldt i Bonpland dospješe 1802 do 5917 m, a Whympers 1880 i H. Meyer 1903 do samog vrha.

2. Pokrajina u republici Ecuadoru, 6.161 km² i 327.190 stan. (1936), glavni grad Riobamba (23.486 stan.). Planinska je zemlja s velikim kotlinama među vulkanskim brdinama.

nastanjena Indijancima, koji obrađuju zemlju, pasu stoku, preraduju vunu i prave lonce. N. Z.

CHIMERA, poljski književno-umjetnički mjesečnik u Varšavi (1901—1907). Izdavao ga Zenon Przesmycki (Miriam) u znaku »umjetnost radi umjetnosti« uz suradništvo najistaknutijih poljskih pisaca i umjetnika. Jedan je svezak posvećen dotada zaboravljenom pjesniku Cyprjanu Norvidu. J. B-ć.

CHIMU (čit. čimu), izumrli narod na sjevernoj obali Perua. U predšpanjolsko doba imali su jaku državu, koju su podvrgli svojoj državi Inka-Peruanci. Njihov je jezik bio posve osebujan, možda srodan jeziku Barbacoa. Sačuvala su se ruševine njihovih građevina na više mjesta; kod Trujilla su ruševine njihova glavnog grada Chanchan. Ostatci njihove civilizacije (fresko-slike i keramika) daju obilježje jednom kulturnom razdoblju prije Inka. Danas su pod imenom Ch. poznate zemljane vaze starog Perua, vrlo raznolika oblika i majstorske izradbe: dvostruki, trostruki, pa i peterostruki vrčevi, često u obliku bilja ili životinja; neki daju i poseban glas, kad se iz njih lije tekućina, obično životinje, koju predstavljaju.

CHINANDEGA, 1. okružje republike Nicaragua na Pacifiku. Na 5.200 km² živi 64.468 stan. (1930), od kojih je šestina bijelaca. Doseljenici su razvili plantaže kakaoa, sladorne trske i kave, a stoku gaje i Indijanci. — 2. Glavni grad istoimenog okružja, trguje proizvodima okružja izvozeći ih željeznicom u luku Corinto na Pacifiku. Ima 17.697 stan. (1930) N. Z.

CHINCHA, 1. skup pustih otoka i otočića u peruanskom zaljevu Pisco s ukupnom površinom od 150 km². Na njima su bile goleme hrpe guana, visoke do 30 m, ali su u vremenu od 1840 do 1874 iscrpene; 2. izumrlo pleme naprednih Indijanaca na obali republike Peru u pokrajini Ica; 3. pretkolumbovske ruševine na peruanskoj obali u pokrajini Ica. Najviše spomenika ima u okolici grada Ch. Alta nedaleko male luke Ch. Baja, koja ima željeznički spoj s gradom Ica. N. Z.

CHINCHILLA → Činčilja.

CHINDE, lučki grad na plovnom rukavu Chinde na ušću rijeke Zambezi u Portugalskoj istočnoj Africi. Izvozna luka za britansku Rodeziju, slobodno carinsko područje, blizu zlatne i bakrene poljane, ima 3.894 stan. (1935), najviše urođenika. A. M. S.

CHINDWARA, krajina i okružje u središnjim pokrajinama Indije s 12.000 km² i 573.272 stan., Hindusa i nešto muslimana. Sjeverni dio je gorovit (900 m) i šumom pokrit, srednji je visoravan od 600 m, a južni je najniži (330 m) i vcoma plodan. Uzgajaju se pamuk, žito, uljarice i konoplja, gaje se govoda, ovce i koze. Obrt preraduje vunu i pamuk, mjed i svilu. N. Z.

CHINGLEPUT, 1. okružje na II obali Indije. Većinom hindusko stanovništvo gaji rižu, žita, šećernu trsku i banane. Na prostoru od 2.824 km² živi 1.493.058 stan. (1921). — 2. Grad i središte istoimenog okružja, 58 km jugozapadno od Madrasa, na pruži Madras—Pondichery. G. 1921 imao je 11.763 stan. M. S.

CHIN-HILLS, vrlo šumovit planinski kraj (1500—2700 m) u zapadnoj Burmi. Planinski vijenci se pružaju SZ—JI i sastavljeni su od terciarnih naslaga (vapnenici i pješčanici). Rijetko anamitsko stanovništvo gaji razne žitarice, rižu, voće i vodi trgovinu razmjenom dobara. Na 20.700 km² živjelo je 1921 g. 110.079 stan.

CHIN-KIANG → Čin-kiang.

CHINO (Chini, Kino), Eusebio, * Segno (u juž. Tirolu) 10. (kršten) I. 1645, † Magdalena (misijska postaja) 15. III. 1711, talijanski isusovac (od 1665). Znamenit misionar Indijanaca u sjevernom Mexico i Kaliforniji, vi-jedan geograf i kartograf. Dokazao je, da je Donja Kalifornija poluotok, no poslije se sumnjalo o tom, pa su ponovno donijeli dokaze neki isusovci, među njima i naš Konšćak. Važne uspemene, kojima je dao neobičan naslov *Favores celestiales*, izdao je u engleskom prijevodu H. E. Bolton (Cleveland 1919), a španjolski original Nijemac E. Boese (Mexico 1922).

LIT.: P. Stitz, *Kalifornische Briefe des P. Eusebio Kino (= Chini) nach der oberdeutschen Provinz, 1683—85*, u Archivum Historicum Societatis Jesu, Rim 1934, tu je novija literatura; F. Ricci, *Il Padre Eusebio Chini, Esploratore e Missionario della California e dell'Arizona*, Milan 1939; *Sommervogel, Bibliothèque*, IV., 1893. M. V.

CHINOOK, topao zapadni vjetar, vrlo promjenljive jačine s izrazitim osobinama fena; puše povremeno i po više dana na istočnoj strani visokoga gorja Rocky Mountains u

sjevernoj Americi; uzrokuje u zimsko doba znatan porast temperature i vrlo naglo kopnjenje snijega. M. K.-o.

CHIOCOCCA je biljni rod više vrsta broćikovica, a uspijeva u tropskoj Americi. Tako je na pr. *Ch. racemosa* Jacq. mali grm ili penjačica s nasuprotnim kožnatim zašiljenim i sjajnim lišćem. U grozdu okupljeni cvjetovi su bjelkasto žute boje i vrlo lijepa i ugodna mirisa, a plod je poput snijega bijela bobica s dvije sjemenke. Od vrste *Chiococca anguifuga* Mart. koru su nekad mnogo cijenili kao dobro sredstvo protiv ujeda otrovnih zmija, a u trgovini je dolazila pod imenom Cortex Caincae. B. A.

CHIOGGIA, gradić i jedno od najvažnijih talijanskih ribarskih naselja. Leži na južnom kraju Mletačke lagune. Grad je sagrađen na otočiću, koji je mostom spojen sa susjednim kopnom. Kroz samo mjesto vode kanali, koji podsjećaju na susjedne Mletke. Glavne su gospodarske grane ribolov, pomorstvo i trgovina poljodjelskim proizvodima, u prvom redu povrćem. Stanovnici su poznati po svojim naročitim nošnjama i osobinama dijalekta, a njihovi brodovi po šarenim jedrima — to su na svim dijelovima naše obale poznati čozoti (»chiosotti«). Zbog lijepog položaja, različitih znamenitosti, a osobito zbog lijepoga morskog žala Ch. je poznata i kao morsko kupalište. Sjedište je biskupa. Općini pripada i susjedno selo Sottomarina, poznato po lijepom morskom žalu i dobrim ribarima, kao i selo Brondolo. Općina ima 42.569 stan. (1936). Od umjetničkih spomenika ističe se katedrala, koja se spominje već u 11. st., ali je kasnije pregrađivana. Vjerojatno je ovdje postojalo naselje već u rimsko doba. J. R.-č.

CHIOGGIA, Canale della Vena

(Foto Alinari)

CHIPIEZ, Charles, * Écully (Rhône) 11. I. 1835, † Pariz 9. XI. 1901, francuski arhitekt i arheolog. Učio je u Lyonu i Parizu, gdje mu je bio učitelj Viollet-le-Duc. Kao arhitekt izveo je nekoliko grobnih spomenika i građevina, a kao arheolog priklonio se osobito rekonstrukciji antiktih građevnih spomenika (Salamunov hram u Jeruzalemu i velika dvorana u Karnaku). Važna su i danas još mnogom cijenjena njegova djela: *Histoire critique des origines et de la formation des ordres grecs*, Pariz 1876, i *Histoire de l'art dans l'antiquité*, Pariz 1882—1899, koje je posljednje napisao u zajednici s G. Perrotom.

LIT.: E. Vial u Thieme-Beckerovu *ALBK*, VI., Leipzig 1912. A. Sch.

CHIPPENDALE, Thomas, * Otley (Yorkshire) 1718, † London 1779, engleski umjetni stolar. G. 1749 otvorio je u Londonu trgovinu pokućstva, koja je stekla najveći ugled. Od 1760 bio je član »Society of Arts«. U stilu se povodio za strujom svoga vremena: isprva se prislanjao na barok (Queen Anne-stil) i na francuski rokoko, a doskora se priklonio manje bujnomu stilskom obliku, koji je s vremenom pokazivao već i tendencije novoklasicizma na pomolu.

Ch., čiji je posao nastavio njegov istoimeni sin (1750—1823), ostavio je niz izvornih crtanja. Najbogatiji pregled o njegovu radu (ili barem o tipovima pokućstva, što ih je on stavio u promet) pruža nam njegovo 1754 izdano djelo *The Gentleman and Cabinet Makers Director* (nanovo tiskano 1889 u Engleskoj, 1896 u Njemačkoj), koje je i dalje u novim izdanjima donosilo daljne dopune.

Ch. je mnogo radio u zajednici s arhitektom Robertom Adamom (1728—92), koji je bio novoklasicistički orijentiran. Sam je priznavao, da ga je mnogo naučio bakrorezač Mathias Darly. Ipak nije Ch. davao mnogo pobude. iakq se bezuvjetno osjećao umjetnikom. Uza sve to svijet se navikao svemu pokućstvu sličnog obilježja davati etiketu *Chip-*

KOMODA U CHIPPENDALE STILU
s baroknim i rokoko motivima oko 1790 g. u Philadelphiji

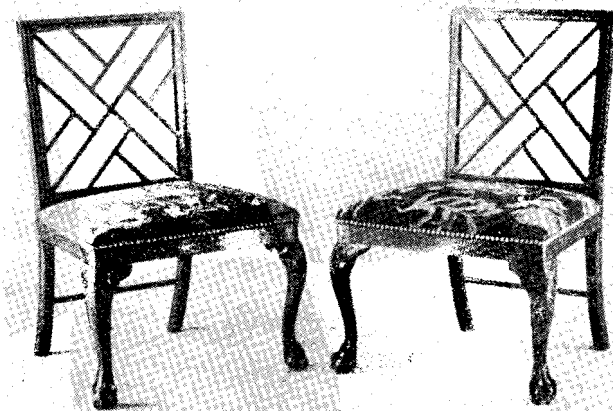
pendaleov stil. Taj se ukus proširio i u Sjv. Ameriku, Njemačku i Nizozemsku. U Iskoj se razvila — oslanjajući se jako na Francusku — veoma bogato ornamentirana nuzvrsta toga stila, koja zato i nosi ime *irski Ch.*

LIT.: Clouston, *The Ch. period in English furniture*, London 1897; J. Munro Bell, *Ch., Sheraton and Hepplewhite*, London 1900; O. Brackett, *T. Ch.*, London 1924; E. J. Layton, *T. Ch.*, London 1928. F. C.

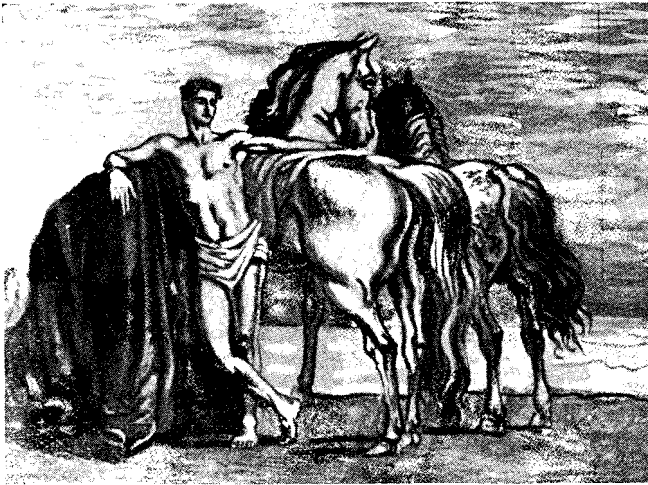
CHIQUIMULA, 1. okružje na *II* srednjoameričke republike Guatemale, nedaleko granice Hondurasa, u kojemu na 2.357 km² živi 126.710 ljudi (1936), koji se bave pretežno gajenjem duhana i stočarstvom; 2. glavni grad istoimenog okružja, ima 4860 stan. (1931). U blizini su ostatci ranijeg grada, koji je uništen potresom. N. Z.

CHIQUINQUIRA, grad u južnoameričkoj republici Kolumbiji, 2650 m nad morem i 115 km na S od glavnoga grada Bogotá, s kojim ima željezničku vezu; ima 34.807 stan. (1928). U gradu je svetište Majke Božje, kojoj dolaze hodočasnici iz Kolumbije i Venezuele. N. Z.

CHIQUITOS, indijansko pleme u Boliviji, istočno od Anda, u departamentu S. Cruz. Žive u gorovitom kraju (do 1200 m), koji je po njima i prozvan. U zdravom podneblju viših dijelova cvalo je nekad stočarstvo, ratarstvo, kopanje zlata (kod S. Miguela) i tkanje pamučnih tkanina, ali se današnji ostaci Ch-a, na broju oko 20 tisuća, bave poglavito lovom i ribolovom. Potkraj 17. st. pokrstili su ih isusovci i osnovali među njima pravu misionarsku državu, koja se održala do 1768. Zaslugom isusovaca ima ondje i danas jezik *chiquitano* prvenstvo pred španjolskim; u tom su jeziku znatne razlike u govoru muškaraca i žena, sprezanje mu je razmjerno siromašno, a nema ni padeža ni imena za brojeve veće od

CHIPPENDALE STOLCI OD MAHAGONIJA OKO 1764 GOD.

GIORGIO DE CHIRICO, Na obali

jedan. Ch. su srednjega stasa i brončane boje, a osobito vole ples i glazbu.

CHIRICO, Giorgio de, * Volo (Grčka) 10. VII. 1888, jedan od preteča nadrealizma, književnik i kritičar umjetnosti. Polazio je tečajeve crtačke škole u Ateni, zatim uči na Münchenskoj akademiji. U Italiji kopira stare majstore. Od 1911 do 1915 radi u Parizu, gdje se upoznaje sa Raynalom, Apollinaireom i Picasom. Vraća se u Italiju, ali od 1924 živi stalno u Parizu. Na njegove rane radove utjecali su Piero della Francesca i Paolo Uccello (antikni hramovi, pusti gradski trgovi s dubokom perspektivom i naglašenom plastikom, oštrom rasvjetom i fantastičnim sjenama). Zatim upoznaje Münchenski simbolizam. Od 1924 do 1930 traje njegovo nadrealističko razdoblje. Posljednjih

GIORGIO DE CHIRICO

deset godina, pod utjecajem Renoira, radi mrtve prirode i aktove. Izrađivao je makete za kazališne dekoracije. Poznato je njegovo književno djelo u prozi *Hebdomeros* (1929), a napisao je mnoge umjetničke kritike.

LIT.: R. Huyghe, *Les contemporains*, Pariz 1939.

V. H-n.

CHIRIQUI, zapadna pokrajina u sjeverozapadnom dijelu srednjoameričke republike Panama, ima 10.200 km² i 76.918 stan. (1930). Njezinom sredinom prostire se šumovita Cordillera de Ch. s ugaslim vulkanom Ch. (3.433 m). Na sjevernoj obali je velik zaljev Ch., zatvoren otocima. Na plantažama rode banana, kava i duhan. Razvito je stočarstvo. Nalazišta zlata i kamenog ugljena još su neiskorišćena. Glavni je grad David na južnoj obali. N. Ž.

CHIROPTERA → Netopiri.

CHIROTERIUM (izumrla životinja), poznati su otisci nogu s pet prsti. Prednje noge su za polovinu manje od zadnjih. Otisci nogu su značajni za gornji dio sred. Buntsandsteina u sred. i juž. Njemačkoj (hiroterijski slojevi, pješćanici). Na osnovu tragova pokušao je Soergel rekonstruirati životinju. Po pandžama na nogama moglo se zaključiti, da je Ch. mesožder. Veličina životinje varira između 1½ do nekoliko m. F. Š.

CHISHOLM, grad u USA, 8.308 stan. (1930), u sjeverozapadnoj državi Minnesoti; pravo je hrvatsko mjesto, jer ima Hrvata sa Slovencima preko polovice, tako da je stalno gradonačelnik Hrvat, kao i više odbornika i činovnika Hrvata i Slovenaca. U mjesnim školama je dvadesetak učitelja i učiteljica naše krvi. U privatnim zanimanjima Hrvati su također obilno zastupani. M. B.

CHISINAU → Kišinjev.

CHITALDROOG, najsuše okružje urođeničke države Mysore u Prednjoj Indiji, naseljeno gotovo samim Hindu-sima, koji gaje pamuk, lan, pšenicu i šećernu repu, a pre-

raduju pamuk, svilu i kovine. Zemlja daje i nešto zlata. Na slanom tlu u južnom dijelu okružja dobro uspijeva kokosova palma. N. Ž.

CHITRAL → Čitral.

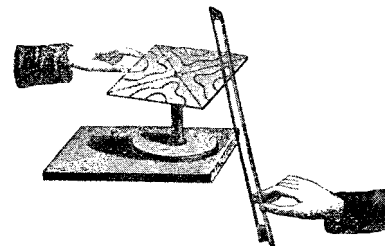
CHITTAGONG, 1. okružje u brdovitom primorju jugoistočne Bengalije (Indija). Klima se odlikuje visokim temperaturama i velikom količinom oborina. Stanovništvo se bavi ratarstvom, a u šumama ima mnogo zvijeri. Na prostoru od 6.467 km² živi 1.797.038 stan. (1931).

2. Glavni grad okružja i važna luka na rijeci Karnaphul. Ima 53.156 stan. (1931), većinom muslimana. Ch. je i luka Assama i zapadne Burme. Izvozi jutu, pamuk, rižu, čaj i različite rude, a uvozi fabrikate. M. Š.

CHIUDINA, Jakov → Čudina Jakov.

CHIVILCOY, grad u Argentini, 150 km na Z od Buenos Airesa, usred plodne i bogate okolice, koja rodi kukuruzom i pšenicom, gaji stoku (ovce), prerađuje brašno i proizvodi žestu; ima 56.957 stan. (1937), mnogo Talijana. N. Ž.

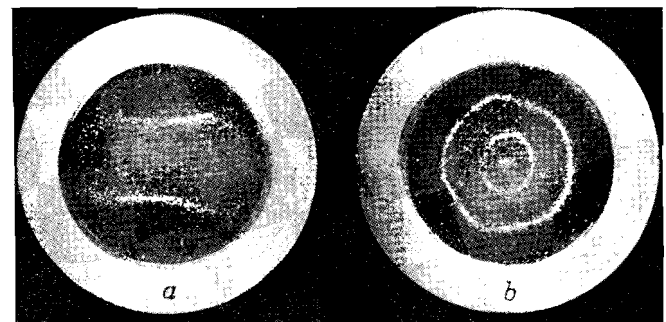
CHLADNI, Ernst Florens Friedrich, * Wittenberg 30. XI. 1756, † Breslau 4. IV. 1827, njemački fizičar. Svršivši pravne nauke posvetio se proučavanju akustičkih problema i glazbi. Nasuprot mišljenju svojih suvremenika C. je prvi dokazivao kozmičko porijeklo meteora. Poznate pješćane slike na pločama opisao je g. 1787 i izvađao ih na mnogim »akustičkim predstavama« u Njemačkoj, Francuskoj i Italiji. Uzdržavao se od prihoda takvih predstava i predavanja rastupajući i kao umjetnik s glazbalima, koje je sam izumio. Njegovi se pokuši izvode tako, da se gudalom (v. sl. 1.) ili udarcima uzbude vlastiti titraji ploča ili membrana, koje su pijeskom posute i zgodno učvršćene. Na čvornim se crtama pijesak sakuplja, a na ostalim ga mjestima ploča izbacuje. Titranje membrana brzoglasne slušalice, zvučnika, mikrofona s kondenzatorom može se istraživati i s pomoću

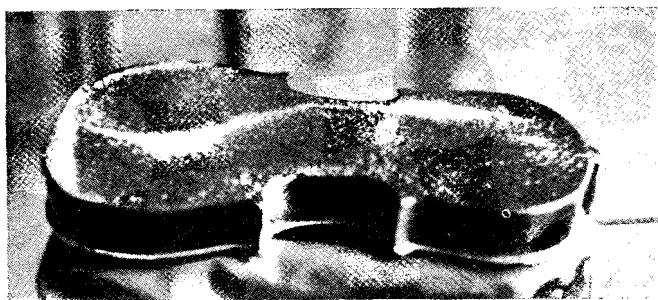
SI. 1. POSTANAK PJEŠĆANE SLIKE, uzbuđenje gudalom

ove metode. Na sl. 2. fotografirane su pješćane figure na okrugloj, duž ruba učvršćenoj ploči, kako ih je dobio američki akustičar D. C. Miller. — Backhaus je s pomoću ove metode ispitivao titranje kućice gusala (sl. 3). Chladnijeve slike se mogu načiniti i na pločicama, koje su isječene iz nekih ledaca

(kremena, turmalina). U visokofrekventnom električnom polju, radi piezoelektričnog djelovanja, mijenja ovakva pločica debljinu i oblik, t. j. titra s frekvencijom polja. Pospe li se likopodijevim prahom, nastaju na njoj Chladnijeve slike, ako je frekvencija polja jednaka kojoj vlastitoj frekvenciji pločice. Slike 4a, b, c, d pokazuju snimke ovog pojavy na neučvršćenoj kvarcovoj pločici, koja ima dimenzije 30 × 30 × 8 mm i koja je iz ledca izrezana smjerom optičke osi. Kod ovih pokusa smjer električnog polja podudara se sa smjerom optičke osi. Frekvencije pločice bile su redom: 130.000 (4a), 205.000 (b), 187.000 (c), 254.000 (d) titraju u sek. U slijedećim slikama 4e, f, g snimljeni su Chladnijevi likovi na kvarcovim pločicama, koje su brušene okomito na optičku os. Električno polje djelovalo je smjerom širine pločica. Frekvencije su bile: 134.000 (4e), 227.000 (f), 273.000 (g) titraju u sek. — Teorija titranja ploča težak je matematički zadatak. Inte-

SI. 2. PJEŠĆANE SLIKE NA OKRUGLOJ PLOČI (po D. C. Milleru); frekvencije: 977 (a), 2460 (b)

Sl. 3. CHLADNIJEVA SLIKA NA GUSLAMA I FREKVENCIJA 690

gracija diferencijalne jednadžbe, koja ovdje dolazi, uspjela je za ploče, koje imaju oblik kruga, kvadrata, pravokutnika, romba, trokuta i elipse.

D. P.-ć.

CHLADNIT → Hladnit.

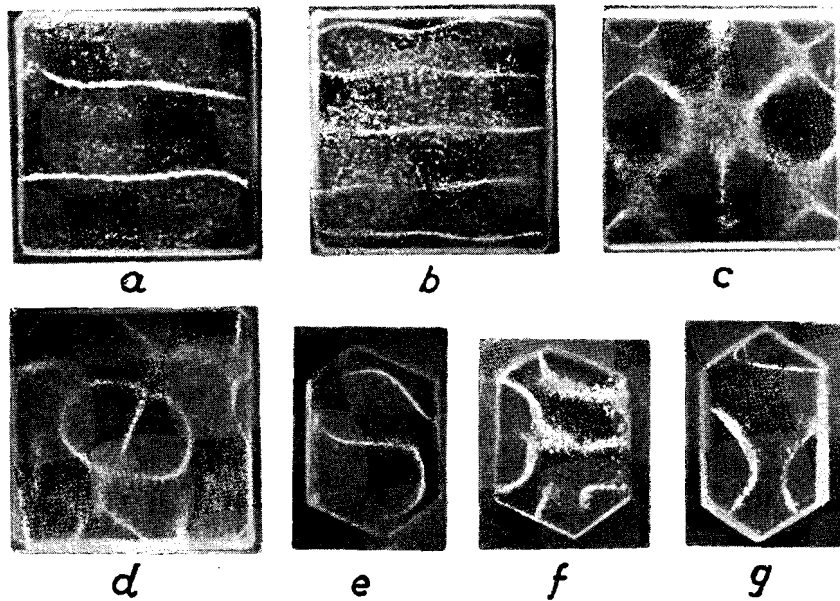
CHŁAPOWSKI, Dezydery Adam, * Turew 23. V. 1788, † 1879. Vojničko je obrazovanje stekao u Berlinu; 1806 pomaže pri stvaranju počasne garde za Napoleona; sudjeluje u napoleonskim vojnama i (1809) kao miljenik Napoleona dvora dobiva barunat. Povukao se 1815 na porodično imanje, kojim upravlja po škotskom i engleskom uzoru. Sudjeluje kao general u poljskom ustanku 1830/31 izvjestivši tri pobjede nad Rusima. Zatim se ponovno posvećuje gospodarstvu, 1848 sudjeluje u političkom životu, podržava 1843—1865 »Przegląd Poznański«. Ostavio je iza sebe memoare i traktat o gospodarstvu.

J. B.-ć.

CHLEBOWSKI, I. Bronisław, * Varšava 10. XI. 1846, † Varšava 28. III. 1918, poljski kritičar i književni historičar, profesor varšavskog sveučilišta. Djela mu se odlikuju objektivnošću, nastoji, da kritičko-psihološkom metodom uđe u život autora na osnovi perspektive historijske pozadine i piševe sredine u duhu Tainea i Rittera. Urednik enciklopedičkog djela *Słownik geograficzny Królestwa polskiego i krajów przyległych* (1879—1902). Glavno mu je djelo *Literatura polska 1795—1905 jako główny wyraz życia narodu po stracie niepodległości*. Obradio poljsko pjesništvo u 16. st. i isto nakon 1863 za petrogradsku enciklopediju slavenske filologije, koju je uređivao V. Jagić.

2. Stanisław, * 1835, † 1884, poljski slikar, rođen na Podolju, odgojen u Odesi kod ujaka, učio je slikarstvo u Petrogradu, zatim u Münchenu i Parizu. Ratni slikar. Od 1865 dvorski slikar sultana Abdul-Aziza. U Parizu je od 1876, a od 1880 u Krakovu. Slike mu se nalaze u Moskvi, u Chantillyju i u Krakovu. Najpoznatije su: *Osvojenje Carigrada od Mehmeda II.*, *Ahmed III. u lovu*, *Smrt Vladislava Varnenčika*, *Sobieski kod Beča*, *Djevica Orleanska u tamnici*, *Kozački izaslanici kod Katarine II.*, *Wit Stwosz*.

J. B.-ć.

Sl. 4. CHLADNIJEVI LIKOVI NA PLOČICAMA OD KVARCA (pokuši i snimke D. Pejnovića 1935)

CHŁĘDOWSKI, Kazimierz, * Lubatówka 23. II. 1843, † 20. III. 1920, poljski političar i pisac. Pravničke je nauke svršio u Pragu i Krakovu; zatim je činovnik u namješništvu u Lavovu i pisac radikalnih književnih nazora, koje je kasnije ublažio satiroj (*Zwierciadło gupstwa*, 1877). Premješten u Beč kao tajnik ministarstva za Galiciju ostaje ondje 18 godina i postaje 1899 ministar. Umirovljen 1900 vraća se književnosti i piše iz povijesti umjetnosti niz djela, koja su prevedena na mnogo stranih jezika: *Siena* (1904), *Dwór w Ferrarze* (1907), *Rzym, ludzie Odrodzenia* (1909), *Rzym, ludzie baroku* (1912), *Rokoko we Włoszech* (1915), *Historja neapolitańskie* (1918), *Ostatni Walezjusze* (1920). Memoari su mu pohranjeni u Jagiellovskoj knjižnici u Krakovu.

J. B.-ć.

CHŁOASMA (grč.) se nazivaju tamno smeđe pigmentacije kože, koje nastaju zbog smetnja u žlijezdama s unutarnjim izlučivanjem, najčešće na čelu za vrijeme trudnoće, rjeđe oko usta kod djevojaka (uz smetnje u unutarnjim spolnim žlijezdama). Slične su pigmentacije poznate kod oboljenja jetara, pa i kod dugotrajnih bolesti, koje tjelesno iscrpljuju bolesnika (tuberkuloza, rak i t. d.).

F. K.

CHŁOPICKI, Józef Grzegorz, * Kapustyn 14. III. 1771, † Krakov 30. IX. 1854, poljski general i diktator. Od najmlađih je dana u vojsci, najprije kao dobrovoljac, zatim služi u poljskim i na silu u ruskim četama. U poljskoj legiji 1797 satnik, 1798 bojniki pod generalom Dąbrowskim u Italiji. Napoleon ga je imenovao 1807 pukovnikom; ratovao je u Španjolskoj 1808—12. Neustrašiv je, hladnokrvan i bravurozan kao ratnik. G. 1809 general brigade, odlikovan, nagrađivan, imenovan barunom. Sudjeluje 1812 s povislanskom legijom u pohodu na Moskvu; teško ranjen podnosi ostavku. Od ruskog cara Aleksandra postavljen 1814 za generala I. divizije poljske pješadije daje 1817 ostavku radi sukoba s velikim knezom Konstantinom, zbog čega je kod Poljaka postao naročito popularan kao patriot. U poljskom ustanku 1830, kojemu je nerado pristupio, proglasio se diktatorom. Nije vjerovao u uspjeh ustanka, a nadao se, da će se stišati bez sukoba s ruskim četama. Sprečavao je ratno opremanje poljske vojske, a kad je car Nikolaj tražio bezuvjetnu predaju, odstupio je kao diktator (17. I. 1831), no pristao je, da bude savjetodavac knezu Radziwiłłu, koji je imenovan vrhovnim vođom ustanka. Nejedinstvenost vodstva razlog je neuspjehu ustanka. Č. teško ranjen u obje noge kod Grochowa otpremljen je u Varšavu, zatim u Krakov, gdje više nije sudjelovao u političkom životu.

J. B.-ć.

CHLOROPHORA, biljni rod iz por. dudovki sa dvije vrste, koje kao razvijeno drveće imaju široke i čitave listove i nugaladne jednospolne i dvodomne cvjetove; oni su okupljeni u manje više zbijenim, vrlo često okruglastim cvatovima. *Ch. tinctoria* (L.) Gaud., futeiba, žuto drvo, iz Istočne Indije i iz Južne i Srednje Amerike, ima poput sumpora žuto drvo, iz kojega se dobiva žutilo *morin*. Upotrebljava se za bojenje vune. *Ch. excelsa* Benth. et Hook iz tropske Afrike daje tvrdo, čvrsto i teško drvo odum.

F. K.-n.

CHLOROPHYTUM → Vesika čuperasta.

CHLUMECKY, Johann, barun, * Zadar 23. III. 1834, † Sankt Leonhardt kod Bad Aussee 11. XII. 1924, austrijski političar, sin češkog činovnika, koji je 1827 stekao plemstvo. Pravne je nauke svršio u Beču. Sudjelovao je kao dobrovoljac u ratu 1859 i bio u sudačkoj službi do 1868, a 2. VIII. 1868 imenovan dvorskim savjetnikom i podnamjesnikom u Moravskoj. Kao član bečkog parlamenta i moravskog sabora u političkom je životu djelovao u doba, kad se Austrija kretala sad federalističkim, a sad liberalno-centralističkim smjerom. Postao je 25. XI. 1871 ministar poljodjelstva u kabinetu Ad. Auersperga, a 19. V. 1875 ministar trgovine. U kolo-vozu 1879 odstupi povodom obrazovanja kabineta Taaffe s jednim dijelom ministarstva Sremayera. G. 1885—93 je potpredsjednik, a 1893—97 predsjednik parlamenta te od ožujka 1897 član gospodske kuće. Živo je sudjelovao i u književnom i glazbenom životu.

LIT.: B. Bretholz, *Johann Freiherr von Chlumecky*, Neue österreichische Biographie, IV., Beč 1927. J. N.

CHMEL, Josef, * Olomouc 18. III. 1798, † Beč 28. XI. 1858, austrijski povjesničar. Od 1834 arhivar tajnoga dvorskog arhiva u Beču, postao je 1846 zamjenik njegova upravitelja. Za teških sukoba između Hrvata i Mađara 1846 izdao je zbirku *Aktenstücke zur Geschichte Kroatiens und Slavoniens in den Jahren 1526 und 1527*, u kojoj je prvi put objelodanio spise o izbornom saboru u Cetinu. G. 1838 dao je u državni arhiv u Beču prenijeti dio dubrovačkog arhiva.

BIBL.: *Regesta chron.-dipl. Rupertii, regis Romanorum*, 1834; *Regesta chron.-dipl. Friderici III.*, 2 sv., 1838—40; *Geschichte Kaiser Friedrichs und seines Sohnes Maximilian I.*, 2 sv., 1840—43; *Der österreichische Geschichtsforscher*, 3 sv., 1838—42; *Aktenstücke und Briefe des Hauses Habsburg im Zeitalter Maximilians I.*, 3 sv., Mon. Habsburgica, 1.—3., 1854—58. J. S-k.

CHMELENSKÝ, Josef Krasoslav, * Bavorov 7. I. 1800, † Prag 2. I. 1839, češki književnik. Gimnaziju učio u Č. Budjejevicama, doktorat je prava postigao u Pragu, gdje je služio kao sudac. Prijateljčvao je s češkim romantičnim pjesnikom F. L. Čelakovským, koji se ugledavao na narodno pjesništvo. I u pjesmama Chmelenskoga osjeća se utjecaj češke narodne pjesme, ali ne u tolikoj mjeri. Njegovi su pjesnički motivi ljubav prema dragoj, prema domovini, slavenstvu, ljepoti prirode i pjesništvu. Ch. je tiskao četiri zbirke svojih lirskih pjesama i dva zbornika svojih i tuđih pjesama. Osobito su vrijedni zbornici *Věvec ze zpěvů vlasteneckých*, 1835—37, i *Kyřka*, 1836—38, jer su u njima osim pjesama zabilježene i njihove melodije, koje su uglazbili češki skladatelji na narodni način, pa su tako češke pjesme lakše prodirale u narod. Chmelenský i njegov prijatelj F. J. Škroup, skladatelj, stvorili su i prvu originalnu češku operu *Dráteník* (Kotlokrp, 1826) i uz to još dvije narodne opere (*Oldřich a Božena*, 1828, i *Libušin snátek*, 1834). Ch. se istakao i kao književni, kazališni i glazbeni kritik finoga ukusa. Prevario se u kritici Máchina »Mája«, jer je djelo ocijenio negativno. Lj. J-e.

CHMIELOWSKI, I. Adam, * Igolom kod Krakova 20. VIII. 1846, † Krakov 25. XII. 1916, slikar i redovnik poljski. Sudjelovao u ustanku 1863, iz uza u Olomoucu pobjegao, u bitki ranjen, amputirane mu noge. Učio od 1865 slikarstvo u Varšavi, Gentu, Parizu i Münchenu. Nakon slikarskih uspjeha u Varšavi preselio se u Lavov. Stupio 1880 u isusovački red, kasnije među franjevece kao brat Albert u Krakovu, gdje je davao sklonište beskućnicima i osnovao zajednicu trećoredaca albertinaca (1888) i albertinaka (1890). Izdao *Vodič za III. red sv. Franje* i radio 28 godina organizirajući svoju zajednicu. Tek iza smrti brata Alberta nastale su družbe braće albertinaca i sestara albertinka u duhu osnivača na temelju crkvenog odobrenja 1928. Sada postoji 15 domova braće albertinaca i 46 domova albertinaka. Ch. je kao slikar bio slab crtač, ali vanredan kolorist. Ide među prve umjetnike, koji su u poljsko slikarstvo unijeli impresionizam.

2. Piotr, * Zawadyńce 1848, † Lavov 22. IV. 1904, historičar poljske književnosti. Učio filozofiju i povijest književnosti u Varšavi i Leipzigu (doktorska radnja: *Die Bedingungen der Entstehung des Willens*). Radi prenapornog rada kao privatni učitelj obolio na prsima i živio u Zakopanom. Odbio (1882) katedru poljske književnosti u Varšavi, jer nije htio predavati ruskim jezikom. Tek 1903 postao je profesor istoga predmeta na sveučilištu u Lavovu. Uređivao je »Biblioteku najodličnijih djela evropske književnosti« (od 1878) i »Ateneum« (od 1881 do 1897), suradnik »Velike ilustrovane enciklopedije«, izdao mnogo poljskih autora od 17. do 20. st. Autor monografija o Mickiewiczu, Hoffmanovoj, Żmichowskoj, Kraszewskom. U kritici sljedbenik Taineove teorije o rasi, sredini i historijskom momentu, protivnik impresionizma u kritici, tražio je u književnom djelu njegovu socijalnu vrijednost, obarao se na teoriju »umjetnosti radi umjetnosti« i zahtijevao, da književnost bude pozitivan faktor u životu naroda i ljudskoga društva. Najvažnije mu je djelo *Historja literatury polskiej* (1899—1900 u 6 svezaka). J. B-ć.

CHOANA → Nos.

CHOCANO, José Santos, * Lima 1875, peruanski pjesnik. Zbog revolucionarnog držanja, izraženog u jednoj od svojih prvih zbirki pjesama (*Iras santas*, 1894), bio je utamničen i prognan. Kasnije je napustio polemičke motive i stao veličati ljepotu i bogatstva svoje zemlje te

oživljavati njezinu prošlost. Po tome ga smatraju pravim nacionalnim pjesnikom.

BIBL.: Zbirke pjesama: *En la aldea*, 1895; *Epopeya del Morro*, 1899; *Alma América*, 1906; *Fiat lux!* 1908; *El Dorado, epopeya selvaje*, 1908.

LIT.: A. González Blanco, *Escritores representativos de América*, Madrid 1917. J. Au-s.

CHOCHOLOUSEK, Prokop, * Sedlec kraj Tábora 18. II. 1819, † Nadějkov 5. VII. 1864, češki književnik i novinar. Živio je slobodnim, pustolovnim životom, pa je dosta i putovao (po Italiji, Dalmaciji i Crnoj Gori). Istakao se romantičkim pripovijetkama sa sadržajem iz češke povijesti i iz borbe južnih Slavena s Turcima (*Černohorci*, 1843, i *Jih*, 1862—1878, zbirka u 3 dijela; u potonjoj i *Posiedni král bosenský*). Zbog toga su ga vrlo rano prevodili na hrvatski. Prijevodi su tiskani u »Danici ilirskoj« već 1844, zatim u »Nevenu«, »Slavoncu«, »Naše gore listu«, »Bosiljku« i »Viencu«. a prevodili su ga Mirko Bogović (?), Mirko Divković, Hinko Gregorčić, Josip Rieger i Makso Kuntarić. Lj. J-e.

CHOCÓ, 1. primorsko gorje u Kolumbiji, odijeljeno od zapadnih Cordillera rijekama Atrato i S. Juan, izgrađeno u tercijaru, visoko oko 1800 m, slabo poznato. Na J se ističe zaliv Bahía de C. Indijansko stanovništvo imena Ch. oduvijek je primitivno, a pleme Catio na S je najviše zaostalo. 2. Intendancija republike Kolumbije, 47.000 km² i 85.399 stan. (1936), u toplom i vlažnom području Ch., bogatu šumom i rudom, osobito platinom. Glavni je grad Quibdó sa 21.916 stan. (1928). N. Ž.

CHODAKOWSKI, Zorjan Dołęga → Czarnocki Adam.

CHODKIEWICZ, Jan Karol, * 1560, † Hoćim 24. IX. 1621, vojskovođa poljski, veliki hetman litavski, grof na Szklowie, Myszy i Bychowie, učio u isusovačkoj akademiji u Ingolstadtu filozofiju i pravo, posvetio se vojničkoj karijeri i odlikovao se kao strateg i vanredan organizator. U borbama protiv Šveda izvojštio niz pobjeda, glavnu kod Kirchholma (27. IX. 1605), gdje je s 4000 vojske potukao

DANIEL CHODOWIECKI
po portretu Antona Graffa
Berlin, Akademie der Künste

14.000 Šveda, pobivši 9000 ljudi i osvojivši 60 zastava i 12 topova. Neuspjesima u ratovanju protiv Moskve (1611 do 1618) nije kriv Ch., koji je bio nemoćan prema neredima u Poljskoj. Potkraj života branio je Hoćim s vojskom od 70.000 vojnika protiv 160.000 Turaka i 60.000 Tatara (1620), no prije svršetka borbe umro je. Njegova je energija bila brutalna i bezobzirna, zbog čega nije bio među vojnicima popularan (zvali su ga Beizabubom). Još za života je bio slavljén od književnika i propovjednika poljskih. Gundulić mu, historijski neopravdano, pripisuje u svom »Osmanu« pobjedu kod Hoćima, no pobjede nije bilo, jer se sultan Osman povukao u Carigrad radi pobune u turskoj vojsci. J. B-ć.

CHODOWIECKI, Daniel, * Danzig 16. X. 1726, † Berlin 7. II. 1801, njemački slikar i grafičar. Otac ga pošalje u Berlin, da kod njegova rođaka Ayrera uči trgovinu, no Ch. se dade na slikanje akvarela; iza toga uči kod augsburžanina Haida slikanje na emajlu, a zatim kod Bernarda Rodea tehniku slikanja uljem. Pod utjecajem Francuza stvorio sentimentalnu uljenu sliku *Rastanak Calasa s obitelji* (sada u Muzeju cara Friedricha u Berlinu) te je crtežem umnoži (1768); priznanje, koje je stekao tom slikom, potakne ga, te odabere crtež za glavno područje svoga rada. Ubrzo postade najznatnijim ilustratorom svoga vremena. Izvrsnim je crtežima iz svagdanjega građanskog života ukrašivao i djela Sternea, Richardsona, Lessinga, Gellerta, Lavatera i Basedowa te osobito velik broj almanaha. Na osnovi utisaka, koje je primio pohodivši svoj rodni grad Danzig (1773), izradi vrijednu grafičku seriju slika. Narodžbe su tako rasle, da bi odsada C. za svoje radove na-

DANIEL CHODOWIECKI, Ilustracija Goetheova romana »Leiden des jungen Werther«

činio samo crtariju, a grafičko bi umnožavanje prepuštao svojim pomagačima, petorici svoje djece i bratu Gottfriedu te njegovoj kćeri. Na taj je način nastalo 2057 radova na 970 ploča. Osim toga nacrtao je crvenom olovkom i mnogo portreta. G. 1796 postade upravitelj berlinske umjetničke akademije. Dok je još slikao na emajlu, pa minijature i uljene slike, utjecali su na nj Francuzi, a poslije se ugledao na Nizozemce. Predstavnik vremena, koje se ističe ukočenom ljupkošću i građanskim poštenjem. F. C.

CHODŹKO, Aleksander Borejko, * Krzywice kod Wilejke 30. VIII. 1804, † Noisy-le-Sec 19. XII. 1891, poljski pjesnik, orijentalist i slavist. Učio u Vilnu, pripadao klubu filareta, uhapšen od ruskih vlasti 1823, učio istočne jezike u Petrogradu.

Izdao *Poezje* (1829). Služio u ruskoj diplomaciji u Perziji, putovao po Grčkoj, Italiji, Francuskoj i Engleskoj. Izdao zbirku perzijskoga narodnog pjesništva (1842), nastanio se stalno u Parizu, drugovao s Mickiewiczem, izdao gramatiku perzijskoga (1852) i turskog jezika (1854). G. 1857 postao profesor slavenskih jezika i književnosti u Collège de France u Parizu, izdavao prijevode slavenskih narodnih pjesama i staroslavensku gramatiku. J. B.-ć.

CHOINSKI-JESKE, Teodor, * 1854, † 1920, poljski književnik, konzervativac, živo sudjelovao u publicistici kao antisemit. Historijski roman: *Gasnące słońce* (1895), *Tyara i korona* (1898). Hrvatski prijevod romana »Kad sunce zalazi« izašao je 1910 u zagrebačkoj »Prosvjeti« i kao posebna knjiga. J. B.-ć.

CHOISEUL, Etienne-François, * 28. VI. 1719, † Pariz 8. V. 1785, vojvoda, francuski državnik. Najprije je nosio naslov grofa od Stainville, a vojvodom je postao 1757. Sudjelovao je kao časnik u ratovima u Češkoj, Italiji i Nizozemskoj. Zahvaljujući markizi Pompadour imenovan je 1753 poklisarom u Rimu, gdje je uspješno dovršio pregovore s papom Benediktom XIV. G. 1757 postao je poklisarom u Beču, gdje je sklopio francusko-austrijski savez, 1758 ministrom vanjskih poslova, a 1761 ministrom rata i mornarice, pa je tako za vrijeme sedmogodišnjeg rata vodio čitavu vanjsku politiku Francuske. Na njegovu pobudu sklopljen je 15. VIII. 1761 porodični ugovor kuće Bourbon. Za njegova ministროvanja pripojene su Francuskoj Korkika i Lotaringija, a brinuo se također za kolonije i preustrojio ratnu mornaricu. U domaćoj politici zaštićivao je filozofe, dopustio izdavanje Enciklopedije i bio protivnik isusovaca. Kad je umrla markiza Pompadour (1764), bio je u sukobu s gđom. Dubarry, izgubio zatim milost Luja XV. (1770) i bio prognan na svoje imanje Chanteloup, gdje je ostao do kraljeve smrti (1774). Luj XVI. ponovno ga je pozvao u Pariz. Njegove je uspomene (*Mémoires du duc de Ch.*) objelodanio F. Calmettes 1904.

LIT.: F. Calmettes, *Ch. et Voltaire*, 1902; G. Maugras, *Le duc et la duchesse de Ch.*, 1902.

CHOISY-LE-ROI, grad na lijevoj obali Seine i nedaleko Pariza, izletišta Parižana, gdje pohađaju i grob Rougeta de Lisle, pjesnika i skladatelja Marseillaise. Znamenita je proizvodnja porculana i marokena. Ima 27.580 stan. N. Ž.

CHOJECKI, Edmund Franciszek Maurycy (franc. pseudonim Charles Edmond), * Wiski 15. X. 1822, † Bellevue 1. XII. 1899, poljski književnik, novinar i knjižničar. Rano je počeo pisati, a uređivao je i Echo, književni prilog Gazete Warszawskie. G. 1844 nastani se u Parizu, gdje pomaže akciju kneza A. Czartoryskoga; 1848 zastupa lavov-

sko Nar. vijeće na slavenskom kongresu u Pragu. Glavni je urednik pariskog dnevnika La Tribune des Peuples (1849) i suradnik Revue Indépendante; 1860 sudjeluje i kod osnivanja Tempsa. Na svojim je putovanjima upoznao Krim, Češku, Egipat, Italiju, Švicarsku i Island, a kao dobrovoljac borio se za krimskog rata u vojsci Omer-paše. Primivši 1861 franc. državljanstvo postao je knjižničar Senata. — U njegovu je listu objelodanio Jelačićev izaslanik A. T. Brlić svoj članak *Težnje južnih Slavena* (16. do 19. III. 1849), uperen protiv mađarskih. Preporukom Ch-oga primio je Brlića 10. III. 1849 predsjednik republike Luj Napoleon.

BIBL.: *Wspomnienia z podróży po Krymie*, 1844; *Czechia i Czechowie przy końcu pierwszej połowy XIX. stulecia*, 1847; *Etude comparée des langues et dialectes slaves*, Revue Indépendante, 1847; zbirka pjesama *Gęśla, Rewolucjonści i stronnictwa wsteczne w r. 1848*, 1849; *Origines et antiquités de la race slave*, Revue Indépendante; roman *Alkhađar, ustęę z życia ojców naszych*, 1854; *Souvenirs d'un depaysé*, 1862; *Voyage dans les mers du Nord*, drama *Les mers polaires*. J. B.-ć.

CHOLEDUCHUS (ductus choledochus), lat. naziv za glavni žučni vod. To je cijev dugačka oko 7 cm, a široka oko 5 mm. Ona nastaje spajanjem izvodne žučne cijevi jetre i izvodne cijevi žučnog mjehura. Ch. se nalazi u membrani, koja veže jetru s dvanaesnikom, i to na desnom njenom rubu, a otvara se u stražnjem zidu silaznog dijela dvanaesnika. V. D.

CHOLESTEATOM (kod domaćih životinja). Cholesteatom (grč.) je izraslina, koja se počesto nalazi u mozgovnim komorama kod konja, rijetko kod drugih domaćih životinja. To su većinom bjelkaste ili sivo bjelkaste kvrzice, sitne kao makovo ili konoplino zrno, bisernog sjaja; stoje pojedinačno, ili ih je više zajedno. Sjaj njihov potječe od taloženja holesterinskih kristala u skupinama, koje su odijeljene tankim pregradama. To su limfni prostori, ispunjeni holesterinskim kristalima. Podražajem tih staloženih kristalnih masa razvija se oko svake skupine vezivno tkivo, koje postaje sve tvrdim (biserni cholesteatom). Razvijaju se na temelju kroničke upale i predstavljaju prema tome granulome, ne prave blastome. Iz njih mogu katkada narasti kvrge, velike kao gušće jaje, i to solitarno, većinom u pleksusu postranične komore (masivni cholesteatom). Već svojom veličinom ili zatvaranjem Sylvijeva vodovoda (aquaeductus Sylvii) mogu prouzročiti pritisak na mozak i proširenjem mozgovnih komora (hydrocephalus internus) izazvati podražaj ili poremećenje svijesti kod konja (→ žura, žuravost). Lj. J.

CHOLET, grad u départementu Maine-et-Loire, potpuno uništen u vrijeme revolucije, procvao je poslije toga u veleobrtu raznovrsnih tkanina i u trgovini stokom i drvom. U okolici su kamenolomi granita i druidske starine. Ima 23.385 stan. (1936). N. Ž.

CHOLEVIUS, Karl Leo, * Barten (ist. Pruska) 11. III. 1814, † Königsberg 13. XII. 1878, njemački literarni historičar, gimnazijski profesor. Njegovo, velikim marom i razumijevanjem napisano djelo *Geschichte der deutschen Poesie nach ihren antiken Elementen*, 2 sv. (1854—56), cijeni se u stručnim krugovima i danas, makar je već u mnogočem zastarjelo. Svojim uputama u sastavljanje pismenih školskih zadaća zadužio je i srednju školu. S. T.

CHOLIN je normalni sastavni dio tkivnih sokova organizma svih kralježnjaka i mnogih nekrležnjaka. Taj se oxethyl-trimethylamonijev klorid smatra podržavateljem normalnoga tonusa parasimpatičkoga živčevlja. Ch. je ishodna tvar za druge spojeve važnih zadataka. S kiselinama lako osapunjivi njegovi esteri mnogo su snažnijih učinaka, napose acethylcholin. I on je sastavni dio tkivnih sokova, no daleko mu je važnija funkcija prijenos živčanog podražaja s parasimpatika i motornog živca na završni organ. I. I.

CHOŁODNYJ, 1. Petro Ivanovyč, * 1876, † Lavov 1930, ukrajinski slikar i grafičar, po zanimanju kemičar. Premda u umjetnički život ulazi kao diletant, postaje jedan od osnivača nove ukrajinske likovne umjetnosti. Polazi večernji crtački tečaj prof. Muraška u Kijevu. Od 1910 sudjeluje u izložbama kijevske skupine. Iz toga su razdoblja njegove kompozicije *Ivica i vještica*, *Vjetar*, *Kaluder*, *Maglovit dan*. Rezultate istraživanja kemijskog sastava starih ukrajinskih ikona primjenjuje u novome slikarstvu (*Djevojka i paun*). G. 1921, pošto su sovjeti preuzeli vlast, seli se iz Kijeva u Lavov. Tu nastaju njegova glavna djela: polihromija u bogoslovskoj akademiji u Lavovu, vitraže Uspenjske crkve u Lavovu, prizori iz

ukrajinske povijesti, *Pohod Igora*, *Kneževski grad* i nada sve specifični ukrajinski pejzaž. Izradio je niz mrtvih priroda i portreta ukrajinskih prvaka. U grafici nadahnut je starim ukrajinskim rukopisima i bizantskim ikonama. Cjelokupan njegov umjetnički rad kreće se između impresionizma i dekorativnosti, koja se temelji na studiju stare ukrajinske i narodne umjetnosti. K slikarskoj problematiki prilazio je s filozofskim mirom. U svome stilu stvorio je klasična djela. Kao izvrstan pedagog odgojio je cijeli naraštaj mladih ukrajinskih slikara. Nepromjenljivi je predsjednik HDUM-a (Hurtok Dijačiv Ukrajinskiho Mystectva). U vladi UNR (Ukrajinska Narodna Republika) 1918 vršio je službu ministra nastave.

2. Petro ml. Petrovyč, * 1902, sin prijašnjega, slikar i grafičar. Radi i u primijenjenoj umjetnosti (grafička oprema knjiga, projekti za ćilime i gobeline). J. H.-j.

CHOLON → **Solon**.

CHOLULA, mehički grad u saveznoj državi Puebla, oko 14 km zapadno od grada Pueble. Leži na željezničkoj pruzi, i manje je trgovište sa 7.197 stan. (1930). Ch. je bila vrlo važan grad u predšpanjolsko doba kao važno središte vjerskoga života u Mexicu. Smatra se, da je Ch. starija od samoga grada Mexica i da je u doba cvata imala preko 100.000 stan. Grad je imao 400 hramova i bio središte štovanja boga Kvecalcouatla. Svake godine se ovdje okupljao veliki broj hodočasnika (»Rim novoga svijeta«). Iz tog doba ostala je najveća mehička piramida, koja je visoka 54 m, a u podlozi zaprema 19 ha. Danas je piramida slična brežuljku obraslu šumom, a na njemu je lijepa barokna crkva. Stari grad je 1519 porušio Cortez i desetkovao stanovništvo. I današnji grad ima velik broj crkava. J. R.-ć.

CHOMICZ, Paulin, * Jaroszew kod Grodna 15. VI. 1873, poljski filozof. Učio u Grodnu, Kijevu i Dorpatu. Organizirao 1919 u Varšavi Mesijanistički zavod Hoene-Wronskoga u svrhu realizacije doktrina toga filozofa. O tome izdao niz studija i izdanja. J. B.-ć.

CHONDRITIS → **Hondritis**.

CHONOS, skup od 1000 otočića i grebena u južnom dijelu republike Čile, između 44° i 46° južne šir. i na 74° zap. duž. Površina im je 12.000 km², obrasli su prašumom i goroviti; najviši vrh dopire do 1660 m. Žitelji su Indijanci. Jedino im je stalno naselje Melinca s lukom na sjevernom dijelu otočja, koje se zove Guaitecas. Otočje Ch. odijeljeno je kanalom Moraleda od kopna i od najvećega otoka Magdalene, koji se tijesno približio kopnu. Podneblje je vlažno i hladno, tako da žitarice ne rode. U moru je obilan lov na ribe i tuljane. Otočje pripada politički pokrajini Chiloé i teritoriju Aysen. N. Z.

CHOP, Max (pseudonim M. Charles), * Greussen (Thüringen) 17. V. 1862, † Berlin 20. XII. 1929, njemački glazbeni pisac. Učio je pravo, pa se na nagovor Liszta priklonio glazbi. Napisao je mnogo članaka o suvremenim skladateljima. Poznate su njegove analize *Erläuterungen zu Meisterwerken der Tonkunst* u 36 svezaka Reclamove Universal-Bibliothek. Bavio se i skladanjem (3 klavirska koncerta, 2 orkestralne suite, popijevke, skladbe za glasovir i dr.). B. Š.

CHOPIN, 1. Frédéric François, * Zelazowa Wola kraj Varšave 22. II. 1810, † Pariz 17. X. 1849, poljski glasovirski virtuoz i skladatelj. Otac mu je bio doseljeni Francuz, a majka Poljakinja (Krzyszánowska). Bilo mu je 9 godina, kad je kao čudo od djeteta već javno svirao. Učitelji su mu bili Żywný i J. Elsner, ravnatelj glazbene škole u Varšavi. G. 1827 završio je nauku na gimnaziji i javno nastupio kao glasovirski virtuoz. U poljskim velikaškim obiteljima živo su se zanimali za njega te ga mnogo podupirali. G. 1829 s velikim je uspjehom nastupio u dva koncerta u Beču. Međutim su objavljene i prve njegove skladbe. Bio je već izgrađeni glasovirski virtuoz, kad je 1830, mjesec dana prije početka poljske revolucije, ostavio domovinu (koju je veoma ljubio, a nigda je više živ nije ugledao) te se otputio u Pariz, svjetsko glazbeno središte. Putem je nastupio u javnim koncertima u Beču i Münchenu. U Parizu je ubrzo ušao u društvo najistaknutijih umjetnika: Liszta, Berliozza, Heineza, Balzaca, Ernsta, Meyerbeera, te svojih zemljača Mickiewicza i Slowackog. Čim su ga upoznali kao virtuoz, postale mnogo traženim učiteljem glasovira. Obolivši na plućima otputovao je 1838 na Jug, da na otoku Majorci nađe izgnano zdravlje. Već prije se je bio zaljubio u francusku pjesnikinju George Sand, koja ga je na tom putu pratila i njegovala. Među njima nije moglo doći do

prave duševne sloge, pa je ona 1847 napustila Chopina. G. 1848 osjetio se očajnim pa se odvažio na koncertnu turneju u Englesku. Vratio se u Pariz sasvim iscrpljen. Tu je u jesen sljedeće godine umro i bio pokopan na groblju Père Lachaise. Bio je vatreni poljski rodoljub, premda se cijelo njegovo umjetničko djelovanje razvijalo daleko od domovine. Nije mu bilo prirodno, da u redovnim koncertnim nastupima traži slavu virtuozu i bogatstvo. Njegova produhovljena svirka tražila je malen, intiman krug pravih znalaca umjetnosti.

Ch. je sasvim osobit, neobično izvoran skladatelj. Kao da se u njegovom životnom djelu najidealnije očitovao i oži-

FREDERIC CHOPIN

votvorio duh glazbene romantike, što mu je već njegov suvremenik, njemački romantički majstor Robert Schumann, uvijek s oduševljenjem priznavao. Ch. je pravi pjesnik među skladateljima; sva je njegova glazba proniknuta duboko osjećajnim pjesničkim ugođajima, pače i onda, kada sklada tehničke vježbe, u svojim etidama, koje su u prvom redu imale služiti dnevnom vježbanju učenika glasovira. Kao skladatelj Ch. je utemeljitelj sasvim neobičnog glasovirskog stila, malih glazbenih forma. pravih genre-sličica neobičnog pjesničkog čara. U tom ga je naslijedio Liszt, koji je taj posebni glasovirski stil skladanja dalje izgrađivao, u koliko je to bilo moguće. Ch. je bio rođen virtuoz, ali je svoju virtuoznost iskoristio za stvaranje. On upravo teži za tim, da jednostavne poljske pučke plesove pronikne poletnom ritmičkom i obavije vrlo ljupkim, gipkim melodijama, da u njima razotkrije sve bogatstvo najsmionijih harmonijskih kombinacija, kojima je znao dočarati i najtmurnije i najsuvjetlije ugođaje uz prkosno-smione modulacije, kakvih još nije bio zamislio nitko prije njega, te da u prastaraj funkcionalnoj srodnosti tonike i dominante otkrije vazda nove čari. Ritmijski tok u njega je uvijek fino raščlanjen, a neiscrpljivo je bogatstvo prekrasnih figuracija, kojima kao draguljima neprestano kiti i svoj melodijski tijek i njegovu harmonijsku pratnju. Poletni duh njegov pjeva prave pjesmotvore čak i u sasvim malim formama (u divnim preludijima, od kojih neki sadržavaju tek po nekoliko taktova). Sav ponire u drhtavi zvuk svoga glasovira, i samo se u skladanju za glasovir izivljava njegov bogodani stvaralački duh. Nacionalni izraz nalazi neposredno, intuitivno, i odmah ga proniče genijalnom svojom ličnošću preplećući na sasvim osobit način najnježniju melankoliju s divljom strašću gotovo do boležljive preosjetljivosti. Snažno je djelovao na stvaranje mnogih skladatelja sve do najnovijeg vremena, a životno djelo njegovo i danas je još neiscrpljivo vrelo za najsuptilnije virtuozne produkcije najznamenitijih svjetskih pijanista. Cjelokupna njegova djela za glasovir izdana su mnogo puta uz detaljne upute za predavanje.

Skladao je 2 koncerta za glasovir uz pratnju orkestra (op. 11 u e-molu, op. 21 u f-molu), nekoliko koncertnih djela uz pratnju orkestra, nekoliko komornih i koncertnih skladba za violocello i glasovir, više poljskih popjevaka uz pratnju glasovira. Ostale skladbe napisao je za sam glasovir. To su: 3 *sonate* (op. 4 u c-molu, op. 35 u b-molu, op. 58 u h-molu), 4 *balade* (op. 23 u g-molu, op. 38 u F-duru, op. 47 u As-duru, op. 52 u f-molu), 1 *fantazija*, 12 *poloneza*, 1 *fantazija-poloneza*, 56 *mazurka*, 25 *preludija*, 19 *nocturna*, 15 *valcera*, 4 *improptua*, 27 *koncertnih etida* i drugih manjih glasovirskih djela; u svemu 74 opusa te 12 djela bez oznake op.

LIT. O Ch-u napisana je veoma brojna literatura, koja nastoji osvijetliti život i djelo majstorovo. Prvi je sa puno fantazije opisao život Ch-ov sam F. Liszt. — F. Hoesick, *Ch., život i djelo* (poljski), 3 sv. 1912; H. Leichtentritt, *Fr. Ch.* (njem.), 1905; A. Weissmann, *Ch.* (njem.), Berlin 1912; G. Petrucci, *Epistolario di F. Ch.*, 1907; Z. Jachimski, *Fr. Ch.*, Krakov 1927; La Mara, *Ch.* (hrvatski prijevod od B. S. u izdanju Edition Slave, Beč 1921); G. de Pourtalès, *Chopin ou le poète* (franc.), Pariz 1928; H. Leichtentritt, *Analyse v. Ch-s Klavierwerken* (njem.), 2 sv., 1920. B. Š.

2. Jules → **Pichon, Jules Eugène**.

CHORASSAN → **Korasan**.

CHORAZIN, biblijsko mjesto u Galileji, sjeverno od Tiberijadskog jezera. Misli se, da je bilo na mjestu današnjeg Kirbet Keraze. Zbog njegovih grijeha Isus mu je preokao propast (Mat. XI, 21; Luka X, 13). M. Š.

CHORDA (grč. χορδή »žica, tetiva«) je u anatomiji naziv, koji se upotrebljava za različite pojmove. 1. *Chorda dorsalis*, hrpteni prut, kod čovjeka i svih chordonia predstavlja skeletnu osovinu tijela, što se proteže između živčane i utrobne cijevi. Njegova funkcija kod čovjeka kratko traje, samo za vrijeme embrionalnog razvitka, jer je preuzme hrpteni stup, koji se u okolini razvije. Ipak se njegovi ostatci trajno sačuvaju u vezivnim pločama, koje spajaju trupove pojedinih kralježnjaka. 2. *Chorda tympani* je ogranak VII. moždanog živca, koji se, pošto prođe kroz bubnjište (→ uho), priključi jezičnom živcu. To je miješani živac, građen od dvije vrste živčanih niti, od kojih jedne vode osjet okusa od okusnih pupoljaka u prednjem dijelu jezika, a druge dovode parasimpatične (sekretorne) niti žlijezdama na dnu usne šupljine (→ autonomni živčani sistem). 3. *Chorda obliqua* je kosi vezivni tračak, što spaja u gornjem dijelu obje podlaktične kosti. 4. *Chorda arteriae* i *ch. venae umbilicalis* je zakržljala i u vezivno tkivo pretvorena pupčana arterija, odnosno vena. 5. *Chorda ductus arteriosi*, tračak nastao od spojne cijevi, koja sve do rođenja spaja aortu i plućnu arteriju. 6. *Chorda ductus venosi* — tračak, koji nastaje od spoja između venae portae i lijeve jetrene vene. 7. *Chordae tendineae* su tanke tetive u srcu, što spajaju papilarne mišiće sa zaliscima (→ srce). 8. *Chorda uteroinquinalis* — tračak, koji se proteže od ugla maternice kroz trbušni zid sve do vezivnog tkiva u velikim usnama. 9. *Chorda venerea* → kapavac. 10. *Chorda vocalis* → grkljan. V. D.

CHORDA, svitak, temeljni dio unutrašnjeg osovinskog kostura posebnog životinjskog koljena svitkovaca, *Chordata*: kralježnjaka, bezlubanjaca (*Acrania*) i plaštenjaka.

Svitak je čvrsti i pruživi štapić, koji se proteže sredinom čitavog tijela od glave do repa, tako da ostane ledna moždina s ledne strane, a probavilo s trbušne. Kod jednostavnijih svitkovaca zadržati se svitak kao temeljni dio kostura, a kod naprednijih ga nadomjesti poseban kolutičav kostur. Međutim i kod svih kralježnjaka s potpunom kralježnicom nastane u zametnom razvoju najprije svitak, koji u daljem toku zamijene hrskavica i kosti. Samo plaštenjaci imaju svitak jedino kao ličinke, pa se kod odraslih izgubi, osim kod repatih plaštenjaka (*Appendicularia*), koji su i odrasli zaostali u stanju repate ličinke te su kao takvi pridržali i svitak. N. F.-k.

CHORDATI (*Chordonia*), skupno je ime za najviše mnogostanične životinje s obzirom na njihovu građu i razvoj, i to za: plaštenjake, akranije i kralježnjake. Kod njih se razvija od crijeva (entoderma), a pod centralnim živčevljem, čvrsti osni skelet, chorda dorsalis, svitak. Zbog toga se svi zovu svitkovci. Većini plaštenjaka nestaje chorda za vrijeme razvoja, akranijama ostaje doživotno, a višim kralježnjacima hrskava ili koštana kralježnica istisne chordu. Ispod chorde je srce i crijevo. Vodeni chordati dišu na pukotine zdrijelnog dijela crijeva ili i na škrge, a kopnjeni dišu ovako samo za embrionalnoga razvoja; poslije dobiju pluća. Chordati idu u skupinu deuterostomia, jer im se usta (prostoma) gastrule u razvoju pretvore u prohodni otvor, a sprijeda se nanovo stvori usni otvor. K. B.

CHORDITIS → Grkljan.

CHORDOMA → Hordoma.

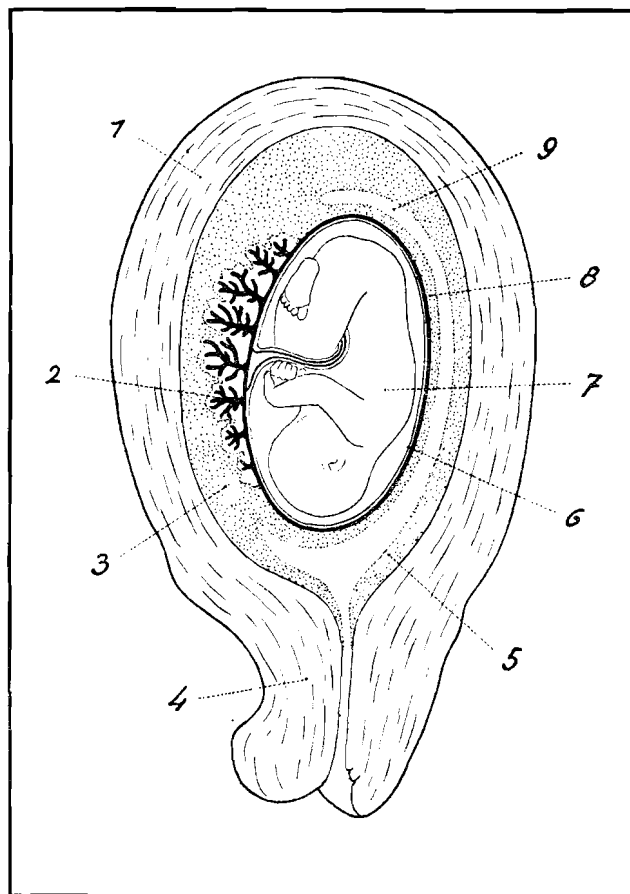
CHOREA → Padavica.

CHORIOIDES → Žilnica.

CHORIOIDES → Oko.

CHORION (grč. χορίον »koža«) je opna, koja obavlja embrio s vanjske strane i dovodi ga u usku vezu sa sluznicom materice. Kroz ch. prima plod difuzijom plinove i hranljive tvari iz majčine krvi. Na njegovoj vanjskoj strani nalaze se resice, koje su kod različitih životinjskih vrsta različito razvijene i uložene u udubljenja u sluznici materice tako, da se one mogu kod porođaja izvući iz tih udubljenja, a da se pri tom sluznica ne povrijedi. Kod čovjeka i nekih životinja veza je između materice i ch. mnogo uža, pa se kod porođaja s ch. odljušti i jedan dio promijenjene sluznice (→ decidua). V. D.

Chorion kod domaćih životinja. Chorion (bolje allantochorion) konja ima po cijeloj svojoj površini od prilike jednako podijeljene resice. Kod svinje su odnošaji uglavnom slični, samo na krajevima plodne vrećice nema resica. Kod

(Crtež Melite Lovrenčić)

PRESJEK KROZ MATERICU TRUDNE ŽENE (shematski)
1. Trup materice; 2. Chorion s resicama; 3. *Decidua basalis*; 4. Vrat materice; 5. *Decidua parietalis*; 6. *Amnion*; 7. Plod; 8. *Decidua capsularis*; 9. Šupljina u materici

naših preživaca resice su duge i poredane u pojedine grupe. Lokalizacija grupa resica na ch. ovisna je o lokalizaciji već unaprijed određenih mjesta na sluznici materice. Resice ch. psa i mačke smještene su poput nekog pojasa na plodnoj vreći. Periferno od tog centralnog područja ch. je bez resica. T. V.

CHORIONEPITHELIOMA (grč. χορίον »koža«, θηλή »sisa, bradavica na sisi, površni sloj nježne kože«) je maligna novotvorina, koja nastaje radi patološkog bujanja chorionskih resica. Po svojoj histološkoj građi slični karcinomu, pa se gdjekada naziva karcinom posteljice (placentarni karcinom). Razvija se iz jajašca ili njegovih zaostalih dijelova, najčešće u materici, u obliku tamno crvene ili modre otekline, koja prodire u dublje slojeve uterusa, a brzo se raspada. Može se razviti i na drugim mjestima, gdje se nalazi jajašce ili njegovi ostatci. Često nastaje iz mjehurčaste potajnice (15%). Ova novotvorina pravi vrlo brzo metastaze u najudaljenijim organima, najčešće u plućima. Ima benignih i malignih oblika: *chorionepithelioma benignum* može i bez ikakvoga liječenja nestati (spontano izlječenje); *ch. malignum* spada radi brzog širenja među najmalignije tumore. Liječenje se sastoji u radikalnoj operaciji i zračenju rentgenskim i radiumskim zrakama. S. V.-ć.

CHORIZONTES → Horizontes.

CHORLEY, grad u Engleskoj, u sjevernom dijelu grofovije Lancashire. U okolini su ugljenokopi. Ima 30.795 stan. (1931) s veleobrtom tekstila, vagona i kovanih predmeta.

CHOROMANSKI, **Michal**, * Jelizavetgrad (Ukrajina) 22. VI. 1904, poljski književnik. Učio tehničke nauke. Izdao romane: *Biali bracia*, *Zazdrość i medycyna*, *Szpital Czerwonego Krzyża*; komediju *Człowiek czynu*, velik broj novela, reportaža i dopisa. J. B.-ć.

CHORTAZIS, **Georgios**, živio potkraj 16. i u 1. pl. 17. st., novogrčki pjesnik. Rodom je iz Retimna na Kreti. U kretskom narječju napisao je tragediju u 3 čina *Erofilu* (*Ερωφίλη*) u stilu talijanskoga kazališta 16. st. Sadržaj je

uzeo iz tragedije *Orbecche* talijanskoga pisca Geraldija. Ch. je ipak stvorio izvorno djelo, izostavio okrutne scene, ali je radnju oslabio umetanjem lirskih epizoda i dodavanjem intermedija s glazbom i plesovima. Intermedije je uzeo iz Tassova *Gerusalemme liberata*. Glavna su mana djela predugi monolozi, ali je ublažuje skladan jezik, lirizam i pravo pjesničko nadahnuće. Zbog tih vrлина *Erofil* je bilo najčitanije djelo novogrčke književnosti, napose u doba grčkoga robovanja.

K. K.

CHORZÓW, veleobrtno središte u Šleskoj kod grada Beuthena (Bytoma), 11.650 stan. Veleobrt u uvjetuju golemi rudnici ugljena i željeza, a proizvodi ponajviše kemijske spojeve.

N. Ž.

CHOTA NAGPUR je rudama bogata pokrajina na sjeveroistočnom kraju visoravnj Dekana u Indiji. Na površini od 70.000 km² živi 6.643.934 stan. (1931), vrlo šarenog etničkog sklopa. Na dosta neplodnom zemljištu ratarsko stanovništvo gaji rižu, proso i čaj.

U gornjokarbonskim gondvana-slojevima istočnog dijela bogati su rudnici ugljena. Njihove su pričuve procijenjene na 16 milijardi tona, a već 1925 dali su 14.000.000 t ili 70% proizvodnje cijele Indije. Susjedno zemljište metamorfnih stijena bogato je željezom i manganom. Blizina ugljena i željeza omogućila je razvoj velikog i potpuno modernog metalurgijskog veleobrt, kojemu je središte grad Jamshedpur; osnovan tek 1911 imao je već 1934 g. 84.670 stan. Orijaške peći Jamshedpura zaposlivala su 1934 polovinu indijskih metalurgijskih radnika (30.000). Od 2.400.000 tona sirova željeza, koliko je Indija proizvela 1935, samo 35.000 t ne potiče iz Ch. N., ali je proizvodnja čelika bila još relativno mala (650.000 t). U indijskom Ruhru ima još i rudnika bauxita i antimona.

Uz malo poljoprivrednih proizvoda Ch. N. izvozi sirovo željezo, čelik, uglj, bauxit, antimon i srebro. Ch. N. pripada kneževini Bihar, a administrativno mu je središte Ranchi, poznat kao visinsko oporavište.

LIT.: V. de la Blache i L. Gallois, *Géographie universelle*, sv. IX, *Asie de Moussons*, I, Pariz 1929; F. Klute, *Handbuch der geographischen Wissenschaft. Vorder- und Südasiens*, Potsdam; N. Krebs, *Vorderindien und Ceylon*, Stuttgart 1939.

J. R.-č.

CHOTEK, Karel, * Prag 1881, češki etnograf, profesor sveučilišta u Pragu. Proučavao je češko i slovačko selo (monografije *Cerovo*, 1906, i *Široký Důl*, 1915), bavio se antropologijom djeteta u Slovačkoj i pridonio priloge za demografiju rus. Kavkaza. Napisao je i sintetičko djelo *Lidová kultura a kroje v Československu* (1937). Lj. J.-e.

CHOTEK OD CHOTKOVA I VOJNINA, češka grofovska porodica podrijetlom iz nižega plemstva, koje se već u 14. st. spominje na gradu Chockovu (kasnije Chotkov). Grana Ch-a od Vojnina prozvala se po gradu istog imena, a izumrla je u 16. st. Neki članovi starije grane sudjelovali su u češkom ustanku 1618—20, zbog čega su izgubili većinu imanja. **Antonín Ch.** († 1754) uvećao je opet porodične posjede i preuzeo naslov grane od Vojnina, a 1725 dobio je i grofovski naslov (1745 naslov državnoga grofa). Neki od njegovih potomaka istaknuli su se kao visoki dostojanstvenici u Češkoj. Od **Bohuslava Ch-a** († 1896), od 1871 namjesnika Češke, potekla je i kći **Sofija**, koja se kao dvorska gospođa udala 1900 za nasljednika prijestolja Franju Ferdinanda i dobila naslov vojvotkinje od Hohenberga; ona je poginula s mužem prigodom atentata u Sarajevu 1914. — Kao vlasnici imanja Čerević u Srijemu spominju se pripadnici porodice Ch. 1760 kao virilni članovi hrvatskog sabora.

CHOUANS (franc. chat huant, chouan »sova«), nadimak seljačkih buntovnika iz zapadnofrancuskih pokrajina Bretagne, Normandije i Maine 1793—1800, koji se kasnije pridružiše rojalističkom otporu u Vendeji. Uzrok njihovu nezadovoljstvu bile su prije svega republikanske novotarije, koje su im onemogućile kriomčarenje soli, no glavni je povod bio zakon od 24. I. 1793, kojim je bilo određeno novčanje 300.000 vojnika. Nadimak ch., zabilježen prvi put 1795, pripadao je najprije vodi buntovnika **Jeanu Cotterauu** (1767—94), koji je obično četovao noću, a za svoje je pristaše uveo znak sove. Cotterau je pokret pridružio rojalističkom otporu zapadnih krajeva, komu su na čelu bili velikaši (markiz de la Rouërie, grof de la Frotté), a koji je skršio Bonaparte. **Georges Cadoudal** (1771—1804) uzalud je 1799 pokušao oživjeti rojalistički ustanak. Nakon atentata na Bonaparta u prosincu 1800 pobjegao je u Englesku, odakle se 1803 vratio i stupio u vezu s generalom Pichegruom, ali je bio uhvaćen i smaknut 25. VI. 1804. U fran-

cuskoj književnosti obradio je četovanje ch-a H. de Balzac 1828 u povijesnoj pripovijesti s prvobitnim naslovom *Le dernier des Ch.*, a kasnije *Les Ch.*

CHOVET, najizrazitija hrvatska naseobina u Argentini. Otvorenjem željeznice Rosario—Puerto Belgrano 1912 našim se iseljenicima otvoriše polja za agrikulturu, zaposjedoše ih kao »čakareri«, najprije u Acebalu i okolici, zatim oko stanice Barlett, preko Centra Argentino na Chovet. U argentinskoj pampi je ta poljodjelska naseobina zauzela važno i središnje mjesto u žitaricama, pa su naši iseljenici došli do bogatstva i ugleda. Chovet ima oko 5000 stan., a oko 1000 Hrvata. Bave se najviše poljodjelstvom, trgovinom i zanatima. Imaju društvo uzajamne pomoći, osnovano pred dvadeset godina.

M. B.

CHOYNOWSKI, Piotr, * Varšava 27. VIII. 1885, † Otwock 25. XI. 1935, poljski književnik. Učio kemiju u Varšavi i Lavovu, zatim povijest u Zürichu i Krakovu. Radi bolesti pluća prekinuo nauke, posve se posvetio književnosti, u kojoj se istaknuo realističkim naziranjem i plastičkim opisima. Glavna su mu djela *Kuźnia* (1918), historijski roman iz doba ustanka 1861—63, *Młodość, miłość, awantura* (1926, hrv. prijevod u ZB sv. 407), *O pięciu panach Sulerzyckich* (1928), *W młodych oczach* (1933). Član je poljske akademije književnosti.

J. B.-č.

CHRÉTIEN DE TROYES, * Champagne, † oko 1191, francuski pjesnik. Sudeći po djelima bio je svećenik i poznavao je klasične pisce. U *Philomeli* ugledao se na Ovidija, a spominju se još kao Ovidijevi prijevodi i imitacije *Remèdes*, *Art d'Amour* i *Pelops*, koji su izgubljeni. Prvi je njegov roman avanturistički *Guillaume d'Angleterre*. Arturovskom ciklusu pripadaju mu ostali romani. *Erec et Enide*, napisan oko 1164, svojim simetričnim nacrtom podsjeća na Chanson de Roland. U romanu *Cligès* nema blještavih opisa sjaja i bogatstva kao u predašnjem romanu. U *Cligèsu* poštuje se svetost ženidbe i vjernosti, vitezova udvarača nema. Naprotiv u *Lancelotu* (ili *Chevalier à la charrette*) susrećemo vitezove, koji udvaraju gospodama. *Lancelot* je savršeni predstavnik dvorske ljubavi. Ch. je preustio Geoffreya de Lagny, da dovrši ovaj roman. *Yvain ou le Chevalier au lion* je glavno Ch-ovo djelo; u njem iznosi žensku dušu i zapanjuje tu i tamo točnim realističkim opažanjima. S posljednjim, opet nedovršenim djelom, *Perceval le Gallois*, Ch. prelazi u mistične vode.

Ch. je udario dobre temelje francuskom romanu. Materijal za svoja djela skupljao je po legendama svih naroda i pokrajina, tako da je tu zastupan element keltski, bizantski, istočnjački, klasični i provansalski. Iako malo znanod o njemu, iz njegovih romana štošta doznajemo o ondašnjim vremenima i običajima na dvorovima, među vitezovima i t. d., pa je Ch. neobično važan za folklornu znanost.

LIT.: G. Cohen, *Un grand romancier d'amour et d'aventure au XIIe s. Chr. de T. et son oeuvre*, Pariz 1931; A. Bruel, *Romans français du moyen âge, Essais*, Pariz 1934.

D. Št.

CHRISMON → **Hzizmon**.

CHRISOGON → **Hzizogon**.

CHRISOLOG → **Hzizolog**.

CHRISOTOM → **Hzizotom**.

CHRIST, I. **Hermann**, * Basel 12. XII. 1833, † Riehen kraj Basela 23. XI. 1933, njem. botaničar, školovanjem pravnik, obnašao visok sudački položaj, ali je bio i uvaženi sistematičar i biljni geograf, koji je proputovao mnoge krajeve svijeta i napisao velik broj djela. U biljno-geografskom pogledu ističe se napose njegovo klasično djelo *Das Pflanzenleben der Schweiz*, 1879. Posebno se istaknuo svojim radovima o papratima, o kojima je objavio među ostalim dva temeljna djela, *Farnkräuter der Erde*, 1897, i *Die Geographie der Farne*, 1910, te ga smatraju prvakom suvremene pteridologije (nauke o papratima). Naturf. Gesellschaft u Baselu izdala je prigodom njegove devedesetogodišnjice (1923) posebnu spomenicu.

I. P.

2. **Lena**, * Glonn u Bavarskoj 30. X. 1881, † 1920, njemačka spisateljica, opisuje gornjobavarski pučki život. U potresnoj autobiografiji: *Erinnerungen. Lebensgeschichte einer Überflüssigen* (1912) opisuje mukotrpnu mladost i trnovitu stazu svojega života. U drugim djelima neobično zorno prikazuje bavarske seljake i seoske običaje.

Roman *Mathias Bichler* (1914) sadržava život nahočeta, koje se potuca od nemila do nedraga, dok ne postigne svoj životni cilj: postaje kiparom. Druga su joj djela: *Die Rumpelhanni* (1917) i *Bayrische Geschichten: Bauern* (1919). G. Š.

3. **Wilhelm**, * Geisenheim 2. VIII. 1831, † München 8. II. 1906, njemački klasični filolog. Već je 1860

postao redoviti profesor klasične filologije na sveučilištu u Münchenu i ondje ostao do svog umirovljenja 1903. Napisao je vrlo mnogo djela, između njih: *Grundzüge der griechischen Lautlehre*, Leipzig 1859, *Metrik der Griechen und Römer*, Leipzig 1874, a glavno mu je djelo *Geschichte der griechischen Literatur bis auf die Zeit Justinians*, München 1898 (5. i 6. izd. preradili W. Schmid i O. Stählin 1911—1913). Ta je povijest grčke književnosti dio velikog zbornika, što ga izdaje Iwan Müller pod imenom: *Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft*. Bavio se i izdavanjem klasika, pa je priredio veliko kritičko izdanje Pindara (Leipzig 1896), Aristotela (Poetika i Metafizika) i Homerove Ilijade (Leipzig 1884). U predgovoru toga izdanja iznio je svoju teoriju o postanju Homerovih pjesama: Homer je spjevao više pojedinih pjesama određenih, da se pjeva svaka za se. Te su pjesme bile povezane općenitim nacrtom. To je bila stara ili isprvična jezgra. Tu su staru jezgru Ilijade na različite načine raširili koje Homer sam, koje opet pjesnici, kojima je Homer povjerio svoje pjesme, da ih pjevaju (Christ ih zove Homeridi; sam je Homer osnivač njihove porodice — conditor gentis). Naravno se odlikuje Christovo izdanje Homerove Ilijade time, što su pojedini dijelovi Ilijade prema tome, u koje su vrijeme spjevani, tiskani drugim slovima. Važno je i njegovo izdanje *Anthologia graeca carminum christianorum*, Leipzig 1871. Z. D.

CHRISTALLER, Helene, * Darmstadt 31. I. 1872, njemačka spisateljica. U mnogobrojnim njezinim pripovijetkama, od kojih je najvažnija *Gottfried Erdmann und seine Frau* (1908), ističe se religiozna nota. S. T.

CHRISTCHURCH, 1. lučki i ribarski grad u južnoj Engleskoj na ušću Avona i Stoura. Ima 9.183 stan. (1931).

2. Grad na južnom otoku New Zealanda. Ima 132.559 stan. (1937). Poznat je po trgovini i preradi stočarskih proizvoda. Grad je moderno i geometrijski građen; ima sveučilište i najljepšu katedralu na New Zealandu. Chr. je spojen 11 km dugom električnom željeznicom s lukom Lyttelton, koja je našla mjesta u zamrlom i potopljenom krateru. M. Š.

CHRISTEN, Ada → Breden Christiane.

CHRISTENSEN, Hjalmar, * Förde 5. V. 1869, † 29. XII. 1925, norveški pisac. Bio je literarni historičar, kritičar, novinar te pisac romana i drama. Glavno mu je djelo *Det nittende aarhundredes kulturkamp i Norge*, 1905 (Kulturni boj 18. st. u Norveškoj). Druga su mu djela *Et liv*, 1909 (Život), kulturno-historički roman; *Den gamle bygde og den nye*, 1913—14 (Stara i nova zgrada). F. B.

CHRISTIAN, Viktor, * Beč 30. III. 1885, njemački orijentalist i etnolog. Radio je isprva u Etnografskom muzeju u Beču, a 1924 postao profesor na ondješnjem sveučilištu.

BIBL.: *Die Namen der assyrisch-babylonischen Keilschriftzeichen*, 1913; *Untersuchungen zur Paläoethnologie des Orients*, Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft, Beč 1924—28. F. C.

CHRISTIANIA → Oslo.

CHRISTIAN SCIENCE (engl. »kršćanska znanost«, prištaše se zovu scientisti), religiozni pokret, komu je svrha, da putem misaonog sjedinjenja s Bogom oslobodi čovjeka od trpljenja. Sljedbu je osnovala Mary Backer-Glover-Eddy, * 1821 u mjestu Bow sjeveroameričke države New Hampshire, † 1910. Već je od mladosti bila bolešljiva i histerična. U osmoj godini govori, da joj se objavio Bog, u desetoj čita različita filozofska djela, koja su na njezin duševni razvitak djelovala vrlo nepovoljno. G. 1843 uđa se za graditeljskog poduzetnika Glovera, koji brzo umre. G. 1853 uđa se za liječnika-zubara Pattersona, no nesretno. Doba od 1853 do 1871 za nju je od zamašnog značenja. Nesretna u braku i sve bolešljivija traži utjehu u čitanju Biblije, medicinskih knjiga i u razmišljanju, kako da nađe neki posve duševni način liječenja. Pritom je bilo odlučno njezino poznanstvo (1862) s magnetizerom Quimbyjem, koji je držao, da sve bolesti imaju izvor u krivom mišljenju, te ih stoga treba liječiti duševnim putem. G. 1866 umre Quimby, a njegove ideje širi dalje Mary. Kad je jednom pala i zadobila teške unutarnje ozljede, piše, da je treći dan, na veliko začuđenje prijatelja, naglo ozdravila »samo po duhu, po sili, koja stanuje u duši«. G. 1867 osniva za širenje svojih ideja posebnu školu, a 1874 »Udruženje kršćanske znanosti«. G. 1875 izda u Bostonu djelo *Science and Health*, koje je doživjelo više izdanja, a 1905 prošireno u 300.000 primjeraka. G. 1877 uđa se Mary za svoga najmarljivijeg učenika, šezdesetgodišnjeg agenta za šivaće

strojeve, Gilberta Eddy. G. 1879 mijenja se »Udruženje kršćanske znanosti« u vjersku crkvenu općinu, koja izabire Mary Eddy za pastora. G. 1881 dade se zarediti. Iste godine dobije državno dopuštenje, da otvori učilište za duševno liječenje »Massachusetts Metaphysical College«. G. 1895 posvećena je u Bostonu crkva pod naslovom »Prva Kristova crkva«, matica-crkva scientista u Bostonu. Scientistička sljedba raširena je po cijelom svijetu. Ima preko 2000 crkvenih općina. Od toga oko 1500 u USA.

Svoj sistem oslanja Mary Eddy na krivom poimanju Božjeg bitka. To je u sebi idealistički monizam ili panteizam. Bog je neosobna duhovna prasila. Svijet i čovjek su ideje ili duševne pojave ovc jedne beskonačne svijesti. Duša nije neki bitak unutar smrtnog tijela, nego je ona sam Bog. Tvari nema, nego je sve duh. U etičkom pogledu Mary Eddy poriče opstojnost pravog grijeha. Grijeh stoji u krivom shvaćanju čovječje biti i odnošaja svijeta i čovjeka prema Bogu. Krist »prvi scientist«, proveo je otkupljenje, koje sastoji u tome, »da je ljudima pokazao put, kojim će se osloboditi od obmane, da uistinu postoji grijeh«. U Ch. Sc. spoznaje čovjek svoju zadaću, da sve misli usmjeri k Bogu, s njime se duševno sjedini i samoodgojem nadvlada niske predodžbe o tjelesnosti, grijehu, bolesti i smrti. Glavno je sredstvo za to molitva. No ona nije kakva prošnja ili uzdizanje k Bogu, nego duševno poniranje u Boga.

LIT.: K. Algermissen, *Christ. Sekten u. Kirche Christi*, 1925; M. R. Meyer-Neustadt, *M. B. Eddy u. die Christ. Wissenschaft*, 1914; A. Hellwig, *Gesundbeten u. andere Heilverfahren*, 1914; M. Heimbucher, *Willst du dich nicht auch Gesundbeten?*, 1919; K. Holl, *Der Scientismus*, 1927. St. B.

CHRISTIANSEN, Einar, * Kjöbenhavn 20. VII. 1861, danski pisac. Najprije je bio teolog, kasnije ravnatelj pučkoga kazališta u Kjöbenhavnu (1912—24). Pisao je pučke romane (*Jeppe*, 1889, i *Annette*, 1893); poslije prelazi na društvo i političko polje u dramama *Cosmos* (1892) i *Faedrelandet* (Domovina), 1910. F. B.

CHRISTIANSÖ, tri otočića, prije zvani Ertholmene, sjeverno od otoka Borholma, s kojim pripadaju Danskoj. Nekad su bili utvrđeni; kod njih je admiral Cornelis Tromp na čelu danskog i nizozemskog brodovlja porazio 1676 švedsko brodovlje admirala Creutzsa. Otočići su naseljeni. Njihova je mala luka sklonište brodovima za nuždu. N. Ž.

CHRISTIAN UNITY, engleski izraz, kojim u Sjevernoj Americi označuju pokret za ujedinjenje kršćanskih crkava, dok ga u britanskim zemljama zovu *Church Reunion*. U USA započeo je taj pokret s lozinkom okupljanja protestantskih crkava, na čemu su početkom prošlog stoljeća radili svećenici Barton W. Stone i Thomas Campbell te njegov sin Alexander, a u 2. polovici Filip Schaff. Jači zamah dobio je pokret, kada su društva mladih kršćana i kršćanki (Young Men's Christian Association i Young Women's Christian Association) protegla svoj rad iz Engleske na Ameriku. G. 1910 utemeljena je u New Yorku zaklada, da promiče ciljeve toga pokreta. U Engleskoj je posignuto ujedinjenje triju metodističkih crkava (1932) i dviju škotskih (1924) te suradnja protestantskih misionara (International Missionary Council). Između engleske crkve i ist.-pravoslavne također je došlo do zbliženja na inicijativu carigradskog patrijarke (1920).

Chr. U. obratio se i na katoličku crkvu. Pod datumom od 18. XII. 1914 došao je iz Vatikana odgovor, u kojemu Benedikt XV. izričito veli: »Veoma želim, da iskonskom ljepotom Crkve očarani, sve nesuglasice uredivši uspješno poradite, da se mistično tijelo Kristovo ne pusti dalje razvlačiti i kidati, već da slogom i duševnom vezom, a napose težnjom volja dode konačno do jedinstva vjere i t. d.

Na međunarodnom području pokret je kulminirao u organizaciji svjetske konferencije za kršćansko ujedinjenje (od 3. do 21. VIII. 1927) u Lausanni Lausanska je konferencija međutim ostala bez uspjeha. Predstavnici istočnih, od Rima odijeljenih crkvi povukli su se i jednom izjavom ogradili od sudjelovanja, kad su vidjeli, kolike su razlike između pojedinih protestantskih crkvenih zajednica. Ostali nisu našli zajedničke osnovice ni formule zajedničkog vjerovanja.

LIT.: A. Zivković, *Problem vjerskog ujedinjenja*, Bogosl. Smotra, XVI., 1928; Isti, *Enciklika pape Pija XI. za moralno-socialni preporod društva*, Zagreb 1931. M. Pribilla, *Um die Wiedervereinigung im Glauben*, Freiburg i. B. 1926.

CHRISTINE DE PISAN, * u blizini Venecije 1364, † malo iza 1430, francuska spisateljica. Karlo V. pozvao je

njena oca, liječnika i astrologa, na svoj dvor, tako da je C. sasama poprimila duh i jezik svoje nove domovine. Za građanskih ratova zatvara se u samostan. Od 1390 do 1400 pisala je pjesme i pjesničke poslanice, u kojima ima nešto poezije i mnogo srca. Od 1400 do 1410 u političkim spisima poziva građane na slogu: *Lamentation sur la guerre civile; Livre de Paix*. O Karlu V. napisala je *Livre des faits et bonnes moeurs du roi Charles V*. U ovim spisima žali nad nesrećama, koje zadesiše Francusku. Ženu i ženske kreposti brani u knjigama: *Cité des Dames* i *Livre de Trois Vertus*. *Le Chemin de Long Estude* (oko 1403) vrvi uspomena na Dautea, a u *Epistre d'Othea à Hector* opaža se utjecaj Boccacciov.

LIT.: M. J. Pinet, C. de P. 1364—1430, *Étude biographique et littéraire*, Pariz 1927.

CHRISTMAS ISLAND, 1. britanski otok u Indijskom oceanu, 1000 km na J otoku Javi. Diže se iz morske dubine od 6000 m. Bazaltni je vulkan, visok 350 m, pokrit šumom. Na njegovoj površini od 155 km² živi 1237 stan., indijskih kulija, koji vade kalcijev fosfat s obale.

2. Britanski koraljni otok u Polineziji, nedaleko ekvatora, najveći (601 km²) u skupini otočja Fanning, suh i neplodan, stoga do otkrića nenastanjen, a sada živi na njemu nekoliko desetaka ljudi, koji sakupljaju guano. M. Š.

CHRISTOBALIT → Kristobalit.

CHRISTOFFEL, Elvin Bruno, * Montjoie (Porajnje) 10. XI. 1829, † Strassburg 15. III. 1900, matematičar, učenik Dirichleta i Riemanna, profesor u Zürichu i Strassburgu. Radovi iz kompleksnih funkcija, diferencijalnih jednadžba i osobito iz diferencijalnih forma (preteča diferencijalnog apsolutnog računa!) s brojnim vezama s teoretskom fizikom, geometrijom i t. d. Christoffelovi simboli za diferencijalnu kvadratnu formu $\sum a_{ik} dx_i dx_k$ imaju oblik:

$$\text{prva vrsta: } \begin{bmatrix} i & k \\ r \end{bmatrix} = \frac{1}{2} \left(\frac{\partial a_{ir}}{\partial x_k} + \frac{\partial a_{kr}}{\partial x_i} - \frac{\partial a_{ik}}{\partial x_r} \right)$$

$$\text{druga vrsta: } \begin{bmatrix} i & k \\ r \end{bmatrix} = \frac{1}{2} \sum_s \begin{bmatrix} i & k \\ s \end{bmatrix} a^{rs}, \text{ gdje je } a^{rs}$$

algebarski komplement od a_{rs} podijeljen s determinantom forme.

C-ova djela u dva sveska izdali su 1910 H. Krazer i G. Faber. D. K.

CHRISTOPHIT → Cinčani blistavac.

CHRISTUS (Cristus), Petrus, * Baerle (Sjeverni Brabant) oko 1420, † Brügge 1473, nizozemski slikar. O životu toga majstora, koji se potpisivao Petrus XPR ili XRI, znamo tek toliko, da je 1444 postao građanin Brüggea i da su i njegov sin i unuk bili slikari. Ako bi se ipak potvrdila slutnja, da je prigodom jednog putovanja po Italiji utjecao na Antonella da Messina, to bi on igrao neku povijesno vrlo važnu posredničku ulogu između sjevernjačke napredne tehnike ulja i talijanske umjetnosti. Ch. je svakako tipičan zastupnik staronizozemske slikarske škole baš po svom nešto eklektičnom stanovištu; stojeći osobito blizu Janu van Eycku on ga u perspektivnom prikazivanju prostora i nadvisuje. Njegovo prikazivanje malenih, dražesnih stvari i svakidašnjih dogodovština, puno ljubavi, čini ga već pretečom kasnijeg nizozemskog genre-slikarstva, naročito u njegovu glasovitom prikazu *Bračnoga para u zlatarskoj radionici sv. Eligija* (1449, New-York). Ostali su njegovi radovi dijelom portreti, dijelom svetačke slike (na pr. *Bogorodica sa svecima* u Frankfurtu, 1457, i jedna *Pietà* u Bruxellesu, oko 1460).

LIT.: W. M. J. Weale, *Peintres brugeois, Les Cristus*, Brügge 1909; M. J. Friedländer, *Die van Eyck-Petrus C.*, Berlin 1924. F. C.

CHROBACJA, historijski naziv, koji se javlja na osvitu povijesti poljskoga naroda kao ime poblize neodređenih zemalja oko Karpata. Poljski i strani historičari prenijeli su taj naziv na kasniju Malu Poljsku (zemlja krakovska, sandomirska i lublinska). J. B. Č.

CHRODEGANG, sv., * u početku 8. st., † Metz 766, od g. 742 biskup u Metz. Bio je kancelar na franačkom kraljevskom dvoru. Kao biskup istaknuo se gajenjem rimskog korala i rimskog liturgijskog obreda. Podupirao je osobito papu Stjepana II. protiv Langobarda. Uveo je stegu među franačko svećenstvo. Znamenito je njegovo »Pravilo« (Regula) za zajednički život i zajedničku molitvu svećenika. To su pravilo kasnije potvrdili Karlo Veliki (789) i Ludvig Pobožni (816). Kad je 754 umro kao mučenik sv. Bonifacije, imenovan je Ch. njegovim nasljednikom i nadbiskupom. Slavi se 6. ožujka.

CHROMHIDROSIS (grč. χρώμα »boja« i ἰδρωσις »znojenje«) nazivamo izlučivanje znoja različite boje. Znoj je ispod pazuha katkad smeđe crven radi prisustva žuto crvenkastih, tvrdih nakupina nekih glijivica na dlakama; on može biti modar radi izlučivanja indikana kod oboljenja probavnih organa, zelen kod ljudi, koji rade s bakrom, krvav s poznatih ili nepoznatih razloga (simulacija?) i t. d. F. K.

CHRONAXIE → Elektrodijagnostika.

CHROTTA, valjda najstarija gudaljka u Evropi. Spominje je već g. 609 Venantius Fortunatus kao »c. britanna«. To je zacijelo staro keltsko glazbalo »crwth«. Na starijem obliku toga glazbala izlazila su postrance iz trupine dva kraka, koji su se sve više suživali, što su se više približavali glavi glazbala. Na glazbalu je bilo 5 do 6 žica, no hvataljka (bez prečnica) nalazila se samo ispod 3 do 4 žice. Na mladem obliku glazbala izostavljeni su postrani krakovi, pa je tako dobiveno glazbalo, od kojeg se razvila starsinska »vielle« (tal. viola, njem. Fiedel). U najstarijem obliku upotrebljavali su c-u kao pučko glazbalo u Irskoj, Walesu i Bretagni sve do početka 19. st.

LIT.: J. F. Wewertem, *Zwei veraltete Musikinstrumente* (Monatshefte für Musikgeschichte 1881); L. Grillet, *Les ancêtres du violon* etc. (1901). B. Š.

CHROUST, Anton, * Graz 10. III. 1864, njemački povjesničar i profesor na sveučilištu u Würzburgu. Bavio se naročito pokrajinskom poviješću Franačke, izdavanjem vrela i povijesnim pomoćnim znanostima (od 1899 do 1927 izdavao je *Monumenta palaeographica*).

BIBL.: *Die Romfahrt Ludwigs des Bayern*, 1887; *Briefe und Akten zur Geschichte des 30-jährigen Krieges*, sv. 9—11, 1903—09; *Das Grossherzogtum Würzburg*, 1913; *Quellen zur fränkischen Geschichte*, 1931; *Aufsätze und Vorträge zur fränkischen, deutschen und allgemeinen Geschichte* (s biografskim uvodom o C-ovom životu), 1939. F. C.

CHRUDIM, grad u istočnoj Češkoj, ugledan već u 13. st., kako svjedoči gotička crkva, a danas važan u trgovini žitaricama i konjima i u veleobrtu koža i obuće, gospodarskih strojeva i živežnih namirnica, ima 13.264 stan. (1930) češke narodnosti. Ovdje se rodio Josip Ressler. N. Ž.

CHRYSANDER, Karl Franz Friedrich, * Lübtheen (Mecklenburg) 1826, † Bergedorf (kraj Hamburga) 1901, njemački glazbeni povjesničar. Učio je filozofiju i postigao doktorat 1852. Iza duljeg boravka u Engleskoj nastanio se u Bergedorfu. Cijeli je život posvetio proučavanju Händelovih djela, te je bio urednik monumentalnog izdanja svih djela tog baroknog majstora u 100 svezaka. Utemeljio je »Jahrbücher für Musikwissenschaft« (1863) i (zajedno sa Spittom i Adlerom) »Vierteljahresschrift für Musikwissenschaft«. U tim je periodičkim izdanjima objelodanjivao svoje rasprave iz glazbene povijesti. Osim toga pokrenuo je izdavanje spomenika »Denkmäler der Tonkunst«, iz kojih se 1892 razvilo izdanje »Denkmäler deutscher Tonkunst«. Priedio je izdanje Bachovih glasovirskih djela i Couperinovih »Pièces de clavecin«.

LIT.: O. Fleischer, *F. Ch.* (Zeitschrift der internationalen Musikgesellschaft, III.). B. Š.

CHRYSOBERYLL → Hrizoberil.

CHRYSOKOLL (chrysokolla) → Hrizokola.

CHRYSOLITH → Hrizolit.

CHRYSOLORAS, Manuel → Hrisoloras Manuel.

CHRYSOPAL → Hrizopal.

CHRYSOPHLYCTIS ENDOBIOTICA → Krumpir.

CHRYSOPRAS → Hrizopras.

CHRYSORHOAS, Ivan → Ivan Damascenski.

CHRYSOTIL → Azbest.

CHRZANOW, kotarski grad nedaleko od Krakova, na željezničkoj pruzi Bohumin (Oderberg)—Krakov, ima 11.450 stan., Poljaka i Zidova. Grad leži u jugoistočnom nastavku gornjošleskih ležišta kamenog ugljena. Ovdje su rudnici olova i kamenog ugljena, a razvit je i veleobrt preradbe poljodjelskih proizvoda. N. Ž.

CHRZANOWSKI, I. Ignacy, * Stok na Podlasiu 5. II. 1866, † 1941, historičar poljske književnosti. Učio u Varšavi, Breslauu, Berlinu i Parizu. Od 1910 sveuč. profesor u Krakovu. Jedan od najodličnijih poznavalaca poljske kulturne prošlosti. Glavno mu je djelo: *Historja literatury Niepodległej Polski* (4. izd. 1920).

2. **Wojciech**, * Biskupice kod Krakova 14. I. 1793, † Pariz 26. II. 1861, poljski general. Stupio je u poljsku vojsku 1810 i sudjelovao u Napoleonovoj vojsci protiv Rusije te bio ranjen i zarobljen, no 1851 opet je u poljskoj vojsci. U poljskom ustanku protiv Rusa 1830—31 sudjeluje ispočetka nevoljko. Kao pukovnik i glavar glavnoga stožera doživljava radi opozicije pukovnika Prąd-

zyńskoga neuspjeha, te je sklon pregovorima s neprijateljem. Krajem 1831 zatražio je dopust, s kojega se nije vratio. Tada je otputovao u Pariz, gdje ga emigranti smatraju izdajicom, no knez ga Czartoryski štiti. Napisao je tada brošuru o izdajstvu *Trahisons en Pologne* (Pariz 1832) braneći se vrlo nevjesto. Iza toga ga je engleska vlada poslala u Tursku, gdje je — već kao engleski državljani — organizirao tursku vojsku u Bagdadu, no 1840 opet je u Parizu, a 1848 šef je sardinske vojske. Potučen od Austrijanaca kod Novare 1849 podnio je ostavku 1850 i povukao se u Pariz. Tu je izdao niz radnja iz područja ratne taktike, a najvažnije mu je djelo *Zemljopisna karta nekadašnje Poljske* u 48 araka (1859). J. B.-č.

CHUBUT, 1. teritorij na J Argentine između 42° i 46° j. šir., među Andama i Atlantikom, 225.723 km² i oko 30.000 stan., prostrana stepska ravnica gotovo bez kiše u Patagoniji, nagnuta k oceanu.

2. Rijeka s pritokom Chico, koji se u gornjem toku zove Senguer. Zime su vrlo hladne. Bujnija je zelen i intenzivnija kultura samo u riječnim dolinama, a na planini pasu ovce. Na JZ kod grada, koji se zove Comodoro Rivadavia, dobiva se petrolej. Glavni je grad Rawson (2.500 stan.) na desnoj obali rijeke Ch. N. Ž.

CHUDOBA, 1. Dinko, * Senj, 19. XII. 1893, pisac. Osnovnu školu polazio u Senju, gimnaziju u Senju i Zagrebu. Farmaciju je učio u Pragu i Zagrebu. Od gimnazijskih dana pisao (ponajviše pod pseud. D. T. Vragoba) u različitim listovima (Pobratim, Koprive, Novosti, Ilustrovani list, Zabavnik, Kulisa i t. d.) šaljive sastavke u stihu i prozi. Pokretao humorističke listove (Šišmiš, 1915, i Pilule, 1921) i Malu kazališnu biblioteku. Autor je većeg broja skečeva za kabarete. Napisao mnogo stihova u slikovnicama za djecu. Prevodio novele i romane s talijanskoga, njemačkoga i češkoga. Uredivao je Zagrebačku korespondenciju i Farmaceutski vjesnik.

BIBL.: Zasebna izdanja: *U prvom nagnuću* (pjesme), Zagreb 1915; *Marginalije* (burleske), Zagreb 1919; *Zagrebački tramvaj*, Zagreb 1921; *Veseli šansonci*, Zagreb 1937; zajedno sa Zvonimirom Doroghyjem izdao je *Thesaurus linguae latinae*, Zagreb 1933. A. B.-c.

2. František, * Dědice kod Vyskova 4. VI. 1878, češki anglist; profesor sveučilišta u Brnu i kroz dvije godine na King's Collegeu u Londonu; pisac studija i eseja o engleskoj književnosti. Svoja londonska predavanja o češkoj književnosti izdao je u knjizi *A Short Survey of Czech Literature* (1924). Lj. J.-e.

CHULALONGKORN, Rama V., * Bangkok 21. IX. 1853, † Bangkok 23. X. 1910, od 1868 kralj Sijama (Tailanda). Odgojen u budističkom samostanu preuzeo je 1873 vlast i proveo mnoge reforme; uz ostalo ukinuo je ropstvo, uveo poštu i brzoglas, sagrađio škole i bolnice i dr. Prvi je od vladara u istočnoj Aziji putovao inozemstvom pa je 1897 posjetio i Englesku. Usprkos nekim zemljišnim gubitcima u korist Engleske i Francuske uspio je očuvati nezavisnost svoje zemlje.

CHUN, Karl, * Höchst na Majni 1. X. 1852, † Leipzig 11. IV. 1914, Lučkartov učenik i profesor zoologije na njemačkim sveučilištima. Uvažena su njegova istraživanja sifonofora, ktenofora i cefalopoda, a napose njegovo opazanje u razvoju ktenofora, koji postaju spolno zreli već kao ličinke, a nakon dužega neplodnog doba opet su spolno zreli kao odrasli oblici (dissogonia). Chun bijaše voda vrlo uspjele znanstvene ekspedicije za istraživanje dubokoga mora na parobrodu »Valdivia« (1898—99); to je putovanje za širu javnost opisao u bogato ilustriranom velikom djelu *Aus den Tiefen des Weltmeeres*, Jena 1900.

BIBL.: *Die Ktenophoren des Golfs von Neapel*, Leipzig 1880; *Die pelagische Tierwelt in grösseren Meerestiefen*, Cassel 1888; *Die canarischen Siphonophoren in monographischen Darstellungen*, Abh. Senckenberg. naturforsch. Ges. 16 (1890) i 18 (1892); *Über den Bau u. die morphologische Auffassung der Siphonophoren*, Verh. deutsch. zool. Ges. 1897; *Die Ktenophoren der Plankton Exp.*, Leipzig 1898; *Die Cephalopoden*, Wiss. Erg. deutsch. Tiefsee-Exp., 18, 1910—15. K. B.

CHUNAR, prastari grad u Prednjoj Indiji, na desnoj obali Gangesa, južno od Benaresa. U njemu je stari hram Indijaca i zdravstvena postaja vojnih invalida. Ima 8.050 stan. (1930). N. Ž.

CHUNG-KING → Čung-king.

CHUN-TSCHUN → Hun-čun.

CHUQUET, Arthur Maxime, * Rocroi 28. II. 1853, † Villemomble 9. VI. 1925, francuski kritičar i povjesničar. Učio u Leipzigu; od 1892 profesor na Collège de France te na vojnoj školi u Parizu, od 1900 ujedno član u Institut de France, od 1886 ravnatelj časopisa Revue critique d'histoire et littérature i suradnik mnogih inozemnih listova.

Bio je plodan pisac i dobar stilista, savjestan i objektivn historičar te oštrouman istraživač.

Glavna su mu djela: *Les guerres de la Révolution*, 11 sv., 1886—98; *La guerre de 1870—71*, 1895; *La jeunesse de Napoléon*, 3 sv., 1897—99; *Études de littérature allemande*, 2 sv., 1900—02; *Littérature allemande*, 1909; *La guerre de 1812*, 3 sv., 1912.

CHUQUICAMATA (Hukvikamata), rudnik bakra u južnoameričkoj državi Chile na sjeverozapadu od Antofagaste u istoimenoj pokrajini. Od bakrenih ruda razvio se tu uglavnom halkopirit, bornit, halkozin i enargit, te od oksidnih ruda kuprit, malahit, azurit, brošantit i dr. Rude su srebronosne i zlatonosne. Srebro se nalazi naročito u bornitu i halkozinu, a zlato pretežno u halkopiritu. To je najveći bakreni rudnik na svijetu. Do 1917 dokazano je u tim rudnicima 355 milijuna tona rude s 2,12% bakra. Postanak je ruda u najjužoj vezi s tamošnjim eruptivnim stijenama. F. T.

CHUQUISACA, ratarsko okružje u Boliviji, najvećim dijelom na visočju istočnih Kordiljera i manjim dijelom u nizini Gran Chaca. Klima je u nižim dijelovima suha i nezdrava, stoga je Ch. rijetko naseljena nomadskim Indijancima, više je zemljište zeleno i zdravo, stoga gušće naseljeno stanovnicima, koji obrađuju zemlju, goje stoku i kopaju rude. I glavni se grad Sucre prije zvao Ch. N. Ž.

CHUR (retijski Cuera, tal. Coira, franc. Coire), glavni je grad kantona Graubünden u švicarskoj, leži 590 m nad morem, blizu utoka rijeke Plessur u Rajnu, raskršće željeznica i cesta, ima 16.729 stan. (1938), najviše Nijemaca i ref. evang. Biskupski je dvor nekoć bio rimska tvrđava s rimskim tornjem. Znamenita je crkva sv. Lucija iz 4. st., vijećnica iz 16. st. i retijski muzej. Stranci mnogo posjećuju grad i okolicu. Blizu se nalazi Lurlebad i Passugg (829 m nad m). A. M. S.

CHURCH, Frederick Edwin, * Hastford (Connecticut) 4. V. 1826, † New York 7. IV. 1900, američki slikar. Učitelj mu je bio Thomas Cole. Mnogo je putovao po Južnoj Americi, Labradoru, Evropi (Grčka) i Palestini. Bio je blještav kolorista, koji je slikovito prikazivao neobične prirodne pojave u osamljenim krajevima. Među njegovim slikama ističu se osobito *Parthenon* i *Chimborasso*. Njegova se djela nalaze ponajviše u američkim i engleskim privatnim zbirkama.

LIT.: S. Isham. *History of American Painting*, N. York 1927. A. Sch.

CHURCHILL, 1. Charles, * Westminster mjeseca veljače 1731, † Boulogne 4. XI. 1764, engleski pjesnik i satiričar. Kao sin svećenika bio je također određen za svećenički stalež; zaređen je 1756. G. 1761 izdao je *Rosciad*, upravu sjajnu satiru, u kojoj je prikazao tadašnje londonske glumice i glumice. Kada je izašlo to njegovo prvo djelo, materijalne prilike Ch-a bile su vrlo teške, a nešto su se popravile izdanjem toga djela. Napisao je poemu *Night*, političku satiru *The Prophecy of Famine*; napadaj na lorda Bute i Škočane u pismu *Epistle to William Hogarth*, zatim *The Duellist*; napadaj na Samuela Martina, koji je pokušao ubiti Wilkesa, prikazao je u *The Candidate*. Zatim je Ch. napisao *The Ghost*, *The Conference*, *The Author*, *The Farewell*, *Independence*, *The Times*, *Gotham*, koja je — čini se — od svih najbolja. U.

2. lord Randolph Henry Spencer, * Blenheim kod Oxforda 13. II. 1849, † London 24. I. 1895, engleski državnik, mlađi sin sedmog vojvode od Marlborougha. Odgojen u Oxfordu postigne diplomu prava i moderne povijesti. G. 1874 postade konzervativnim članom Donje kuće, u kojoj se istaknuo govorničkim darom. Ustajao je protiv Gladstonea, a podupirao vanjsku i kolonijalnu politiku Disraelija. G. 1880 zajedno s Drummondom Wolffom, Gorstom i Balfourom obrazova skupinu četvorice (Fourth Party). Nakon pada Gladstonea (1885) u prvom kabinetu Salisburyja bijaše 1885—86 državni tajnik za Indiju. Sklopio je ugovor s Rusijom o granici Afganistana, proveo aneksiju Burme i neke gospodarske reforme. U drugom kabinetu Salisburyja postade 1886 državnim rizničarom i vodom Donje kuće, ali još iste godine odstupi zbog razilaženja s drugovima u vladi. I dalje je sudjelovao u raspravama komore pobijajući irski *Home Rule*.

LIT.: W. Churchill, *Life of Lord Randolph Ch.*, 1906; Lord Rosebery, *Lord Randolph Ch.*, 1906. J. N.

3. Winston, * St. Louis (USA) 10. XI. 1871, američki pisac. Posvetio se najprije pomorstvu (svršio je pomorsku akademiju), koje je ubrzo napustio. Prva mu je novela *The Celebrity* izašla 1898. Slijedio je roman *Richard Carvel* (1899), koji je prodan u blizu milijun primjeraka. Zatim je napisao *The Crisis* (1901), *The Crossing* (1904).

Coniston (1906), *Mr. Crewe's Career* (1908), *A Modern Chronicle* (1910), *The Inside of the Cup* (1913) i *The Dwelling Place of Light* (1917). Sudjelovao je i u političkom životu Amerike.

4. **Winston Leonard Spencer**, * Blenheim (Oxfordshire) 30. XI. 1874, engleski državnik, sin nezavisnog konzervativca lorda Randolpha Ch-a i majke Amerikanke. G. 1895

W. L. S. CHURCHILL

stupa u vojsku i sudjeluje u kolonijalnim vojnama u sjeverozapadnoj Indiji 1897 i 1899. Za južnoafričkog rata bio je ratnim dopisnikom *The Morning Post*, tada je zaboljen, ali je utekao (o tome je izdao djela: *The River War*, 1899, i *London to Ladysmith via Pretoria*, 1900). G. 1900 bi izabran narodnim zastupnikom za Oldham. Usprotivio se planovima Joes Chamberlaina o visokim carinama i zastupao načelo slobodne trgovine. Pristade uz liberalce i 1905 postade ministar kolonija zastupajući federativnu politiku u Južnoj Africi, a 1908 predsjednik Board of Trade položaju provede važne socijalne zakone (Trade Boards Acts). Kao ministar unutrašnjih poslova 1912 zalagao se za irski Home Rule Bill (zakon o autonomiji). Njegove pripreme za osnutak pomorskog ratnog stožera prekinuo je rat 1914—18; tada je razvijao stratešku tezu o »istočnoj fronti« i zagovarao ekspediciju na Dardanele. G. 1915 istupi iz kabineta i pode u Francusku kao pukovnik, 1917 postade ministar municije, 1918—21 bio je ministar zrakoplovstva, a 1921—23 ministar kolonija. G. 1922 odlučno se zalagao za uređenje irskog pitanja. Zbog razilaženja s liberalcima napustio je aktivnu političku djelatnost i napisao veliko djelo o predratnoj i ratnoj politici *The World Crisis 1911—1914* (izašlo 1927). G. 1924 vratio se političkoj aktivnosti, pridružio konzervativcima i bio izabran narodnim zastupnikom za Epping. Pod Baldwinom bio je ministar riznice i proveo povratak zlatnom standardu. Od 1930 nije vršio nikakve službe, ali se mnogo bavio pitanjima vanjske politike i objelodanio niz članaka, koji su privukli pažnju javnosti. Već 1921 razvijao je svoj program »evropskog sporazuma« između Engleske, Francuske i Njemačke, te je preporučao, da se udovolji zahtjevima Njemačke, i zagovarao je neutralnost u španjolskom građanskom ratu kao i neintervenciju kao sredstvo, da se izbjegne rat. Nakon Münchenskog sporazuma pristade uz Edena i Duff Coopera, a 11. V. 1940 postade ministar predsjednik i ministar obrane.

CHURCHILL RIVER, rijeka u srednjoj Kanadi. Izvorišni se dio zove Beaver River; utječe u Button Bay u Hudsonovu zaljevu. Rijeka je duga oko 1800 km, a porječje joj obuhvata 410.000 km². Ističe se velikim količinama vode i protječe niz jezera praveći na prijelazu iz jednoga u drugo vodopade i brzice, koji smetaju razvoju plovidbe.

U početku je bila nazvana Danish River, a Indijanci je i danas nazivaju Manatosepe (»slična moru«) ili Missinnippi (»bogata vodom«). Englezi su je prozvali današnjim imenom. Na njezinu ušću je 1688 osnovan Ft. Churchill. Istim se imenom zove i rt poluotoka, koji je u blizini.

CHURCHYARD, Thomas, * Shrewsbury 1520, † Westminster 4. IV 1604, engleski pjesnik. Oko 30 godina proveo kao vojnik u Irskoj, Škotskoj i Nizozemskoj, a ostatak života posveti pjesništvu. Najbolje mu je djelo *Shore's Wife*, tiskano u »A Mirror for Magistrates« (1563). G. 1575 izda prvu knjigu pjesama *The firste parte of Churchyard's Chippes*. Svoje doživljaše u vojničkim pohodima opisao je u *A lamentable and pitifull Description of the wofull warres in Flanders* (1578) i u *A general rehearsall of warres* (1579). G. 1587 objavio je *The Worthines of Wales*, gdje u prozi i stihovima opisuje prirodne ljepote, povijesne znamenitosti, legende i priče Walesa. U tom je preteča Draytona (Poly-Olbion). Vrednija su mu djela još: *Churchyard's Challenge* (1593), *The Praise of Poetry* (1595), *A Musical Consort of Heavenly harmonie* (1595) i prijevod triju knjiga Ovidijevih *Tristia*. Mladi suvremenici (naročito Nash) mnogo ga cijene. Neki ga zbog monoto-

nosti stila i siromaštva misli smatraju stihotvorcem, koji je kao dak Wyatta i Surreya dosta pridonio poboljšanju oblika i napretku engleskog pjesništva.

CHURRIGUER(R)A, José de, † Madrid oko 1723, španjolski graditelj. Od 1689 boravi u Madridu. Od madridskih građevina pripisuju mu crkve S. Cajetana i djelomično S. Tomása pa dvorac tvorničara Juana de Goyeneche (danas Umjetnička akademija). U Salamanci je sagradio među ostalim vijećnicu, jamačno svoje najuspjelije djelo. Spaja graditeljske zamisli Guarinija s gotičkim utiscima i posebnim španjolskim ukrasnim stilom t. zv. platereske u bogatu i pokretnu cjelinu, koja ima više slikarsko-ornamentalno nego li pravo graditeljsko obilježje. Taj se stil naziva »churriguerezom«. C. je ostavio i neke plastike. Njegov rad na S. Tomásu u Madridu dovršili su njegovi sinovi *Gerónimo* († 1731) i *Nicolás*, a brat mu *Alberto* djelovao je kao graditelj u Burgosu i Valladolidu.

LIT.: O. Schubert, *Geschichte des Barock in Spanien*, Esslingen 1908; A. García y Bellido, *Avances para una monografía de los C.*, Archivo español de arte y arqueología, V.—VI., 1929—30. F. C.

CHU-SAN → Ču-san.

CHUSISTAN, u novije vrijeme službeno Arabistan (zemlja Arapa), pokrajina je jugozapadnog Irana, koja izlazi na sjevernu obalu Perzijskog zaliva. Cijeni se (1933), da na prostoru od 88.154 km² živi oko 350.000 stan., većinom stočarskih nomada. Istočni dio C. ispunjava vapnenačko gorje Zargos, a zapadni je stepska ravnica, kroz koju protiču Karun, Kercha i nekoliko povremenih tokova. Nomadsko stočarstvo glavno je zanimanje malobrojnog stanovništva. Ali bogatstvo Ch. predstavlja nafta, koja se dobiva u dugoj zoni miocenskog gipsa na podnožju Zargosa i cijevima odvodi do parobrodarskih pristaništa. Glavni grad Schuschter ima 21.950 stan. (1933). J. R.-ć.

CHVALA, Josip, * Jinci (Češka) 13. III. 1848, † Zagreb 6. XII. 1937, građevni inženjer. Svršio tehniku u Pragu 1873, a od 1873 do 1924 u hrvatskoj građevinskoj službi. U Lici je gradio velik broj cesta, vodovoda, zgrada, naplavica i t. d., a preko Dobre u Ogulinu prvi željezni most u bivšoj Krajini. G. 1892 premješten je iz Gospića zem. vladi u Zagrebu i tu sudjelovao kod izradbe građevnih radova u Hrvatskoj i Slavoniji, te uspješno promicao tekovine suvremene građevne tehnike. Bio je dugogodišnji urednik »Viesti hrv. društva inženjera i arhitekata«, u kojima je objelodanio niz stručnih članaka o građevnim radovima u Hrvatskoj. Mnogo je godina bio predsjednik ispitnog povjerenstva za inženjere i uopće jedan od najzaslužnijih javnih radnika na tehničkom polju u Hrvatskoj.

LIT.: Tehnički list, god. X. br. 5. (Zagreb 1928) i god. XIX. br. 23/24 (Zagreb 1937). S. S. N.

CHVILOVIJ, Nikola, * 1899, središnja ličnost ukrajinske književnosti već od 1933 godine. Piše novele i romane s jakim političkom pozadinom i patriotskom notom. Od novela mu je najpoznatiji izbor *Plave skice* (1919). Impresionistički oblik novela značajan je za subjektivno individualni karakter piščev. U najpoznatijem romanu *Šljuke* (1927) prikazuje svoje političke misli u poetskoj formi. Na svojim književnim tipovima i licima dokazuje, da Sovjetska Ukrajina nije Rusija. Dvije zbirke njegovih publicističkih članaka i rasprava, *Misli protiv struje* (1926) i *Quo vadis* (1925), uzrokovale su odlučnu uzbunu među književnim krugovima Sovjetske Ukrajine i naišli u inozemstvu na veliko zanimanje. Književna djelatnost C. stvorila je naročit pokret u književnosti Sovjetske Ukrajine, poznat pod nazivom »chvilovizam«. S. G.-ć.

CHWARISMI → Alhvarazmi.

CHWOLSON, Daniel Osip, * Vilno 15. XII. 1819, † Petrograd 5. IV. 1911, ruski orijentalist i arheolog. Učio je istočne jezike u Breslauu i Leipzigu. G. 1855 postane profesor istočnih jezika na petrogradskom sveučilištu, a 1858 i profesor biblijske arheologije na tamošnjoj bogosloviji. Svoja je mnogobrojna djela pisao pretežno na ruskom i njemačkom jeziku.

BIBL.: *Sabijci i sabizam*. 2 sv., 1856; *O Tamuzu i poštivanju čovjeka u starih Babilonaca*, 1860; *Semitski narodi*, 1872; *Posljednja pasah-večera Kristova i dan njegove smrti*, 1892; *O utjecaju zemljopisnoga položaja na sudbinu starih Hebreja*, 1875; *Sirsko-nestorijanski grobni natpisi*, 1. sv., 1890; *Corpus inscriptionum Hebraicarum*, 1882; *Izvestija o Hozarah, Burtasah, Bolgarah, Madjarah, Slavjanah i Rusah Abu-Ali Ahmeda ben Omar ibn-Dasta*, 1869.

CHYBIŃSKI, Adolf, * Krakov 1880, poljski muzikolog i kulturni povjesnik. Gimnaziju i sveučilište svršio je u Krakovu učeći i glasovir. Glazbene nauke nastavio je na sveučilištu u Münchenu. Studijom *Menzuralna teorija u*